TAARIFA

Toleo la Rasimu ya Katiba limechapishwa kwenye Gazeti la Serikali kwa mujibu wa kifungu cha 18(5) cha Sheria ya Mabadiliko ya Katiba, Sura ya 83, kwa madhumuni ya kuwepo kwa wananchi kusoma na kutoa maoni zaidi kwa Tume kuhusu maudhui yaliyomo kwenye Rasimu ya Katiba.

Dar es Salaam,
3 Juni, 2013

JOSEPH S. WARIOBA,
Mwenyekiti wa Tume

RASIMU YA KATIBA YA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA YA MWAKA 2013

YALIYOMO

Ibara *Kichwa cha Habari*

UTANGULIZI

SURA YA KWANZA
JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

SEHEMU YA KWANZA
MIPAKA, ALAMA, LUGHA, UTAMADUNI NA TUNU ZA TAIFA

1. Jamhuri ya Muungano
2. Eneo la Jamhuri ya Muungano
3. Alama na Siku Kuu za Taifa
4. Lugha ya Taifa na lugha za alama
5. Tunu za Taifa

SEHEMU YA PILI
MAMLAKA YA WANANCHI, UTII NA HIFADHI YA KATIBA

6. Mamlaka ya wananchi
7. Watu na Serikali
8. Mamlaka na utii wa Katiba
9. Hifadhi ya Katiba

SURA YA PILI

MALENGO MUHIMU, MISINGI YA MWELEKEO WA SHUGHULI ZA SERIKALI NA SERA ZA KITAIFA

10. Utekelezaji wa malengo ya Taifa
11. Malengo Makuu
12. Sera kuhusu Mambo ya Nje

SURA YA TATU
MAADILI NA MIIKO YA UONGOZI WA UMMA

SEHEMU YA KWANZA
MAADILI YA UONGOZI WA UMMA

13. Dhamana ya Uongozi wa Umma

14. Kanuni za Uongozi wa Umma
15. Zawadi katika Utumishi wa Umma
16. Wajibu wa kutangaza mali na madeni
17. Mgongano wa kimaslahi
18. Matumizi ya mali ya umma
19. Matumizi ya masharti ya maadili kwa watumishi wa umma

SEHEMU YA PILI
MIIKO YA UONGOZI WA UMMA

20. Utii wa Miiko ya Uongozi wa Umma
21. Marufuku kwa baadhi ya vitendo

SURA YA NNE
HAKI ZA BINADAMU, WAJIBU WA RAIA NA MAMLAKA ZA NCHI

SEHEMU YA KWANZA
HAKI ZA BINADAMU

22. Uhuru, utu na usawa wa binadamu
23. Haki ya kuwa hai
24. Marufuku kuhusu ubaguzi
25. Haki ya kutokuwa mtumwa
26. Uhuru wa mtu binafsi
27. Haki ya faragha na usalama wa mtu
28. Uhuru wa mtu kwenda anakotaka
29. Uhuru wa maoni
30. Uhuru wa habari na vyombo vya habari
31. Uhuru wa imani ya dini
32. Uhuru wa watu kujumuika na kushirikiana na wengine
33. Uhuru wa kushiriki shughuli za umma
34. Haki ya kufanya kazi
35. Haki za wafanyakazi na waajiri
36. Haki ya kumiliki mali
37. Haki ya uraia
38. Haki ya mtuhumiwa na mfungwa
39. Haki ya watu walio chini ya ulinzi
40. Uhuru na haki ya mazingira safi na salama
41. Haki ya elimu na kujifunza
42. Haki ya mtoto
43. Haki na wajibu wa vijana
44. Haki za watu wenye ulemavu
45. Haki za makundi madogo katika jamii
46. Haki za wanawake
47. Haki za wazee

SEHEMU YA PILI
WAJIBU WA RAIA NA MAMLAKA ZA NCHI

(a) Wajibu wa Raia kwa Taifa

48. Wajibu wa kushiriki kazi
49. Ulinzi wa mali ya umma
50. Haki na wajibu muhimu

(b) Wajibu wa Mamlaka za Nchi

51. Hifadhi ya haki za binadamu
52. Usimamizi wa haki za binadamu
53. Mipaka ya haki za binadamu

SURA YA TANO
URAIA KATIKA JAMHURI YA MUUNGANO

54. Uraia wa Jamhuri ya Muungano
55. Uraia wa kuzaliwa
56. Uraia wa kuandikishwa

SURA YA SITA
MUUNDO WA JAMHURI YA MUUNGANO

57. Muundo wa Muungano
58. Vyombo vya utendaji vya Jamhuri ya Muungano
59. Mamlaka ya Serikali ya Muungano
60. Mambo ya Muungano
61. Washirika wa Muungano
62. Mamlaka ya Washirika wa Muungano
63. Mahusiano kati ya Washirika wa Muungano
64. Mawaziri Wakaazi
65. Mamlaka ya wananchi
66. Wajibu wa kulinda Muungano

SURA YA SABA
SERIKALI YA JAMHURI YA MUUNGANO

SEHEMU YA KWANZA
SERIKALI, RAIS NA MAKAMU WA RAIS

(a) Serikali

67. Serikali ya Jamhuri ya Muungano

(b) Rais

68. Rais wa Jamhuri ya Muungano
69. Madaraka na majukumu ya Rais
70. Utekelezaji wa madaraka ya Rais
71. Rais kuzingatia ushauri
72. Rais kushindwa kumudu majukumu yake
73. Utekelezaji wa majukumu ya Rais akiwa hayupo

(c) Uchaguzi wa Rais

74. Uchaguzi wa Rais
75. Sifa za Rais
76. Haki ya kuchaguliwa tena
77. Utaratibu wa Uchaguzi wa Rais
78. Malalamiko kuhusu uhalali wa uchaguzi wa Urais
79. Kiapo cha Rais

(d) Masharti Mahsusi kuhusu Mamlaka ya Rais

80. Madaraka ya kutangaza vita
81. Madaraka ya Rais kutangaza hali ya hatari
82. Mamlaka ya Rais kutoa msamaha
83. Kinga dhidi ya mashtaka ya Rais
84. Bunge kumshtaki Rais
85. Maslahi ya Rais

(e) Makamu wa Rais

86. Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano
87. Upatikanaji wa Makamu wa Rais
88. Sifa za Makamu wa Rais
89. Kiapo cha Makamu wa Rais
90. Wakati wa Makamu wa Rais kushika madaraka
91. Bunge kumuondoa Makamu wa Rais

SEHEMU YA PILI
BARAZA LA MAWAZIRI LA SERIKALI YA JAMHURI YA MUUNGANO

(a) Baraza la Mawaziri

92. Kuundwa kwa Baraza la Mawaziri
93. Uteuzi wa Mawaziri na Naibu Mawaziri
94. Sifa za Mawaziri na Naibu Mawaziri
95. Kiapo, muda na masharti ya kazi ya Waziri na Naibu Waziri
96. Utekelezaji wa shughuli za Serikali Bungeni

(b) Mwanasheria Mkuu wa Serikali

97. Mwanasheria Mkuu wa Serikali

(c) Katibu Mkuu Kiongozi na Makatibu Wakuu

98. Katibu Mkuu Kiongozi
99. Makatibu Wakuu

(d) Utendaji Kazi wa Baraza la Mawaziri

100. Kamati Maalumu ya Makatibu Wakuu
101. Sekretarieti ya Baraza la Mawaziri

SURA YA NANE
URATIBU WA MAHUSIANO YA WASHIRIKA WA MUUNGANO

102. Tume ya Mahusiano ya Uratibu wa Serikali
103. Malengo ya Tume
104. Majukumu ya Tume

SURA YA TISA
BUNGE LA JAMHURI YA MUUNGANO

SEHEMU YA KWANZA
KUUNDWA KWA BUNGE LA JAMHURI YA MUUNGANO

105. Bunge la Jamhuri ya Muungano
106. Muda wa Bunge
107. Madaraka ya Bunge
108. Mipaka ya Bunge katika kutumia madaraka yake
109. Madaraka ya Bunge kutunga sheria
110. Utaratibu wa kutunga sheria
111. Utaratibu wa kubadilisha Katiba hii na baadhi ya sheria
112. Utaratibu wa kubadilisha masharti mahususi
113. Utaratibu wa kutunga sheria kuhusu mambo ya fedha
114. Madaraka ya Mkuu wa Nchi kuhusu Muswada wa Sheria
115. Kupitishwa kwa hoja za Serikali

SEHEMU YA PILI
WABUNGE

(a) Uchaguzi wa Wabunge

116. Uchaguzi wa Wabunge
117. Sifa za kuchaguliwa kuwa Mbunge
118. Watu wenye Madaraka Serikalini kukoma utumishi
119. Utaratibu wa uchaguzi wa Wabunge
120. Kiapo cha Wabunge
121. Masharti ya kazi ya Wabunge

122. Muda wa Wabunge kushika madaraka
123. Uwajibikaji wa Wabunge
124. Haki ya wapiga kura kumwajibisha Mbunge.
125. Uamuzi wa suala kama mtu ni Mbunge
126. Tamko Rasmi la Wabunge kuhusu Maadili ya Viongozi
127. Wabunge kutoa taarifa ya mali

SEHEMU YA TATU
UONGOZI WA BUNGE

(a) Spika na Naibu Spika

128. Spika na mamlaka yake
129. Ukomo wa mamlaka ya Bunge
130. Naibu Spika
131. Utaratibu wa kumchagua Spika na Naibu Spika
132. Sifa za mtu anayefaa kuchaguliwa kuwa Spika au Naibu Spika.

(b) Ofisi ya Bunge

133. Katibu wa Bunge
134. Sekretarieti ya Bunge

SEHEMU YA NNE
UTARATIBU WA SHUGHULI BUNGENI

135. Kanuni za Kudumu za Bunge
136. Rais kulihutubia Bunge
137. Mikutano ya Bunge
138. Uongozi na vikao vya Bunge
139. Akidi ya vikao vya Bunge.
140. Kamati za Bunge

SEHEMU YA TANO
MADARAKA NA HAKI ZA BUNGE

141. Uhuru wa majadiliano Bungeni
142. Mipaka ya majadiliano Bungeni

SURA YA KUMI
MAHAKAMA YA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

SEHEMU YA KWANZA
MISINGI YA UTOAJI HAKI NA UHURU WA MAHAKAMA

143. Kuanzishwa kwa Mahakama ya Tanzania
144. Misingi ya utoaji haki
145. Uhuru wa Mahakama

SEHEMU YA PILI
MUUNDO WA MAHAKAMA

(a) Mahakama za Jamhuri ya Muungano

146. Muundo wa Mahakama

(b) Mahakama ya Juu ya Jamhuri ya Muungano

147. Mahakama ya Juu
148. Akidi ya vikao vya Mahakama ya Juu
149. Madaraka ya Mahakama ya Juu
150. Madaraka ya Majaji wa Mahakama ya Juu

(c) Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Juu

151. Uteuzi wa Jaji Mkuu
152. Uteuzi wa Naibu Jaji Mkuu
153. Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Juu
154. Kiapo cha Majaji wa Mahakama ya Juu
155. Muda wa kuwa madarakani kwa Jaji Mkuu, Naibu Jaji Mkuu na Majaji wengine
156. Utaratibu wa kukaimu katika Mahakama ya Juu
157. Utaratibu wa kushughulikia nidhamu ya Majaji wa Mahakama ya Juu

(d)Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano

158. Mahakama ya Rufani
159. Akidi ya vikao vya Mahakama ya Rufani
160. Mamlaka ya Mahakama ya Rufani
161. Mamlaka ya Majaji wa Mahakama ya Rufani

(e)Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Rufani

162. Uteuzi wa Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani
163. Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Rufani
164. Kiapo cha Majaji wa Mahakama ya Rufani
165. Muda wa kuwa madarakani kwa Mwenyekiti na Majaji wengine wa Mahakama ya Rufani
166. Utaratibu wa kukaimu katika Mahakama ya Rufani
167. Utaratibu wa kushughulikia nidhamu ya Majaji wa Mahakama ya Rufani

(f)Usimamizi wa Shughuli za Mahakama

168. Msajili wa Mahakama
169. Majukumu ya Msajili wa Mahakama
170. Mtendaji Mkuu wa Mahakama
171. Majukumu ya Mtendaji Mkuu wa Mahakama

SEHEMU YA TATU
TUME YA UTUMISHI WA MAHAKAMA NA MFUKO WA MAHAKAMA

(a) Tume ya Utumishi wa Mahakama

172. Tume ya Utumishi wa Mahakama
173. Majukumu ya Tume ya Utumishi wa Mahakama
174. Uanachama katika vyama vya siasa

(b) Mfuko wa Mahakama

175. Mfuko wa Mahakama

SURA YA KUMI NA MOJA
UTUMISHI KATIKA JAMHURI YA MUUNGANO

176. Misingi mikuu ya Utumishi wa Umma
177. Masharti kuhusu utumishi katika Jamhuri ya Muungano
178. Tume ya Utumishi wa Umma
179. Mamlaka na majukumu ya Tume

SURA YA KUMI NA MBILI
UCHAGUZI KATIKA VYOMBO VYA UWAKILISHI NA VYAMA VYA SIASA

SEHEMU YA KWANZA
UWAKILISHI WA WANANCHI

180. Ushiriki katika vyombo vya uwakilishi

SEHEMU YA PILI
TUME HURU YA UCHAGUZI

(a) Muundo wa Tume Huru yaUchaguzi

181. Kuundwa kwa Tume Huru ya Uchaguzi
182. Kamati ya Uteuzi
183. Ukomo wa kushika madaraka ya Ujumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi
184. Wajibu wa Tume Huru ya Uchaguzi
185. Malalamiko kuhusu uchaguzi

(b) Vyama vya Siasa

186. Vyama vya siasa

(c) Mkurugenzi wa Uchaguzi na Msajili wa Vyama vya Siasa

187. Utekelezaji wa majukumu ya Tume Huru ya Uchaguzi

SURA YA KUMI NA TATU
TAASISI ZA UWAJIBIKAJI

SEHEMU YA KWANZA
TUME YA MAADILI YA UONGOZI NA UWAJIBIKAJI

188. Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji
189. Majukumu ya jumla ya Tume
190. Muda wa kukaa madarakani wa Wajumbe wa Tume
191. Kuondolewa madarani kwa Wajumbe wa Tume
192. Uhuru wa Tume
193. Uwezeshaji wa nyenzo na rasilimali

SEHEMU YA PILI
TUME YA HAKI ZA BINADAMU

194. Tume ya Haki za Binadamu
195. Kazi na majukumu ya Tume
196. Muda wa kukaa madarakani wa Wajumbe wa Tume
197. Kuondolewa madarani kwa Wajumbe wa Tume
198. Uhuru wa Tume
199. Uwezeshaji wa nyenzo na rasilimali

SEHEMU YA TATU
MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI

200. Uteuzi wa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali
201. Sifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali
202. Kazi na majukumu yake
203. Muda wa kukaa madarakani
204. Kuondolewa madarakani
205. Uwezeshaji wa nyezo na rasilimali

SURA YAKUMI NA NNE
MASHARTI KUHUSU FEDHA ZA JAMHURI YA MUUNGANO

(a) Mfuko Mkuu wa Hazina na Fedha za Jamhuri ya Muungano

206. Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano
207. Masharti ya kutoa fedha za matumizi katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali
208. Utaratibu wa kuidhinisha matumizi ya fedha zilizomo katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali
209. Utaratibu wa kuidhinisha matumizi ya fedha kabla ya Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali kuanza kutumika
210. Mfuko wa matumizi ya dharura
211. Mishahara ya baadhi ya watumishi kudhaminiwa na Mfuko Mkuu

(b) Deni la Taifa na Mikopo ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano

212. Deni la Taifa
213. Mamlaka ya kukopa ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano
214. Mamlaka ya Kukopa fedha kwa Serikali za Washirika wa Muungano

(c) Vyanzo vya Mapato ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano

215. Vyanzo vya mapato vya Serikali ya Jamhuri ya Muungano
216. Manunuzi ya umma

(d) Benki Kuu

217. Benki Kuu ya Jamhuri ya Muungano
218. Benki za Serikali za Washirika

SURA YA KUMI NA TANO
ULINZI NA USALAMA KATIKA JAMHURI YA MUUNGANO

(a) Ulinzi na Usalama wa Taifa

219. Usalama wa Taifa
220. Taasisi za ulinzi na usalama wa Taifa
221. Kuanzishwa kwa Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa
222. Majukumu ya Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa

(b)Jeshi la Wananchi wa Tanzania

223. Kuanzishwa kwa Jeshi la Wananchi wa Tanzania
224. Uteuzi wa Mkuu wa Majeshi
225. Madaraka ya Amiri Jeshi Mkuu
226. Tume ya Utumishi ya Jeshi la Wananchi wa Tanzania

(b) Polisi wa Jamhuri ya Muungano

227. Jeshi la Polisi wa Tanzania
228. Misingi ya utendaji wa Jeshi la Polisi
229. Uteuzi wa Mkuu wa Jeshi la Polisi
230. Majukumu na uhuru wa Mkuu wa Jeshi la Polisi
231. Tume ya Utumishi wa Jeshi la Polisi
232. Polisi wa Washirika wa Muungano

(e) Idara ya Usalama ya Jamhuri ya Muungano

233. Kuanzishwa kwa Idara ya Usalama ya Taifa
234. Uteuzi wa Mkurugenzi wa Idara ya Usalama wa Taifa
235. Usalama wa Washirika wa Muungano

SURA YA KUMI NA SITA
Mengineyo

236. Masharti kuhusu utaratibu wa kukabidhi madaraka
237. Masharti kuhusu madaraka ya kazi
238. Ufafanuzi
239. Jina la Katiba na kuanza kutumika
240. Kufutwa kwa Katiba ya Jamhuri ya Muungano ya Mwaka 1977

NYONGEZA

UTANGULIZI

KWA KUWA, Sisi, Wananchi wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania tumeamua rasmi na kwa dhati kujenga katika nchi yetu jamii inayoheshimu na kuzingatia misingi ya utu, uhuru, haki, usawa, udugu, amani, umoja na mshikamano katika nyanja zote za maisha yetu;

NA KWA KUWA, tunaamini kuwa misingi hiyo inaweza tu kutekelezwa katika jamii yenye mfumo wa demokrasia na utawala bora ambayo Serikali yake inasimamiwa na Bunge lenye Wabunge waliochaguliwa na wanaowawakilisha wananchi na Mahakama huru zinazotekeleza wajibu wa kutoa haki bila woga wala upendeleo wowote, na kuhakikisha kuwa haki za binadamu zinalindwa na kudumishwa na kwamba wajibu wa kila mtu unatekelezwa kwa uaminifu;

NA KWA KUWA, umuhimu wa kutunza mali ya Mamlaka za Nchi na ya pamoja, kupiga vita aina zote za uharibifu, ubadhilifu, na kuhimiza matumizi bora na endelevu ya rasilimali na maliasili zetu pamoja na kulinda na kuhifadhi mazingira yetu kwa mustakabali wa maisha ya kizazi cha sasa na vizazi vijavyo;

NA KWA KUWA, umuhimu na faida za kujenga, kukuza na kuendeleza, amani, umoja, urafiki na ushirikiano miongoni mwa Watanzania, Mataifa mbalimbali ya Afrika na Dunia kwa ujumla;

KWA KUWA, azma ya kujenga Umoja wa Bara la Afrika katika misingi ya Umajimui wa Afrika ambao inadhihirishwa na Muungano wa iliyokuwa Jamhuri ya Tanganyika na Jamhuri ya Watu wa Zanzibar;

NA KWA KUENDELEZA, dhamira yetu hiyo ni muhimu:
(a) kulinda, kuimarisha na kuudumisha Muungano wa nchi za Jamhuri ya Tanganyika na Jamhuri ya Watu wa Zanzibar;
(b) kujenga Taifa huru na linalojitegemea;
(c) kuimarisha na kuendeleza utawala wa sheria;
(d) kukuza na kuendeleza maadili, uwajibikaji na uwazi;
(e) kujenga umoja na mshikamano utakaowezesha kutimiza malengo ya kisiasa, kiuchumi, kijamii, kimazingira na kulinda urithi kwa ujumla;
(f) kujenga na kuendeleza ukuu wa mamlaka ya watu;
(g) kujenga na kuendeleza utii wa mamlaka ya Katiba; na
(h) kuimarisha na kudumisha uzalendo kwa Taifa miongoni mwa Watanzania;

NA KWA KUZINGATIA, urithi tulioachiwa na Waasisi wa Taifa letu wa kujenga nchi yenye Umoja wa Watu wake ambao hawabaguani kwa misingi ya ukabila, udini, rangi, jinsi au ubaguzi wa aina nyingine yoyote;

NA KWA KUZINGATIA, uzoefu wa zaidi ya Miaka Hamsini ya Uhuru na Miaka Hamsini ya Muungano wa Jamhuri ya Tanganyika na Jamhuri ya Watu wa Zanzibar na umuhimu wa ushiriki mpana na bayana wa wananchi katika utungaji wa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;

HIVYO BASI, KATIBA HII YA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA ILIYOPENDEKEZWA NA BUNGE MAALUM LA KATIBA imetungwa na **SISI WANANCHI WA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA** kupitia **KURA YA MAONI** kwa madhumuni ya kujenga jamii kama hiyo, na kuhakikisha kuwa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania inaongozwa na Serikali yenye kufuata misingi ya demokrasia na utawala wa sheria, kujitegemea na isiyokuwa na dini.

SURA YA KWANZA
JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

SEHEMU YA KWANZA
MIPAKA, ALAMA, LUGHA, UTAMADUNI NA TUNU ZA TAIFA

Jamhuri ya Muungano

1.-(1) Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ni Shirikisho lenye mamlaka kamili ambayo imetokana na Muungano wa nchi mbili za Jamhuri ya Tanganyika na Jamhuri ya Watu wa Zanzibar ambazo kabla ya Hati za Makubaliano ya Muungano ya mwaka 1964 zilikuwa nchi huru.

(2) Jamhuri ya Muungano ni Shirikisho la kidemokrasia linalofuata mfumo wa vyama vingi vya siasa, usawa wa binadamu**,** kujitegemea, utawala wa sheria na kuheshimu haki za binadamu.

(3) Hati ya Makubaliano ya Muungano iliyorejewa katika Ibara ndogo ya (1), ndio msingi mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Katiba hii, kwa kadri itakavyorekebishwa, itakuwa ni mwendelezo wa Makubaliano hayo.

Eneo la Jamhuri ya Muungano

2. Eneo la Jamhuri ya Muungano ni eneo lote la Tanzania Bara ikijumuisha sehemu yake ya bahari na eneo lote la Zanzibar ikijumuisha sehemu yake ya bahari.

Alama na Siku Kuu za Taifa

3.-(1) Alama za Taifa ni:

(a) Bendera ya Taifa;
(b) Wimbo wa Taifa; na
(c) Nembo ya Taifa,

kama zitakavyoainishwa katika sheria itakayotungwa na Bunge.

(2) Siku Kuu za Kitaifa zitakuwa ni:

(a) Siku ya Uhuru wa Tanganyika, itakayoadhimishwa tarehe 9 Disemba;
(b) Siku ya Mapinduzi ya Zanzibar, itakayoadhimishwa tarehe 12 Januari;
(c) Siku ya Muungano wa Tanganyika na Zanzibar, itakayoadhimishwa tarehe 26 Aprili; na
(d) Siku Kuu nyingine zitakazoainishwa na sheria za nchi.

(3) Kila Siku Kuu ya Kitaifa itakuwa ni siku ya mapumziko.

Lugha ya Taifa na lugha za alama

4.-(1) Lugha ya Taifa ya Jamhuri ya Muungano ni Kiswahili na itatumika katika mawasiliano rasmi ya kitaifa na kiserikali.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1), lugha ya Kiingereza inaweza kutumika kuwa lugha rasmi ya mawasiliano ya kiserikali pale itakapohitajika.

(3) Serikali itaweka mazingira yatakayowezesha kuwepo kwa mawasiliano ya lugha mbadala zikiwemo lugha za alama na nukta nundu kwenye sehemu muhimu za umma na katika vyombo vya habari vinavyotangaza habari zake kitaifa kwa ajili ya watu wenye mahitaji maalum.

Tunu za Taifa

5. Jamhuri ya Muungano itaenzi na kuzingatia Tunu za Taifa zifuatazo:

(a) utu;
(b) uzalendo;
(c) uadilifu;
(d) umoja;
(e) uwazi;
(f) uwajibikaji; na
(g) lugha ya Taifa.

SEHEMU YA PILI
MAMLAKA YA WANANCHI, UTII NA HIFADHI YA KATIBA

Mamlaka ya wananchi

6. Jamhuri ya Muungano ni nchi inayofuata misingi ya demokrasia inayozingatia haki ya kijamii, na kwa hiyo:

(a) wananchi ndio msingi wa mamlaka za nchi, na Serikali itapata madaraka na mamlaka yake kutoka kwa wananchi ambao kwa umoja na ujumla wao wanaimiliki na kuipatia Katiba hii uhalali;
(b) lengo kuu la Serikali litakuwa ni maendeleo na ustawi wa wananchi;
(c) Serikali itawajibika kwa wananchi; na
(d) wananchi watashiriki katika shughuli za Serikali kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

Watu na Serikali

7.-(1) Muundo wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano na vyombo vyake, katika uendeshaji na utekelezaji wa shughuli zake utazingatia azma ya kukuza umoja wa kitaifa na kudumisha heshima ya Taifa.

(2) Kwa madhumuni ya masharti ya Ibara ndogo (1), mamlaka ya nchi na vyombo vyake vinawajibika kuelekeza sera na shughuli zake zote kwa lengo la kuhakikisha kwamba:

(a) utu na haki nyingine zote za binadamu zinaheshimiwa na kuthaminiwa;
(b) sheria za nchi zinasimamiwa na kutekelezwa;
(c) Serikali itahakikisha kuwa shughuli zinazofanywa zinatekelezwa kwa njia ambazo zitahakikisha kwamba utajiri wa Taifa unaendelezwa, unahifadhiwa na unatumiwa kwa manufaa ya wananchi wote kwa jumla na pia kuzuia mtu kumnyonya mtu mwingine;
(d) ardhi ikiwa rasilimali kuu na msingi wa Taifa, inalindwa, inatunzwa na kutumiwa na wananchi wa Tanzania kwa manufaa, maslahi na ustawi wa kizazi cha sasa na vizazi vijavyo;
(e) maendeleo ya uchumi wa Taifa yanapangwa na kukuzwa kwa ulinganifu na kwa pamoja na kwa namna ambayo inawanufaisha wananchi wote;
(f) kila mtu mwenye uwezo wa kufanya kazi anafanya kazi, na kazi maana yake ni shughuli yoyote ya halali inayompatia mtu kipato chake;

(g) utu, heshima na haki nyingine zote za binadamu zinahifadhiwa na kudumishwa kwa kuzingatia mila na desturi za kitanzania na kwa kufuata mikataba mbalimbali iliyoridhiwa na Jamhuri ya Muungano;
(h) mamlaka za nchi zinatoa fursa na haki zilizo sawa kwa wananchi wote, wanawake na waume, bila ya kujali rangi, kabila, nasaba, dini au hali ya mtu;
(i) aina zote za dhulma, vitisho, ubaguzi, unyanyasaji, rushwa, uonevu au upendeleozinaondolewa nchini;
(j) utajiri wa rasilimali na maliasili za Taifa unaelekezwa katika kuleta maendeleo, kuondoa umaskini, ujinga na maradhi; na
(k) nchi inatawaliwa kwa kufuata misingi ya demokrasia na kujitegemea.

Mamlaka na utii wa Katiba

8.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba za Washirika wa Muungano kwa mambo yasiyo ya Muungano, Katiba hii itakuwa sheria kuu katika Jamhuri ya Muungano.

(2) Mtu yeyote, chombo, taasisi, jumuiya na wakala wowote wa mamlaka ya nchi na mamlaka binafsi zinao wajibu wa kuzingatia masharti ya Katiba hii na kuyatii.

(3) Sheria yoyote, mila, desturi au uamuzi wowote wa chombo cha dola, ofisa wa Serikali au mtu binafsi ni sharti ufuate na kuendana na masharti yaliyomo kwenye Katiba hii na kwamba, sheria, mila, desturi au uamuzi wowote ambao hautawiana au kwenda sambamba na masharti ya Katiba hii utakuwa batili.

Hifadhi ya Katiba

9.-(1) Mtu au kikundi cha watu hakitachukua au kushikilia mamlaka ya nchi isipokuwa kwa mujibu wa Katiba hii.

(2) Kitendo chochote kinachokiuka masharti ya Ibara ndogo ya (1) ni batili na ni kitendo cha uhaini kama itakavyoelezwa katika sheria za nchi.

(3) Kwa madhumuni ya kuhifadhi masharti ya Ibara ndogo ya (1) na (2), Serikali itaweka utaratibu wa kuisambaza Katiba hii kwa wananchi na kuiweka katika mitaala ya elimu ili kuwezesha wananchi kuifahamu, kuilinda na kuitii.

SURA YA PILI

MALENGO MUHIMU, MISINGI YA MWELEKEO WA SHUGHULI ZA SERIKALI NA SERA ZA KITAIFA

Utekelezaji wa malengo ya Taifa

10.-(1) Malengo ya Taifa yaliyoainishwa ndani ya Katiba hii yatakuwa ni mwongozo kwa Serikali, Bunge, Mahakama, vyama vya siasa, taasisi, asasi na mamlaka nyingine na kwa kila mwananchi katika matumizi au kutafsiri masharti ya Katiba hii au sheria nyingine yoyote na katika utekelezaji wa uamuzi wa kisera kwa madhumuni ya kujenga jamii huru, makini na iliyo bora.

(2) Serikali itatoa taarifa Bungeni si chini ya mara moja katika

kila mwaka, kuhusu hatua zilizochukuliwa na mamlaka ya nchi ili kuhakikisha utekelezaji wa malengo ya Taifa yaliyoainishwa katika Katiba hii.

Malengo Makuu

11.-(1) Lengo Kuu la Katiba hii ni kulinda, kuimarisha na kudumisha udugu, amani, umoja na utengamanowa wananchi wa Jamhuri ya Muungano kwa kuzingatia ustawi wa wananchi na kujenga Taifa huru lenye demokrasia, utawala bora na kujitegemea.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1), lengo hilo kuu litaendelezwa na kuimarishwa katika nyanja zote kuu, ikijumuisha nyanja za kisiasa, kiuchumi, kijamii, kiutamaduni na kimazingira.

(3) Katika kutekeleza malengo ya Taifa ya:

(a) kisiasa, Serikali itachukua hatua zinazofaa ili –

(i) kuhakikisha kuwa inazuia, inapinga na kuondoa dhulma, vitisho, ubaguzi, unyanyasaji, rushwa, uonevu na upendeleo miongoni mwa wananchi kwa misingi ya asili ya mtu, sehemu anayotoka, nasaba,kabila, jinsi, dini au imani yake;

(ii) kuhakikisha uwepo wa amani na kujenga utamaduni wa kuenzi, kuheshimu na kudumisha amani, umoja na utengamano, ushirikiano na uvumilivu wa kisiasa kwa madhumuni ya kukuza maendeleo ya kijamii na kiuchumi;

(iii) kuhakikisha uwepo wa ulinzi, usalama na ustawi wa watu na mali zao, na kuepuka kufanya jambo lolote litakalohatarisha au kwenda kinyume na lengo hilo;

(b) kijamii, Serikali inachukua hatua zinazofaa ili:

(i) kuhakikisha kwamba heshima ya binadamu inahifadhiwa na kudumishwa kwa kufuata mila, desturi na Kanuni za Tangazo la Dunia kuhusu Haki za Binadamu na mikataba mingine ya kimataifa iliyoridhiwa na Tanzania;

(ii) kuhakikisha kwamba Serikali na vyombo vyake vyote vya umma vinatoa nafasi na fursa zilizo sawa kwa raia wote, bila ya kujali rangi, kabila, dini, nasaba, hali ya mtu au mahali alipo;

(iii) kujenga utamaduni wa kuwepo ushirikiano, maelewano na maridhiano, uvumilivu na kuheshimu mila, desturi na imani ya dini ya kila mtu;

(iv) kuhakikisha kuwa msaada na hifadhi ya jamii inatolewa kwa watu wasiojiweza, wazee,

wagonjwa, watoto na watu wenye ulemavu;

(c) kiuchumi, Serikali inachukua hatua zinazofaa ili:

(i) kuwaletea wananchi maisha bora kwa kuondoa umaskini;

(ii) kuhakikisha kwamba shughuli za Serikali zinatekelezwa kwa njia ambazo zitahakikisha kuwa utajiri wa Taifa unaendelezwa, unahifadhiwa na unatumiwa kwa manufaa ya wananchi wote kwa jumla na pia kuzuia mtu kumnyonya mtu mwingine;

(iii) kuweka mazingira bora kwa ajili ya kuanzisha na kuendeleza vyombo vya uwakilishi wa wakulima, wafugaji na wavuvi;

(iv) kuweka mazingira bora ya kufanya biashara na kukuza fursa za uwekezaji;

(v) kuweka mazingira bora kwa ajili ya kukuza kilimo, ufugaji na uvuvi kwa kuhakikisha kuwa wakulima, wafugaji na wavuvi wanakuwa na ardhi na nyenzo kwa ajili ya kuendeleza shughuli zao;

(vi) kuweka mazingira bora ya uzalishaji wa mazao kwa wakulima, wafugaji na wavuvi, utafutaji na uendelezaji wa masoko ya mazao yao;

(vii) kuweka utaratibu mzuri wa upangaji na usimamiaji wa mizania ya bei za mazao na pembejeo;

(viii) kuimarisha na kuendeleza uwekezaji wa ndani, upatikanaji wa pembejeo za kilimo, maeneo ya ufugaji na vifaa vya uvuvi;

(ix) kuhakikisha kunakuwa na upatikanaji wa fursa na nafasi za wazi kwa watu wote na kuanzisha shughuli za kiuchumi na kukuza mazingira yaliyo bora kwa ajili ya kuhamasisha sekta binafsi katika uchumi;

(x) kuhakikisha kuwa kila mtu mwenye uwezo wa kufanya kazi anapata fursa ya kufanya kazi, kwa maana ya kufanya shughuli yoyote halali inayompatia kipato;

(xi) kuweka utaratibu unaofaa kwa ajili ya kufanikisha utekelezaji wa haki ya mtu kujipatia elimu na kuwa huru kupata fursa sawa ya kutafuta elimu katika fani anayoipenda hadi kufikia upeo wowote kulingana na stahili na uwezo wake;

(d) kiutamaduni, Serikali itachukua hatua zinazofaa ili:

(i) kulinda na kuhifadhi urithi wa asili, malikale na sehemu zenye umuhimu wa kihistoria au kidini ili kuepuka uharibifu, udhalilishaji na wizi au utoroshwaji nje ya nchi;

(ii) kulinda, kuhifadhi na kuendeleza tamaduni za watu wa jamii mbalimbali ambazo zinaendeleza na kukuza utu na hadhi yao kwa namna ambayo haikinzani na Misingi ya Kitaifa, na Malengo Muhimu na Sera za Taifa;

(iii) kutambua, kulinda na kuendeleza lugha ya Kiswahili; na

(e) kimazingira, Serikali itachukua hatua zinazofaa ili kuhakikisha kuwa ni haki na jukumu la kila kizazi kulinda na kudumisha mazingira kwa faida ya kizazi cha sasa na vizazi vijavyo.

Sera kuhusu Mambo ya Nje

12. Sera ya Mambo ya Nje ya Jamhuri ya Muungano inalenga nainazingatia maslahi ya Taifa na mamlaka kamili ya nchi na kwamba sera hiyo inatekelezwa kwa uwazi ili:

(a) kukuza ushirikiano wa kikanda na ushirikiano wa kimataifa;

(b) kukuza ushirikiano wa kiuchumi wenye tija kwa Taifa;

(c) kuleta maendeleo ya kiuchumi kwa mataifa ya Afrika kwa kushiriki katika hatua mbalimbali za mtangamano wa kiuchumi wa kikanda;

(d) kuheshimu sheria za kimataifa;

(e) kuzingatia mikataba ya kimataifa, mikataba ya kikanda yenye maslahi kwa Jamhuri ya Muungano na kutatua migogoro ya kimataifa kwa njia ya majadiliano, usuluhishi, maridhiano na mahakama;

(f) kukuza uzingatiaji wa haki za binadamu na uhuru wa watu;

(g) kupambana na makosa ya kimataifa ya kijinai; na

(h) kuheshimu uhuru wa mataifa mengine.

SURA YA TATU
MAADILI NA MIIKO YA UONGOZI NA UTUMISHI WA UMMA

SEHEMU YA KWANZA
MAADILI YA VIONGOZI WA UMMA

Dhamana ya Uongozi wa Umma

13.-(1) Madaraka anayopewa kiongozi wa umma:

(a) ni dhamana na atatumia madaraka hayo na kutekeleza wajibu wake kwa:

(i) kuzingatia masharti ya Katiba hii;

(ii) kuheshimu wananchi;

(iii) namna inayokuza hadhi ya taifa na kulinda heshima ya ofisi anayoitumikia; na

(iv) kukuza imani na heshima ya ofisi kwa wananchi;

(b) yanatoa wajibu kwa kiongozi kuwatumikia wananchi.

(2) Dhamana ya uongozi na heshima kwa kiongozi wa umma itazingatia mambo yafuatayo:

(a) uteuzi kwa misingi ya mwenendo wa mtu, uwezo, sifa au uchaguzi uliyo huru na haki;
(b) uwezo pasipo upendeleo katika kufanya uamuzi na kuhakikisha kwamba uamuzi haufuati udugu, ukabila, udini, upendeleo, rushwa au vigezo vingine visivyo sahihi;
(c) utoaji wa huduma pasipo upendeleo na kwa kufuata maslahi ya umma kwa kuonyesha-
  (i) uaminifu katika utekelezaji wa kazi za umma;
  (ii) wajibu wa kutangaza maslahi binafsi ili kuepuka mgongano wa maslahi;
(d) uwajibikaji kwa umma katika kufanya uamuzi na vitendo; na
(e) nidhamu na kujituma katika kutoa huduma kwa umma.

Kanuni za Uongozi wa Umma

14.-(1) Kiongozi wa umma, akiwa ama katika kazi za ofisi au kazi binafsi au wakati amejumuika na watu wengine, atahakikisha kwamba mwenendo wake:
(a) hauruhusu kutokea mgongano wa maslahi kati ya maslahi binafsi na maslahi ya utumishi wa umma;
(b) hauhatarishi maslahi ya umma kwa ajili ya maslahi binafsi; au
(c) haushushi hadhi ya ofisi anayofanyia kazi.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji kusimamia utekelezaji wa masharti yanayohusu kanuni za uongozi wa umma.

(3) Wadhifa "Kiongozi wa Umma" kama ulivyotumika katika Sehemu hii utajumuisha viongozi wa kuchaguliwa na kuteuliwa kama watakavyoainishwa kwenye sheria itakayotungwa na Bunge.

Zawadi katika Utumishi wa Umma

15.-(1) Zawadi au kitu chochote kitakachotolewa kwa mtumishi wa umma katika shughuli za kiserikali ni zawadi kwa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na itawasilishwa kwa Katibu Mkuu Kiongozi kupitia kwa Katibu Mkuu wa Wizara au taasisi ya Serikali inayohusika, akiainisha:
(a) aina ya zawadi;
(b) thamani ya zawadi;
(c) sababu ya kupewa zawadi; na
(d) mtu au mamlaka iliyotoa zawadi hiyo.

(2) Mtumishi wa Umma -
(a) hatafungua au kuendesha akaunti ya benki nje ya Jamhuri ya Muungano isipokuwa tu kwa namna ambayo sheria za nchi zinaruhusu; na
(b) hataomba au kupokea mkopo au faida yoyote kwa namna au mazingira ambayo yanashusha hadhi au heshima ya mtumishi wa umma.

(3) Bunge litatunga sheria itakayosimamia, pamoja na mambo mengine, thamani, kiwango, aina na uhifadhi wa zawadi inayohusika na masharti ya Sehemu hii na masharti mengine yanayohusu utekelezaji wa masharti ya Ibara hii.

Wajibu wa kutangaza mali na madeni

16.-(1) Kiongozi wa Umma atalazimika kutangaza, ndani ya siku thelathini baada ya kupata uongozi na baada ya kuacha uongozi, mali na thamani zake na madeni yake katika Tume ya Maadili na Uwajibikaji.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1), Kiongozi wa Umma atalazimika kutangaza mali zake na madeni:

(a) yake binafsi;

(b) ya mwenza wake wa ndoa; na

(c) watoto wake walio chini ya umri wa miaka kumi na nane,

mara moja kila mwaka, au kadri itakavyoamuliwa na sheria.

Mgongano wa kimaslahi

17.-(1) Kiongozi wa Umma hatashiriki katika jambo au shughuli yoyote ambayo ana maslahi nayo yeye binafsi, mwenza wake, mtoto wake, jamaa yake, rafiki au mtu yeyote wake wa karibu.

(2) Kiongozi wa umma hatozungumzia kitu chochote katika Baraza la Mawaziri, Bunge, kamati au chombo kingine chochote rasmi ambacho ana maslahi nacho ya moja kwa moja au vinginevyo, isipokuwa tu kama atatoa taarifa ya mgongano huo wa maslahi katika vyombo hivyo.

(3) Itakuwa ni marufuku kwa Kiongozi yeyote wa Umma, kushiriki kuongeza au kwa namna yoyote ile, kuboresha maslahi yanayohusu wadhifa alionao, na endapo atashiriki, basi masharti hayo mapya yataanza kutumika kwa Kiongozi atakayekuja baada ya yeye kuondoka au kumaliza muda wa kukaa madarakani.

(4) Bunge litatunga sheria itakayosimamia, pamoja na mambo mengine, masuala ya:

(a) ngazi au orodha ya Viongozi wa Umma, wanaopaswa kutangaza mali zao;

(b) utaratibu wa utwaaji wa mali za Viongozi wa Umma zilizopatikana kwa njia za ukiukaji wa sheria;

(c) utaratibu wa kumwajibisha Kiongozi wa Umma aliyeenda kinyume na maadili na Miiko ya Uongozi;

(d) uanzishaji wa mitaala inayohusu maadili na uraia, mashuleni na vyuoni; na

(e) uanzishaji wa mitaala inayohusu Katiba mashuleni na vyuoni.

(5) Kiongozi wa Umma hataruhusiwa kushika nyadhifa mbili au zaidi au kutumikia Mihimili ya Dola zaidi ya mmoja kwa wakati mmoja.

Matumizi ya mali ya umma

18. Haitaruhusiwa kwa Kiongozi yeyote wa Umma kutumia au kuruhusu kutumika kwa mali yoyote ya umma, zikiwemo zilizokodishwa kwa Serikali, kwa madhumuni ya kumpatia yeye binafsi au mtu mwingine yeyote manufaa ya kiuchumi.

Matumizi ya masharti ya maadili kwa Watumishi wa Umma

19. Masharti yaliyoainishwa katika Ibara za 13 mpaka 18 yatatumika pia kwa watumishi wa umma baada ya kufanyiwa marekebisho stahiki.

SEHEMU YA PILI
MIIKO YA UONGOZI WA UMMA

Utii wa Miiko ya Uongozi wa Umma

20.-(1) Bila ya kuathiri masharti yoyote ya Katiba hii, kiongozi yeyote wa Umma atapaswa kuheshimu na kutii maadili ya viongozi wa umma, ikiwemo Miiko ya Uongozi.

(2) Miiko ya Uongozi inayorejewa katika Ibara ndogo (1), itakuwa kama ifuatavyo:

(a) Kiongozi wa umma hatopaswa:
- (i) kuvunja au kukiuka masharti ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano;
- (ii) kutoa au kupokea rushwa;
- (iii) kujilimbikizia mali kinyume cha sheria;
- (iv) kusema uongo au kutoa taarifa zisizo za ukweli;
- (v) kutoa siri za Serikali kinyume na sheria;
- (vi) kutumia wadhifa, nafasi au cheo chake kwa manufaa yake binafsi, familia yake, ndugu, jamaa au marafiki zake au mtu yeyote aliye na uhusiano naye wa karibu;
- (vii) kufanya vitendo vya uzembe, uvivu, ubaguzi, kiburi, dharau au unyanyasaji wa kijinsia.

(b) Kiongozi wa umma atapaswa:
- (i) kuheshimu na kuendeleza dhana ya uwajibikaji wa pamoja, kwa viongozi wanaohusika; na
- (ii) kuheshimu na kuendeleza maadili ya viongozi wa umma, ikijumuisha:
  - (aa) kuwa na tabia na mienendo inayokubalika katika jamii;
  - (bb) kuheshimu, kutunza na kulinda mali za umma; na
  - (cc) kutambua, kuheshimu na kuzingatia Kanuni za Maadili na Mienendo ya Watumishi wa Umma, Kanuni za Kudumu za Watumishi wa Umma, nyaraka za umma na miongozo mbalimbali ya Serikali kuhusu viongozi na watumishi wa umma.
- (iii) kutenganisha shughuli za biashara na masuala yanayohusiana na uongozi.

(3) Kiongozi yeyote wa umma ambaye anatuhumiwa na kuthibitika kwa makosa ya:

(a) kimaadili;
(b) udhalilishaji wa mtu au wa kijinsia; na
(c) wizi au ubadhirifu wa mali za umma,

atasimamishwa kazi mpaka suala lake litakapoamuliwa kwa mujibu wa sheria au taratibu nyingine zinazowahusu viongozi wa umma.

Marufuku baadhi ya vitendo

21.-(1) Mtumishi wa umma aliye katika ajira ya kudumu hataruhusiwa kuingia katika ajira nyingine yoyote yenye malipo ya mshahara.

(2) Mtumishi wa umma haruhusiwi kuchaguliwa au kuteuliwa kushika madaraka katika chama cha siasa.

(3) Mtumishi wa umma aliyestaafu na anayepokea malipo ya pensheni kutokana na fedha za umma haruhusiwi kuwa mwenyekiti, mkurugenzi au mtumishi zaidi ya vipindi viwili katika:

(a) shirika au kampuni inayomilikiwa au kuendeshwa kwa fedha za umma; au

(b) chombo chochote cha umma.

SURA YA NNE
HAKI ZA BINADAMU, WAJIBU WA RAIA NA MAMLAKA ZA NCHI

SEHEMU YA KWANZA
HAKI ZA BINADAMU

Uhuru, utu na usawa wa binadamu

22.-(1) Binadamu wote huzaliwa huru na wote ni sawa.

(2) Kila mtu anayo haki ya kuheshimiwa, kutambuliwa na kuthaminiwa utu wake.

Haki ya kuishi

23. Kila mtu anayo haki ya kuishi na kupata hifadhi ya maisha yake kutoka katika Serikali na jamii kwa mujibu wa sheria.

Marufuku kuhusu ubaguzi

24.-(1) Watu wote ni sawa mbele ya sheria na wanayo haki ya kulindwa na kupata haki sawa mbele ya sheria.

(2) Ni marufuku kwa mtu yeyote kubaguliwa na mtu, mamlaka ya nchi au mamlaka yoyote inayotekeleza madaraka yake chini ya sheria yoyote au katika kutekeleza kazi au shughuli yoyote ya mamlaka ya nchi.

(3) Ni marufuku kwa sheria yoyote iliyotungwa na mamlaka yoyote katika Jamhuri ya Muungano kuweka sharti lolote ambalo ni la ubaguzi ama wa dhahiri au kwa taathira yake.

(4) Haki ya raia, wajibu na maslahi ya kila mtu na jumuiya ya watu yatalindwa na kuamuliwa na mahakama na vyombo vinginevyo vya mamlaka ya nchi vilivyowekwa kwa mujibu wa sheria.

(5) Kwa madhumuni ya masharti ya Ibara hii na kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (4), neno “kubagua” maana yake ni kutimiza utashi, haki au mahitaji mengineyo kwa watu mbalimbali kwa kuzingatia utaifa wao, kabila, mahala walipotokea, maoni yao ya kisiasa, rangi, dini, jinsi au hali yao ya maisha kwa namna ambayo watu wa aina fulani wanafanywa au kuhesabiwa kuwa dhaifu au duni na kuwekewa vikwazo au masharti ya vipingamizi ambapo watu wa aina nyingine wanatendewa tofauti au wanapewa fursa au faida iliyoko nje ya masharti au sifa za lazima.

(6) Neno “kubagua” lilivyotumiwa katika Ibara ndogo ya (2), halitafafanuliwa kwa namna ambayo itaizuia mamlaka ya nchi kuchukua hatua za makusudi zenye lengo la kurekebisha matatizo mahsusi katika jamii.

(7) Kwa madhumuni ya kuhakikisha usawa mbele ya sheria, mamlaka ya nchi itaweka utaratibu unaofaa na unaozingatia misingi kwamba -

(a) wakati haki na wajibu kwa mtu yeyote vinapohitajika kufanyiwa uamuzi na mahakama au mamlaka nyingine inayohusika, basi mtu huyo atakuwa na haki ya kupewa fursa ya kusikilizwa kwa ukamilifu, na pia atakuwa na haki ya kukata rufani au kupata nafuu nyingine ya kisheria kutokana na uamuzi wa mahakama au mamlaka nyingine inayohusika;

(b) ni marufuku kwa mtu aliyeshtakiwa kwa kosa la jinai kutendewa kama mtu aliyehukumiwa kwa kutenda kosa hilo hadi itakapothibitika mahakamani kuwa anayo hatia ya kutenda kosa hilo;

(c) ni marufuku kwa mtu kuadhibiwa kwa sababu ya kitendo chochote ambacho wakati alipotenda kitendo hicho hakikuwa ni kosa chini ya sheria;

(d) ni marufuku kwa mtu kupewa adhabu ambayo ni kubwa kuliko adhabu iliyokuwapo wakati kosa linalohusika lilipotendeka;

(e) kwa ajili ya kuhifadhi haki ya usawa wa binadamu, heshima ya mtu na faragha itahifadhiwa katika shughuli zote zinazohusu upelelezi wa tuhuma na uendeshaji wa masharti ya jinai na katika shughuli nyingine ambazo mtu anakuwa katika kizuizi cha mamlaka ya nchi au katika kuhakikisha utekelezaji wa adhabu; na

(f) ni marufuku kwa mtu kuteswa, kuadhibiwa kinyama au kupewa adhabu zinazotweza au kudhalilisha.

Haki ya kutokuwa mtumwa

25.-(1) Kila mtu ana haki ya kutotendewa au kutotumikishwa kama mtumwa, kutofanyishwa kazi za kulazimishwa au kutweza, na kwa msingi huo, ni marufuku kwa mtu:

(a) kufanywa au kutendewa kama mtumwa;

(b) kulazimishwa kufanya kazi bila hiyari yake; au

(c) kusafirishwa kwa nia ya kufanyiwa biashara au faida ya mtu mwingine.

(2) Biashara ya kusafirisha binadamu ni marufuku katika Jamhuri ya Muungano.

Uhuru wa mtu binafsi

26.-(1) Kila mtu anayo haki ya kuwa huru na kuishi akiwa mtu huru.

(2) Kwa madhumuni ya kuhifadhi haki ya mtu kuwa huru na kuishi kwa uhuru, itakuwa ni marufuku kwa mtu yeyote kukamatwa, kufungwa, kufungiwa, kuwekwa kizuizini, kuhamishwa kwa nguvu au kunyang’anywa uhuru wake vinginevyo, isipokuwa tu katika-

(a) hali na kwa kufuata utaratibu uliowekwa na sheria; au
(b) kutekeleza hukumu, amri au adhabu iliyotolewa na mahakama kutokana na shauri au kutiwa hatiani kwa kosa la jinai.

Haki ya faragha na usalama wa mtu

27.-(1) Kila mtu anastahili kuheshimiwa na kupata hifadhi kwa nafsi yake, maisha yake binafsi na familia yake na nyumbani kwake, kutoteswa au kudhalilishwa, na pia heshima na hifadhi ya maskani yake na mawasiliano yake ya binafsi.

(2) Kwa madhumuni ya kuhifadhi haki ya mtu, mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria kuhusu hali, namna na kiasi ambacho haki ya mtu ya faragha na ya usalama wa nafsi yake, mali na maskani yake, yanaweza kuingiliwa bila ya kuathiri masharti ya Ibara hii.

Uhuru wa mtu kwenda anakotaka

28.-(1) Kila raia anayo haki ya kwenda kokote katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na kuishi katika sehemu yoyote, kutoka nje ya nchi na kuingia, na pia haki ya kutoshurutishwa, kuhama au kufukuzwa kutoka katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

(2) Kitendo chochote halali au sheria yoyote yenye madhumuni ya -

(a) kupunguza uhuru wa mtu kwenda anakotaka na kumweka chini ya ulinzi au kifungoni; au
(b) kuweka mipaka kwa matumizi ya uhuru wa mtu kwenda anakotaka ili-
    (i) kutekeleza hukumu au amri ya mahakama;
    (ii) kumlazimisha kutimiza kwanza wajibu wowote anaotakiwa na sheria nyingine kuutimiza; au
    (iii) kulinda manufaa ya umma kwa jumla au kuhifadhi maslahi fulani mahsusi au maslahi ya sehemu fulani ya umma,

hakitahesabiwa au sheria hiyo haitahesabiwa kuwa ni kinyume cha masharti ya Ibara hii.

Uhuru wa maoni

29.-(1) Kila mtu:
(a) anao uhuru wa-
    (i) kuwa na maoni na kueleza fikra zake;
    (ii) kufanya mawasiliano na vile vile anayo haki ya kutoingiliwa katika mawasiliano yake;
    (iii) ubunifu na sanaa;
    (iv) kitaaluma na tafiti za kisayansi; na
(b) anayo haki ya kupewa taarifa wakati wowote kuhusu:
    (i) matukio mbalimbali muhimu kwa maisha na shughuli za wananchi; na
    (ii) utekelezaji wa mamlaka ya nchi kuhusu sera za kitaifa na shughuli ya maendeleo ya jamii; na
    (iii) masuala mengine muhimu kwa jamii.

(2) Utekelezaji wa haki zilizoainishwa katika Ibara ndogo ya (1), utajumuisha wajibu muhimu kwa mwananchi na wajibu huo unaweza kupunguza haki hizo kutokana na:

(a) vita au machafuko ya kisiasa; au
(b) propaganda kuhusu vita, ushawishi wa chuki kwa misingi ya rangi, ukabila, ubaguzi wa kijinsia, dini au masuala yoyote yanayoweza kuleta madhara kwa Taifa.

Uhuru wa habari na vyombo vya habari

30.-(1) Kila mtu anao uhuru wa-
(a) kutafuta, kupata na kutumia habari na taarifa na kusambaza taarifa hizo; na
(b) kuanzisha vyombo vya habari na njia nyingine za upashanaji wa habari bila kujali mipaka ya nchi.

(2) Vyombo vya habari vitakuwa huru na vile vile vitakuwa na:
(a) haki ya kupata, kutumia na kusambaza habari na taarifa wanazopata;
(b) wajibu wa:
 (i) kusambaza habari na taarifa kwa wananchi; na
 (ii) kuheshimu na kulinda utu, heshima, uhuru na staha ya wananchi dhidi ya habari na taarifa wanazozitumia, wanazozitayarisha na kuzisambaza.

(3) Serikali na taasisi zake, asasi za kiraia na watu binafsi watakuwa na wajibu wa kutoa habari kwa umma juu ya shughuli na utekelezaji wa shughuli zao.

(4) Masharti ya Ibara hii yatalazimika kuzingatia masharti ya sheria ya nchi itakayotungwa kwa ajili hiyo na kwa madhumuni ya kulinda usalama wa Taifa, amani, maadili ya umma, haki, staha na uhuru wa watu wengine.

Uhuru wa imani ya dini

31.-(1) Kila mtu anao uhuru wa mawazo, imani na uchaguzi katika mambo ya imani ya dini na anao uhuru pia wa kubadilisha dini, imani yake au kutokuwa na imani na dini.

(2) Kazi ya kutangaza dini, kufanya ibada na kueneza dini itakuwa ni huru na jambo la hiari kwa mtu binafsi ili mradi asivunje sheria za nchi.

(3) Shughuli ya uendeshaji wa jumuiya za dini itakuwa nje ya shughuli za mamlaka ya Serikali.

(4) Hifadhi ya haki zilizotajwa katika Ibara hii itakuwa chini ya taratibu zilizowekwa na sheria ambazo ni muhimu katika jamii ya kidemokrasia kwa ajili ya usalama, amani, maadili na umoja wa jamii na wa kitaifa na vitasimamiwa kwa utaratibu ulioainishwa kwenye sheria za nchi.

(5) Ni marufuku kwa mtu, kikundi au taasisi ya dini kutumia uhuru wa kutangaza dini kwa kukashifu imani na dini nyingine, kujenga chuki au kuchochea vurugu na ghasia kwa madai ya kutetea imani au dini.

(6) Dini na imani ya dini haitatumika kwa namna yoyote itakayowagawa wananchi, kuleta uhasama au kuharibu amani miongoni mwa wananchi.

(7) Neno “dini” kama lilivyotumika katika Ibara hii litatafsiriwa kwamba maana yake ni pamoja na madhehebu ya dini, na maneno mengine yanayofanana au kuambatana na neno hilo nayo yatatafsiriwa kwa maana hiyo.

Uhuru wa mtu kujumuika na kushirikiana na wengine

32. Kila mtu anastahili kuwa huru, bila ya kuathiri sheria za nchi, kukutana na watu wengine kwa hiari yake na kwa amani, kujumuika na kushirikiana na watu wengine, kutoa mawazo hadharani, na hasa zaidi kuanzisha au kujiunga na vyama au mashirika yaliyoanzishwa kwa madhumuni ya kuhifadhi au kuendeleza imani au maslahi yake au maslahi mengineyo.

Uhuru wa kushiriki shughuli za umma

33.-(1) Kila raia wa Jamhuri ya Muungano ana haki ya kushiriki katika shughuli za utawala wa nchi, ama moja kwa moja au kwa kupitia wawakilishi waliochaguliwa na wananchi kwa hiari yao, kwa kuzingatia utaratibu uliowekwa kwa mujibu wa sheria.

(2) Kila raia ana haki na uhuru wa kushiriki kwa ukamilifu katika kufikia uamuzi juu ya mambo yanayomhusu yeye, maisha yake au yanayolihusu Taifa.

Haki ya kufanya kazi

34.-(1) Kila mtu ana haki ya kufanya kazi ya kuajiriwa au kujiajiri mwenyewe.

(2) Kila mtu ana haki na fursa sawa kushika nafasi yoyote ya kazi, uongozi au shughuli yoyote iliyo chini ya mamlaka ya nchi.

Haki za wafanyakazi na waajiri

35.-(1) Kila mfanyakazi ana haki zifuatazo:

(a) kufanya kazi bila ubaguzi wa aina yoyote;
(b) kupata ujira na malipo halali kulingana na kiasi na sifa za kazi anayofanya;
(c) kuunda au kujiunga na chama cha wafanyakazi mahala pa kazi; na
(d) kushiriki katika shughuli za chama cha wafanyakazi;

(2) Kila chama cha waajiri na wafanyakazikitakuwa na haki ya:
(a) kuamua kuhusu uongozi, programu na shughuli zake; na
(b) kuanzisha, kujiunga na kusimamia shirikisho lao.

(3) Kila chama cha wafanyakazikitakuwa na haki ya kufanya majadiliano ya pamoja na mwajiri na kuingia mikataba ya hali bora ya kazi.

(4) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu haki za wafanyakazi na utaratibu utakaowezesha wafanyakazi kutumia haki zao.

Haki ya kumiliki mali

36.-(1) Kila mtu anayo haki ya kumiliki mali na hifadhi ya mali yake aliyonayo kwa mujibu wa sheria.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1), itakuwa ni marufuku kwa mtu yeyote kunyang'anywa mali yake kwa madhumuni ya kuitaifisha au madhumuni mengine bila malipo yanayolingana na thamani halisi ya mali hiyo na yatakayotolewa mapema.

(3) Kwa madhumuni ya masharti ya Ibara hii, haki ya umiliki na hifadhi ya mali haitahusu mali iliyothibitishwa kwamba haikupatikana kwa njia halali.

Haki ya uraia

37. Kila raia ana haki ya kutambuliwa uraia wake na kwa madhumuni haya, mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha wananchi kupata hati ya kuzaliwa, kitambulisho cha uraia

wake bila ya upendeleo na ubaguzi wa aina yoyote, na pale inapohitajika, nyaraka za kumwezesha kusafiri.

Haki ya mtuhumiwa na mfungwa

38.-(1) Mtu aliyekamatwa au aliyewekwa kizuizini anayo haki ya:

(a) kuelezwa kwa lugha anayoifahamu -

(i) sababu ya kukamatwa;

(ii) haki ya kutokutoa maelezo yoyote; na

(iii) matokeo ya kutoa maelezo;

(b) kutoa maelezo;

(c) kuwasiliana na wakili na mtu mwingine ambaye msaada wake ni muhimu kwa mtuhumiwa;

(d) kutolazimishwa kutoa maelezo ya kukiri kosa ambayo yatatumika kama ushahidi dhidi yake; na

(e) kupelekwa mahakamani mapema iwezekanavyo.

(2) Mamlaka za nchi zitaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha:

(a) mtuhumiwa kupata nakala ya mashtaka yanayomkabili na kumbukumbu ya mwenendo wa mashtaka;

(b) mtuhumiwa au mfungwa kupata nakala ya mwenendo wa mashtaka baada ya shauri kukamilika mahakamani;

(c) mtuhumiwa au mfungwa kufikishwa mahakamani ili kuthibitisha uwepo wake.

Haki ya watu waliyo chini ya ulinzi

39.-(1) Mtu aliye katika kizuizi au ulinzi ataendelea kuwa na haki zote za msingi zilizoainishwa katika Katiba hii kwa kiwango anachostahiki katika mazingira ya kuwekwa kizuizini au katika ulinzi.

(2) Mtu aliye katika kizuizi au ulinzi ana haki ya kuiomba mahakama ili mamlaka ya nchi inayomuhifadhi kueleza sababu za yeye kuwekwa au kuendelea kuwa katika kizuizi au ulinzi.

(3) Raia wa Jamhuri ya Muungano hatapelekwa katikanchi ya nje yoyote kujibu mashtaka au kufanyiwa mahojiano ya aina yoyote kinyume cha ridhaa yake.

Uhuru na haki ya mazingira safi na salama

40.-(1) Kila mtu anayeishi katika Jamhuri ya Muungano ana haki ya kuishi katika mazingira safi, salama na ya kiafya.

(2) Haki ya kuishi katika mazingira safi, salama na ya kiafya inahusisha haki kwa kila raia kutumia maeneo ya umma au sehemu mbalimbali za mazingira yaliyotengwa kwa madhumuni ya burudani, elimu, afya, ibada, utamaduni na shughuli za kiuchumi.

(3) Mtu yeyote anayeishi Tanzania anao wajibu wa kutunza na kuendeleza mazingira na kutoa taarifa kwa mamlaka za nchi kuhusu shughuli au jambo lolote ambalo ni hatarishi au linauwezekano mkubwa wa kuharibu au kuathiri mazingira.

Haki ya elimu na kujifunza

41.-(1) Kila mtu ana haki ya:

(a) kupata fursa ya kupata elimu bila ya vikwazo;

(b) kupata elimu bora ya msingibila ya malipo na inayomtayarisha kikamilifu mwanafunzi ama kuendelea na elimu ya ngazi inayofuatia au kuweka msingi wa kuanza kujitegemea;

(c) kwa elimu inayotolewa nje ya utaratibu wa umma, kupata elimu kwa gharama nafuu; na

(d) kupata fursa sawa ya kupata elimu ya juu ili mradi ana sifa stahiki kupata elimu hiyo,

bila ya ubaguzi wa aina yoyote.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), kila mtu ana haki ya kuchagua taaluma na ajira anayoitaka kwa mujibu wa elimu yake na ujuzi aliyonao.

Haki ya mtoto

42.-(1) Kila mtoto ana haki ya-

(a) kupewa jina na uraia;

(b) kutoa mawazo, kusikilizwa na kulindwa dhidi ya uonevu, ukatili na udhalilishaji;

(c) kucheza na kupata elimu;

(d) kuhifadhiwa katika mazingira mazuri, kwa walio katika ukinzani na sheria;

(e) kupata lishe bora, makazi na huduma ya afya; na

(f) kushiriki katika shughuli zinazolingana na umri alionao; na

(g) kupata malezi na ulinzi wa wazazi, walezi au mamlaka ya nchi,

bila ya ubaguzi wa rangi, utaifa, lugha, mtazamo wa kisiasa, jamii anayotokea, mali, uzazi, kabila, dini, jinsi au aina nyingine za hadhi.

(2) Mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha utekelezaji na usimamizi wa haki za mtoto kwa kufuata msingi wa kutoa kipaumbele kwa maslahi na manufaa ya mtoto.

Haki na wajibu wa vijana

43. Kila kijana ana haki na wajibu wa kushiriki kikamilifu katika shughuli za maendeleo ya Jamhuri ya Muungano pamoja na jamii kwa ujumla, na kwa mantiki hiyo, Serikali ya Jamhuri ya Muungano, Serikali za Washirika wa Muungano na jamii zitahakikisha kuwa vijana wanawekewa mazingira mazuri ya kuwa raia wema na kupatiwa fursa za kushiriki kikamilifu katika nyanja za kisiasa, kiuchumi,kijamii na kiutamaduni.

Haki za watu wenye ulemavu

44.-(1) Mtu mwenye ulemavu anastahiki:

(a) kuheshimiwa, kutambuliwa na kutendewa kwa namna ambayo haishushi utu wake;

(b) kupata elimu kwa kutumia vifaa maalum na kushiriki katika shughuli za kijamii;

(c) kuwekewa miundombinu na mazingira yatakayowezesha kwenda anapotaka, kutumia vyombo vya usafiri na kupata habari;

(d) kutumia lugha za alama, maandishi ya nukta nundu au njia nyingine zinazofaa;

(e) haki ya kusoma na kuchanganyika na watu wengine; na

(f) haki ya kupata ajira na kugombea nafasi za uongozi katika nyadhifa mbalimbali kwa usawa.

(2) Mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha watu wenye ulemavu kushiriki katika nafasi za uwakilishi.

Haki za makundi madogo katika jamii

45.-(1) Mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha makundi madogo katika jamii:

(a) kushiriki katika uongozi wa mamlaka za nchi;

(b) yanapewa fursa maalum za elimu na fursa za kujiendeleza kiuchumi na fursa za ajira;na

(c) kutengewa maeneo ya ardhi ambayo kwa desturi makundi hayo kuitumuia kama eneo la kuishi na kupata riziki ya chakula.

(2) Serikali na mamlaka za nchi zitachukua hatua za makusudi za kukuza na kuendeleza shughuli za kiuchumi na kuweka miundombinu ya makazi, elimu na afya kwa ajili ya kizazi cha sasa na vijavyo vya jamii ya watu walio katika makundi madogo.

Haki za wanawake

46.-(1) Kila mwanamke ana haki ya:

(a) kuheshimiwa utu wake;

(b) kuwa salama dhidi ya unyonyaji na ukatili;

(c) kushiriki bila ya ubaguzi katika chaguzi na ngazi zote za maamuzi;

(d) kupata ujira sawa na mwanaume katika kazi;

(e) kulindwa dhidi ya ubaguzi, uonevu na mila zenye madhara;

(f) kulindwa kwa ajira yake wakati wa ujauzito na pale anapojifungua; na

(g) kupata huduma ya juu ya afya inayopatikana.

(2) Mamlaka husika za nchi zitaweka utaratibu wa kisheria utakaosimamia masuala yanayohusu utekelezaji wa masharti ya Ibara hii ikiwa ni pamoja na kukuza utu, usalama na fursa za wanawake wakiwemo wajane.

Haki za wazee

47. Mamlaka ya nchi itaweka utaratibu utakaowezesha wazee kupata fursa ya:

(a) kushiriki katika shughuli za kijamii;

(b) kuendeleza maisha yao;

(c) kutambuliwa utu wao na kuheshimiwa pasipo kudharauliwa;

(d) kulelewa na kupata misaada kutoka katika familia zao, jamii na mamlaka ya nchi; na

(e) kupewa fursa ya kuendelea kutumia utaalamu na ujuzi wao kwa faida na manufaa ya jamii.

SEHEMU YA PILI
WAJIBU WA RAIA NA MAMLAKA ZA NCHI

(a) Wajibu wa Raia kwa Taifa

Wajibu wa kushiriki kazi

48.-(1) Kila mtu ana wajibu wa -

(a) kushiriki kwa kujituma na kwa uaminifu katika kazi halali ya uzalishaji mali; na

(b) kuwa na nidhamu ya kazi na kujitahidi kufikia malengo ya uzalishaji mali yake binafsi na yale malengo ya pamoja yanayotakiwa au yaliyowekwa na sheria.

(2) Bila ya kujali masharti ya Ibara ndogo ya (1), kazi yoyote ya shuruti ni marufuku katika Jamhuri ya Muungano.

(3) Kwa madhumuni ya Katiba hii, kazi yoyote haitahesabiwa kuwa ni kazi ya shuruti au kazi ya kikatili au ya kutweza endapo kazi hiyo, kwa mujibu wa sheria ni -

(a) kazi ambayo haina budi ifanywe kutokana na hukumu au amri ya mahakama;

(b) kazi ambayo haina budi kufanywa na askari wa jeshi lolote katika kutekeleza majukumu yao;

(c) kazi ambayo haina budi kufanywa kutokana na kuwapo hali ya hatari au baa lolote linalotishia uhai na ustawi wa jamii; na

(d) kazi au huduma yoyote ambayo ni sehemu ya -

(i) majukumu ya kawaida ya kuhakikisha ustawi wa jamii;

(ii) ujenzi wa Taifa wa lazima kwa mujibu wa sheria;

(iii) jitihada za Taifa za kutumia uwezo wa kila mtu kufanya kazi kwa ajili ya kuimarisha ustawi wa jamii na uchumi wa Taifa na kuhakikisha maendeleo na tija ya kitaifa.

Ulinzi wa mali ya umma

49.-(1) Kila raia anao wajibu wa kulinda maliasili ya Taifa, mali ya mamlaka ya nchi na mali yoyote inayomilikiwa kwa pamoja na wananchi, na pia kuiheshimu mali ya mtu mwingine.

(2) Kila mtu ana wajibu wa kulinda, kuhifadhi na kudumisha rasilimali za nchi na maliasili za Taifa.

(3) Kila mtu anao wajibu wa kutunza vizuri mali ya mamlaka ya nchi na mali inayomilikiwa kwa pamoja, kupiga vita aina zote za uharibifu na ubadhirifu, na kuendesha uchumi wa Taifa kwa makini kwa kuzingatia mipango endelevu na haki ya vizazi vijavyo.

Haki na wajibu muhimu

50.-(1) Kila raia wa Jamhuri ya Muungano anayo haki ya kufaidi haki za msingi za binadamu, na matokeo ya kila mtu kutekeleza wajibu wake kwa jamii, kama zilivyofafanuliwa katika Katiba hii.

(2) Kila raia katika Jamhuri ya Muungano anayo haki ya kupata hifadhi sawa chini ya sheria za Jamhuri ya Muungano.

(3) Mtu yeyote katika Jamhuri ya Muungano hatakuwa na haki, hadhi au cheo maalum kwa misingi ya nasaba, jadi au urithi wake.

(4) Ni marufuku kwa sheria yoyote kutoa haki, hadhi au cheo

maalum kwa mtu yeyote wa Jamhuri ya Muungano kwa misingi ya nasaba, jadi au urithi.

(5) Ili watu wote wafaidi haki na uhuru uliotajwa katika Katiba hii, kila mtu anao wajibu wa kutenda na kuendesha shughuli zake kwa namna ambayo haitaingilia haki na uhuru wa watu wengine au maslahi ya umma.

(b) Wajibu wa Mamlaka za Nchi

Hifadhi ya haki za binadamu

51.-(1) Serikali na mamlaka zote za nchi zinao wajibu wa kuzingatia na kuhifadhi haki za binadamu ikiwa ni msingi wa uhuru kama ilivyoainishwa katika Katiba hii.

(2) Haki na uhuru wa kila mtu kama zilivyoainishwa katika Katiba hii zitaheshimiwa, kuhifadhiwa na kudumishwa na mamlaka za nchi, mamlaka binafsi na kila mwananchi.

(3) Haki na uhuru ambao umeainishwa katika mikataba ya kimataifa kuhusu haki za binadamu ambazo Jamhuri ya Muungano imeridhia, isipokuwa masharti ambayo Jamhuri ya Muungano imeeleza wazi kutojifunga nayo, zitakuwa Sehemu ya Haki za Binadamu zilizoainishwa katika Sura hii.

Usimamizi wa haki za binadamu

52.-(1) Katika kutafsiri masharti ya Sura hii ya Haki za Binadamu, Mahakama, Baraza au chombo kingine chochote cha kufanya uamuzi kitazingatia mambo yafuatayo:

(a) haki ya usawa, utu na uhuru wa mtu binafsi;

(b) sheria za kimataifa na haki za binadamu; na

(c) haki za jamii na maslahi ya jamii kwa ujumla.

(2) Mtu anayeamini kuwa masharti yaliyomo katika Sura hii yamekiukwa au yanaelekea kukiukwa na mamlaka, chombo cha uamuzi, au sheria au sera yoyote, dhidi yake, anaweza kuwasilisha au kufungua shauri katika Mahakama Kuu kwa hati maalumu ya maombi kwa mujibu wa sheria za nchi ili kupata nafuu inayohitajika.

(3) Mahakama inaweza, kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (1) kutoa maelekezo itakayoona yanafaa, kuweka zuio, katazo au kuamuru jambo lifanyike ambalo lilikuwa limenyimwa.

(4) Shauri katika Mahakama ya kudai haki za kikatiba kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii yanaweza kufunguliwa na:

(a) Mtu anayejiwakilisha mwenyewe au taasisi inayowawakilisha wanachama wake;

(b) mtu anayemwakilisha mtu ambaye hawezi kujiwakilisha mwenyewe kwa mujibu wa sheria; au

(c) mtu anayewakilisha kundi la watu wenye malengo yanayofanana au jamii ya watu fulani wenye kuvunjiwa haki husika.

Mipaka ya haki za binadamu

53.-(1) Haki zote zilizoainishwa katika Sura hii ya Katiba endapo zitahitajika kuwekewa mipaka ni lazima mipaka hiyo kutumika kwa uwazi na kidemokrasia kwa kuzingatia utu, usawa, uhuru na vigezo muhimu, ikijumuisha:

(a) aina ya haki;
(b) umuhimu na sababu za kuweka mipaka;
(c) asili na ukubwa wa mpaka husika;
(d) uhusiano baina ya mpaka husika na sababu yake;
(e) njia nyepesi ya kufikia madhumuni ya matumizi ya mpaka husika; na
(f) umuhimu wa kulinda usalama wa nchi.

(2) Bunge litatunga sheria, ambayo pamoja na mambo mengine, itasimamia matumizi na utekelezaji wa masharti ya Ibara hii.

SURA YA TANO
URAIA KATIKA JAMHURI YA MUUNGANO

Uraia wa Jamhuri ya Muungano

54.-(1) Mtu ambaye,kablaya Katiba hii kuanza kutumika, ni raia wa Jamhuri ya Muungano ataendelea kuwa raia wa Tanzania.

(2) Uraia wa Jamhuri ya Muungano ni wa aina mbili na utapatikana kwa njia ya kuzaliwa au kujiandikisha.

Uraia wa kuzaliwa

55.-(1) Kila mtu anayezaliwa Tanzania Bara au Zanzibar atakuwa raia wa Jamhuri ya Muungano iwapo, wakati wa tarehe ya kuzaliwa, mama au baba yake ni au alikuwa raia wa Jamhuri ya Muungano.

(2) Kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, mtu aliyezaliwa nje ya Tanzania atakuwa ni raia wa Jamhuri ya Muungano kwa kuzaliwa kuanzia tarehe ya kuzaliwa kwake ikiwa wazazi wake au mmoja kati ya wazazi wake ni raia wa Jamhuri ya Muungano.

(3) Endapo mmoja kati ya wazazi alifariki kabla ya mtu huyo kuzaliwa, uraia wa mzazi huyo wakati wa kifo chake unatumika, kwa madhumuni ya kutambua uraia wa mtu huyo aliyezaliwa baada ya mzazi aliyefariki kama kwamba mzazi huyo alikuwa anaishi hadi kuzaliwa kwa mtu huyo.

(4) Mtoto mwenye umri chini ya miaka saba akikutwa ndani ya mipaka ya Jamhuri ya Muunganokatika mazingira ambayo wazazi wake hawajulikani, atahesabika kuwa ni raia wa Jamhuri ya Muungano wa kuzaliwa.

(5) Mtoto aliye na umri wa chini ya miaka kumi na nane ambaye wazazi wake sio raia wa Tanzania, akiasiliwa na raia wa Jamhuri ya Muungano, kwa kuasiliwa kwake huko, kutawezesha mtoto huyo kuwa raia wa Jamhuri ya Muungano wa kujiandikisha.

Uraia wa kuandiki-shwa

56.-(1) Mara baada ya kuanza kutumika kwa Katiba hii, mtu ambaye amekuwa mkazi wa Tanzania Bara au Zanzibar kwa muda uliowekwa na sheria inayotumika Tanzania Bara au Zanzibar, na ambaye ametimiza masharti yote ya sheria ya Bunge la Tanzania Bara au Baraza la Wawakilishi la Zanzibar, anaweza kuomba kuandikishwa kuwa raia wa Jamhuri ya Muungano.

(2) Mtu aliyefunga ndoa na raia wa Jamhuri ya Muunganoanaweza kutuma maombi ya kuandikishwa kuwa raia wa Jamhuri ya Muungano.

(3)Endapo ndoa iliyorejewa katika Ibara ndogo ya (2) itavunjika, kama mtu huyo hakuukana uraia wake, ataendelea kuwa raia wa Jamhuri ya Muungano.

(4) Mtoto aliyezaliwa katika ndoa iliyorejewa katika Ibara ndogo ya (2), ataendelea kuwa raia wa Jamhuri ya Muungano isipokuwa kama ataukana uraia huo au ataomba na kupata uraia wa nchi nyingine.

(5) Bunge litatunga sheria, pamoja na mambo mengine, kusimamia masuala yanayohusu uraia wa Jamhuri ya Muungano.

SURA YA SITA
MUUNDO WA JAMHURI YA MUUNGANO

Muundo wa Muungano

57.-(1) Jamhuri ya Muungano itakuwa na muundo wa shirikisho lenye serikali tatu ambazo ni:

(a) Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;
(b) Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar; na
(c) Serikali ya Tanzania Bara.

(2) Shughuli za Jamhuri ya Muungano zitatekelezwa na kusimamiwa na:

(a) Serikali ya Jamhuri ya Muungano;
(b) Bunge la Jamhuri ya Muungano; na
(c) Mahakama ya Jamhuri ya Muungano.

(3) Muundo, madaraka na mambo mengine ya kiutendaji yahusuyo Serikali yaTanzania Bara na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar yataainishwa katika Katiba za Washirika wa Muungano.

Vyombo vya utendaji vya Jamhuri ya Muungano

58.-(1) Serikali ya Jamhuri ya Muungano itakuwa ndiyo chombo chenye mamlaka ya utendaji, Bunge litakuwa na mamlaka ya kutunga sheria kwa mambo ya Muungano na kusimamia utekelezaji wa shughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Mahakama itakuwa ni chombo cha utoaji haki.

(2) Kila chombo kilichotajwa katika ibara hii kitaundwa na kutekeleza majukumu yake kwa kufuata masharti ya Katiba hii.

Mamlaka ya Serikali ya Muungano

59.-(1) Serikali ya Jamhuri ya Muungano itakuwa na mamlaka ya utekelezaji kwa mambo yote yaliyoorodheshwa kuwa Mambo ya Muungano, na wakati inapotekeleza majukumu yake, itazingatia mamlaka yake iliyopewa chini ya Katiba hii.

(2)Utekelezaji wa majukumu ya Serikali utafanywa kwa namna na kwa misingi iliyowekwa na Katiba hii au sheria iliyotungwa na Bunge.

(3) Bila ya kuathiri aukukiuka masharti ya Ibara hii, Serikali ya Jamhuri ya Muungano, kwa makubaliano na masharti maalum baina yake na Serikali ya Zanzibar au Serikali ya Tanzania Bara, inaweza kutekeleza jambo lolote lililo chini ya mamlaka ya Serikali ya Zanzibar au Serikali ya Tanzania Bara kwa mujibu wa masharti ya makubaliano hayo.

Mambo ya Muungano

60. Kwa ajili ya utekelezaji bora wa shughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano, na kwa ajili ya mgawanyo wa madaraka juu ya shughuli hizo baina ya vyombo vilivyotajwa katika Ibara ya 58, Serikali ya Muungano itakuwa na mamlaka juu ya mambo ya Muungano yalivyoorodheshwa katika Nyongeza ya Katiba hii.

Washirika wa Muungano

61.-(1) Kwa mujibu wa Katiba hii, Washirika wa Muungano ni Tanzania Bara na Zanzibar.

(2) Serikali ya Tanzania Bara itakuwa na mamlaka juu ya mambo yote

yasiyo ya Muungano yahusuyo Tanzania Bara.

(3) Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar itakuwa na mamlaka juu ya mambo yote yasiyo ya Muungano yahusuyo Zanzibar.

(4) Washirika wa Muungano watatekeleza majukumu yao kwa kuzingatia masharti ya Katiba hii na Katiba zao.

(5) Washirika wa Muungano watakuwa na hadhi na haki sawa ndani ya Jamhuri ya Muungano na watatekeleza majukumu yao kwa masuala yote yasiyo ya Muungano katika mamlaka ya Washirika wa Muungano kwa mujibu wa masharti yatakayowekwa na Katiba za Washirika wa Muungano.

Mamlaka ya Washirika wa Muungano

62.-(1) Kila Mshirika wa Muungano atakuwa na mamlaka na haki zote juu ya mambo yote yasiyo ya Muungano, na katika utekelezaji wa mamlaka hayo, kila Mshirika wa Muungano atazingatia misingi ya ushirikiano na mshirika mwingine kwa kuzingatia haki na usawakwa ajili ya ustawi ulio bora kwa wananchi wa pande zote mbili za Jamhuri ya Muungano.

(2) Bila ya kuathiri mipaka iliyowekwa na Katiba hii, kila Mshirika wa Muungano atakuwa na uwezo na uhuru wa kuanzisha mahusiano au ushirikiano na jumuiya au taasisi yoyote ya kikanda au kimataifa kwa mambo yaliyo chini ya mamlaka yake kwa mujibu wa Katiba ya Mshirika wa Muungano.

(3**)** Mshirika wa Muungano anaweza, wakati wa kutekeleza majukumu yake chini ya Ibara ndogo ya (2), kuomba mashirikiano kutoka Serikali ya Jamhuri ya Muungano kwa ajili ya kufanikisha mahusiano na jumuiya au taasisi ya kimataifa au kikanda, na Serikali ya Jamhuri Muungano inaweza kutoa ushirikiano kwa mshirika huyo kwa namna itakavyohitajika.

Mahusiano kati ya Washirika wa Muungano

63.-(1) Kila Mshirika wa Muungano anaweza, katika kutekeleza majukumu yake katika maeneo mbalimbali, kutekeleza majukumu hayo kwa misingi ya kushirikiana na kushauriana na Mshirika wa Muungano mwingine au baina ya Mshirika wa Muungano na Serikali ya Jamhuri ya Muungano kwa lengo la kukuza na kulinda maslahi ya Taifa na maendeleo ya wananchi.

(2) Washirika wa Muungano na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wanaweza kushauriana na kushirikiana katika mambo ya uongozi, utawala, vyombo vya uwakilishi na kimahakama.

(3) Utendaji wa Serikali za Washirika wa Muungano au wa chombo chochote kati ya vyombo vya serikali hizo na uendeshaji wa shughuli, utatekelezwa kwa kuzingatia umoja wa Jamhuri ya Muungano na nia na umuhimu wa haja ya kukuza umoja wa kitaifa na kudumisha heshima ya Taifa.

Mawaziri Wakaazi

64.-(1) Kila Mshirika wa Muungano atateua Waziri Mkaazi atakayeratibu na kusimamia mahusiano baina ya Serikali za Washirika na kati ya Serikali ya Mshirika na Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2)Mawaziri Wakaazi watakuwa na ofisi zao na watafanya kazi wakiwa Makao Makuu ya Serikali ya Muungano.

(3) Pamoja na majukumu mengine watakayopangiwa na Serikali za Washirika wa Muungano, Mawaziri Wakaazi watakuwa na majukumu yafuatayo:

(a) kushughulikia mambo yasiyo ya Muungano yanayohusu ushirikiano au mahusiano ya kimataifa; na
(b) kuwa kiungo baina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano na baina ya Serikali za Washirika wa Muungano.

Mamlaka ya wananchi

65.-(1) Serikali ya Jamhuri ya Muungano itapata mamlaka yake kutoka kwa wananchi kupitia uchaguzi wa kidemokrasia utakaoendeshwa na kusimamiwa na chombo kitakachopewa mamlaka na Katiba hii, na vilevile, Serikali ya Tanzania Bara na Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar zitapata mamlaka kupitia uchaguzi wa kidemokrasia utakaoendeshwa na kusimamiwa na vyombo vitakavyopewa mamlaka chini ya Katiba zao.

(2) Serikali za Washirika wa Muungano, katika kutekeleza mamlaka zao, zitawajibika kustawisha mamlaka ya wananchi kwa kugatua madaraka kwa serikali za mitaa zitakazoanzishwa kwa mujibu wa Katiba ya Tanzania Bara au Katiba ya Zanzibar, kama itakavyokuwa.

Wajibu wa kulinda Muungano

66.-(1) Bila ya kuathiri wajibu wa kila raia kwa mujibu wa Katiba hii, viongozi wakuu wenye mamlaka ya utendaji katika Jamhuri ya Muungano waliotajwa katika Ibara ndogo ya (3) watawajibika, kila mmoja wao katika kutekeleza madaraka waliyopewa kwa mujibu wa Katiba hii au Katiba za Washirika wa Muungano kuhakikisha kuwa analinda, kuimarisha na kudumisha Muungano.

(2) Kwa madhumuni ya masharti ya Ibara ndogo ya (1), kila mmojawapo wa viongozi wakuu waliotajwa katika Ibara ndogo ya (3), kabla ya kushika madaraka yake ataapa kuutetea na kuudumisha Muungano kwa mujibu wa Katiba hii.

(3) Viongozi Wakuu wanaohusika na masharti ya Ibara hii ni:
(a) Rais wa Jamhuri ya Muungano;
(b) Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano;
(c) Rais wa Tanzania Bara; na
(d) Rais wa Zanzibar.

SURA YA SABA
SERIKALI YA JAMHURI YA MUUNGANO

SEHEMU YA KWANZA
SERIKALI, RAIS NA MAKAMU WA RAIS

(a) Serikali

Serikali ya Jamhuri ya Muungano

67.-(1) Kutakuwa na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ambayo itaundwa na Rais, Makamu wa Rais na Mawaziri wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

(2) Serikali ya Jamhuri ya Muungano itakuwa na mamlaka juu ya mambo yote ya Muungano katika Jamhuri ya Muungano.

(3) Mamlaka ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano yatahusu utekelezaji na hifadhi ya Katiba hii na pia mambo mengine ambayo

yameainishwa katika sheria za nchi.

(4) Madaraka ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano yatatekelezwa na Rais mwenyewe, au kwa kukasimu madaraka hayo kwa Makamu wa Rais au watu wengine wenye madaraka katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(5) Ifahamike kwamba masharti yaliyomo katika Ibara hii hayatahesabiwa kwamba:

(a) yanahamishia kwa Rais madaraka yoyote ya kisheria yaliyowekwa na sheria mikononi mwa mtu au mamlaka yoyote ambayo si Rais; au

(b) yanalizuia Bunge kukabidhi madaraka yoyote ya kisheria mikononi mwa mtu au watu au mamlaka nyingine yoyote ambayo si Rais.

(b) Rais

Rais wa Jamhuri ya Muungano

68.-(1) Kutakuwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano.

(2) Rais wa Jamhuri ya Muungano atakuwa Mkuu wa Nchi, Kiongozi wa Serikali na Amiri Jeshi Mkuu na:

(a) atakuwa alama na taswira ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na watu wake;

(b) atakuwa alama ya umoja na uhuru wa nchi na mamlaka yake;na

(c) atakuwa na dhamana ya kukuza na kuhifadhi umoja wa kitaifa.

Madaraka na majukumu ya Rais

69.-(1)Rais akiwa Mkuu wa Nchi, atakuwa na madaraka na majukumu yafuatayo:

(a) kuisimamia na kuilinda Katiba;

(b) kulinda utaifa wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;

(c) kuhutubia na kufungua rasmi Bunge Jipya na kulivunja Bunge baada ya kumaliza muda wake;

(d) kuhutubia na kufungua rasmi Kalenda ya Mwaka ya Mahakama;

(e) kuidhinisha uwasilishaji Bungeni makisio ya mapato na matumizi ya Serikali, Bunge na Mahakama katika mwaka wa fedha;

(f) kuweka saini katika Muswada wa Sheria uliyopitishwa na Bunge;

(g) kutunuku nishani za heshima kwa niaba ya Watu wa Jamhuri ya Muungano kwa ujumla;

(h) kuteua Mabalozi,Watu watakaoiwakilisha Tanzania nje ya nchi na wawakilishi wa nchi katika taasisi mbalimbali za kimataifa;

(i) kupokea hati za utambulisho za Mabalozi wa nchi za nje nchini;

(j) kutoa msamaha kwa mtu yeyote anayetumikia adhabu

iliyotolewa na Mahakama kwa mujibu wa sheria za nchi; na

(k) kuidhinisha utekelezaji wa adhabu ya kifo iliyotolewa kwa mujibu wa sheria za nchi.

(2) Rais akiwa Amiri Jeshi Mkuu, atakuwa na madaraka na majukumu yafuatayo:

(a) kuwa Mwenyekiti wa Baraza la Ulinzi na Usalama wa Taifa;

(b) kuamuru Majeshi ya Ulinzi kwenda vitani au kusitisha vita;

(c) kutia saini makubaliano ya amani au kusitisha vita;

(d) kutangaza hali ya hatari au hali ya kuzingirwa eneo fulani;

(e) kuteua Wakuu wa vyombo vya ulinzi na usalama; na

(f) kuwapandisha vyeo maofisa wa vyombo vya ulinzi na usalama katika ngazi mbalimbali na kutoa kamisheni kwa maofisa wa Jeshi la Wananchi wa Tanzania.

(3) Akiwa Kiongozi wa Serikali, Rais wa Jamhuri ya Muungano atakuwa na madaraka na majukumu yafuatayo:

(a) kuongoza vikao vya Baraza la Mawaziri la Jamhuri ya Muungano;

(b) kupanga, kuelekeza, kusimamia na kuratibu majukumu ya wizara na taasisi za serikali;

(c) kuwateua Mawaziri na Naibu Mawaziri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano;

(d) kumteua Katibu Mkuu Kiongozi na Makatibu Wakuu;

(e) kumteua Mwanasheria Mkuu na Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali; na

(f) kuwateua makamishna wa Tume mbalimbali zilizoanzishwa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(4) Katika kutekeleza majukumu yake kwa mujibu wa Ibara hii, Rais ataepuka kujinasibisha, kwa namna yoyote ile, na chama chochote cha siasa au kundi lolote kwa namna ambayo inaathiri umoja wa wananchi.

Utekele-zaji wa madaraka ya Rais

70.-(1) Katika utekelezaji wa madaraka ya Rais kwa mujibu wa Sura hii na kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (3), Rais ana mamlaka ya kuanzisha au kufuta nafasi za madaraka katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2)Rais atakuwa na madaraka ya kuteua watu wa kushika nafasi za madaraka ya viongozi wanaowajibika kuweka sera za idara na taasisi za Serikali, na watendaji wakuu wanaowajibika kusimamia utekelezaji wa sera za idara na taasisi hizo katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(3) Katika utekelezaji wa madaraka kama ilivyoainishwa katika Ibara ndogo ya (1) na (2), Rais atazingatia masharti kuhusu uthibitisho wa Bunge katika nafasi za madaraka na vile vile ushauri wa mamlaka za Serikali, Bunge au Mahakama zilizopewa madaraka ya kumshauri katika kufanya uteuzi, kuanzisha au kufuta nafasi za madaraka katika utumishi wa Serikali.

(4) Mamlaka ya kuwateua watu wengine wote wasiokuwa viongozi wala watendaji wakuu, kushika nafasi za madaraka katika

utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, na mamlaka ya kuwapandisha vyeo watu hao, kuwaondoa katika madaraka, kuwafukuza kazi, kuwasimamisha kazi na mamlaka ya kudhibiti nidhamu ya watu waliokabidhiwa madaraka, yatakuwa mikononi mwa Tume za Utumishi na mamlaka za nchi zilizotajwa na kupewa madaraka hayo na sheria za nchi.

(5) Masharti ya Ibara ndogo ya (2) na ya (3) hayazuii Rais kuchukua hatua za kudhibiti nidhamu ya watumishi na utumishi katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

Rais kuzingatia ushauri

71.-(1) Mbali na kuzingatia masharti yaliyomo katika Katiba hii, na sheria za nchi, Rais atakuwa na wajibu wa kufuata na kuzingatia ushauri atakaopewa na mamlaka za nchi, na endapo hakubaliani na ushauri aliopewa sharti atoe sababu katika Baraza la Mawaziri kuhusu sababu ya kutokubaliana na ushauri aliopewa.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), Rais hatalazimika kuufuata ushauri aliopewa ambao unakwenda kinyume au kukiuka masharti ya Katiba au haukuzi wala kuhifadhi maslahi ya taifa na wananchi walio wengi.

Rais kushindwa kumudu majukumu yake

72.-(1) Endapo Baraza la Mawaziri litaona kuwa Rais hawezi kumudu kazi zake kwa sababu ya maradhi ya mwili au akili, linaweza kuwasilisha kwa Jaji Mkuu azimio la kumwomba Jaji Mkuu athibitishe kwamba Rais, kwa sababu ya maradhi ya mwili au ya akili, hawezi kumudu kazi zake.

(2) Baada ya kupokea azimio lililowasilishwa kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (1), Jaji Mkuu atateua bodi ya utabibu ambayo itachunguza suala hilo na kumshauri Jaji Mkuu ipasavyo.

(3) Jaji Mkuu anaweza, baada ya kutafakari ushauri na ushahidi wa kitabibu, kuwasilisha kwa Spika hati ya kuthibitisha kwamba kutokana na maradhi ya mwili au akili, Rais ameshindwa kumudu kazi zake, na iwapo Jaji Mkuu hatabatilisha hati hiyo ndani ya siku saba kutokana na Rais kupata nafuu na kurejea kazini, basi itahesabiwa kwamba kiti cha Rais ki wazi, na masharti yaliyomo katika Ibara ndogo ya (5) na (6) yatatumika.

(4) Bodi ya utabibu itakayoteuliwa kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (3) itajumuisha watu wasiopungua watatu watakaoteuliwa kutoka miongoni mwa madaktari bingwa wanaotambuliwa na sheria inayohusu madaktari ya Tanzania.

(5) Endapo kiti cha Rais kitakuwa wazi kutokana na Rais kufariki dunia, kujiuzulu, kupoteza sifa za uchaguzi, kutomudu kazi zake kutokana na maradhi ya mwili au akili au kushindwa kutekeleza kazi na shughuli za Rais, basi Makamu wa Rais ataapishwa na kushika madaraka ya Rais kwa muda uliobaki katika kipindi cha miaka mitano na kwa masharti yaliyoelezwa katika Ibara ya 76.

(6) Mara tu baada ya kuapishwa, au kwa vyovyote vile ndani ya kipindi kisichozidi siku kumi na nne tangu alipoapishwa, Rais:

(a) baada ya kushauriana na chama cha siasa anachotoka;au

(b) baada ya kushauriana na Baraza la Ulinzi naUsalama wa Taifa, kwa Rais aliyetokana kwa utaratibu wa mgombea huru,

atapendekeza jina la mtu atakayekuwa Makamu wa Rais na uteuzi huo

utathibitishwa na Bunge kwa kura zaidi ya asilimia hamsini ya Wabunge wote.

Utekelezaji wa majukumu ya Rais akiwa hayupo

73.-(1) Ikitokea kwamba kiti cha Rais kiko wazi kutokana na masharti yaliyomo katika Ibara ya 72 au endapo kiti cha Rais kiko wazi kutokana na sababu nyingine yoyote, na endapo Rais atakuwa hayupo katika Jamhuri ya Muungano, kazi na shughuli za Rais zitatekelezwa na mmoja wapo wa wafuatao, kwa kufuata orodha kama ilivyopangwa, yaani–

(a) Makamu wa Rais au kama nafasi yake iko wazi au kama naye hayupo au ni mgonjwa, basi;
(b) Waziri Mwandamizi; au
(c) kamaWaziri Mwandamizi nafasi yake iko wazi au kama naye hayupo au ni mgonjwa, basi Waziri mwingine yeyote atakayeteuliwa na Baraza la Mawaziri.

(2) Endapo yeyote kati ya watu waliotajwa katika aya ya (a), (b) na (c) za Ibara ndogo ya (1) atatekeleza kazi na shughuli za Rais kutokana na sababu kwamba mtu mwingine anayemtangulia katika orodha hiyo hayupo, basi mtu huyo ataacha kutekeleza kazi na shughuli hizo mara tu mtu huyo mwingine anayemtangulia atakaporejea na akashika na kuanza kutekeleza kazi na shughuli za Rais.

(3) Mtu yoyote atakayekaimu nafasi ya madaraka ya Rais, kwa namna yoyote ile, hatakuwa na madaraka katika mambo yafuatayo:

(a) kuteua aukumuondoa madarakani kiongozi yoyote yule aliyeteuliwa na Rais kwa mujibu wa Katiba hii; au
(b) jambo jingine lolote kama litakavyoainishwa na Rais katika hati ya kukasimu madaraka yake.

(4) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (2) na (3), Rais atakasimu madaraka yake kwa hati maalumu aliyotia saini yake.

(c) Uchaguzi wa Rais

Uchaguzi wa Rais

74.-(1) Rais atachaguliwa na wananchi kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na kwa mujibu wa sheria za nchi.

(2) Nafasi ya madaraka ya Rais itakuwa wazi na uchaguzi wa Rais utafanyika baada ya Rais kumaliza muda wake wa kuwa madarakani kwa mujibu wa Katiba hii.

(3) Endapo kutatokea jambo lolote kati ya mambo yafuatayo, hakutakuwa na Uchaguzi wa Rais na badala yake nafasi hiyo itajazwa na Makamu wa Rais kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, yaani:

(a) Rais kujiuzulu;
(b) Rais kupoteza sifa za kuchaguliwa katika nafasi ya madaraka ya Rais;
(c) Rais kushtakiwa Bungeni na kuondolewa katika madaraka kwa mujibu wa Katiba hii;
(d) ikithibitika kwamba Rais hawezi kumudu nafasi ya madaraka ya Rais; au
(e) Rais kufariki dunia.

Sifa za Rais

75. Mtu atakuwa na sifa ya kuchaguliwa kushika nafasi ya

madaraka ya Rais wa Jamhuri ya Muungano ikiwa:

(a) ni raia wa kuzaliwa wa Jamhuri ya Muungano kwa mujibu wa Katiba hii na sheria za nchi;
(b) ni mwenye akili timamu;
(c) angalau mmoja kati ya wazazi wake ni raia wa kuzaliwa wa Jamhuri ya Muungano;
(d) wakati wa kugombea, ana umri usiopungua miaka arobaini;
(e) anazo sifa za kumwezesha kuwa Mbunge wa Bunge la Jamhuri ya Muungano kwa mujibu wa Katiba hii;
(f) anayo angalau shahada ya kwanza ya chuo kikuu kinachotambuliwa kwa mujibu wa sheria za nchi;
(g) ni mwanachama na mgombea aliyependekezwa na chama cha siasa au mgombea huru;
(h) sera zake au sera za chama chake si za mrengo wa kuligawa Taifa kwa misingi ya ukabila, udini, rangi au jinsia;
(i) ni mwadilifu na anafuata maadili ya Taifa;
(j) mwenendo wake binafsi hautiliwi shaka na jamii;
(k) hajatiwa hatiani kwa kosa lolote la jinailinalohusu kukosa uaminifu; na
(l) katika kipindi cha miaka mitano kabla ya tarehe ya Uchaguzi Mkuu hajawahi kutiwa hatiani katika Mahakama yoyote kwa kosa lolote la kukwepa kulipa kodi yoyote ya Serikali.

Haki ya kuchaguli wa tena

76.-(1) Mtu ambaye ni Rais anaweza kuchaguliwa tena kushika kiti hicho kwa kipindi kingine cha miaka mitano.

(2) Mtu hatakuwa na sifa ya kugombea na kuchaguliwa zaidi ya vipindi viwili katika nafasi ya madaraka ya Rais.

(3) Mtu aliyewahi kuwa Rais wa Tanzania Bara au Zanzibar hatapoteza sifa za kugombea na kuchaguliwa kuwa Rais wa Jamhuri ya Muungano kwa sababu aliwahi kushika nafasi ya madaraka ya Rais wa Tanzania Bara au Rais wa Zanzibar.

(4) Endapo mtu aliyekuwa anashika nafasi ya madaraka ya Makamu wa Rais, atashika nafasi ya madaraka ya Rais kwa mujibu wa masharti ya Ibara ya 72 kwa kipindi kisichozidi miezi thelathini na sita, mtu huyo anayo haki ya kugombea nafasi ya madaraka ya Rais katika uchaguzi wa Rais utakaofuata.

(5) Mtu aliyechaguliwa kushika nafasi ya madaraka ya Rais kwa mujibu wa masharti ya Ibara ndogo ya (4), atahesabiwa kuwa ameshika nafasi ya madaraka ya Rais katika vipindi viwili na hataruhusiwa kugombea nafasi ya madaraka ya Rais katika kipindi kingine.

Utaratibu wa Uchaguzi wa Rais

77.-(1) Katika Uchaguzi wa Rais, kila chama cha siasa kinachopenda kushiriki katika uchaguzi wa Rais kitawasilisha kwa Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano, kwa mujibu wa sheria za nchi, jina la mwanachama mmoja anayependekezwa kwa nafasi ya madaraka ya Rais.

(2) Endapo ni Mgombea huru, kwa kuzingatia sifa zilizoainishwa katika Katiba hii, atawasilisha jina lakekwenye Tume Huru ya Uchaguzi.

(3) Mapendekezo ya majina ya wagombea katika uchaguzi wa Rais

yatawasilishwa kwa Tume Huru ya Uchaguzi katika siku na kwa utaratibu uliyoainishwa katika sheria za nchi.

(4) Endapo itafika saa na siku iliyotajwa kwa ajili ya kuwasilisha mapendekezo ya majina ya wagombea, ni mgombea mmoja tu ambaye anapendekezwa kuwa halali, Tume Huru ya Uchaguzi itawasilisha jina lake kwa wananchi, nao watapiga kura ya kumkubali au kumkataa kwa mujibu wa masharti yaliyoainishwa katika sheria za nchi.

(5) Uchaguzi wa Rais wa Jamhuri ya Muungano utafanyika siku itakayoteuliwa na Tume Huru ya Uchaguzi kwa mujibu wa sheria za nchi.

(6) Mgombea wa nafasi ya madaraka ya Rais atatangazwa kuwa amechaguliwa kuwa Rais iwapo atapata kura zinazozidi asilimia hamsini ya kura zote zilizopigwa kwa nafasi ya madaraka ya Rais.

(7) Endapo katika Uchaguzi wa Rais hakuna mgombea aliyekidhi masharti ya Ibara ndogo ya (6), basi uchaguzi utarudiwa ndani ya siku sitini kwa wagombea walioshika nafasi ya kwanza na ya pili.

Malalamiko kuhusu uhalali wa uchaguzi wa Urais

78.-(1) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (2), endapo mtu yeyote aliyeshiriki kama mgombea nafasi ya madaraka ya Rais katika Uchaguzi wa Rais hakuridhika na matokeo ya uchaguzi huo, anaweza kuwasilisha malalamiko katika Mahakama ya Juu kupinga matokeo wa Rais yaliyotangazwa na Tume Huru ya Uchaguzi.

(2) Malalamiko ya kupinga matokeo ya uchaguzi wa Rais yatawasilishwa Mahakama ya Juu ndani ya muda wa siku saba baada ya siku ya kutangazwa kwa matokeo ya Uchaguzi wa Rais.

(3) Mahakama ya Juu itasikiliza na kutoa uamuzi wa shauri la kupinga matokeo ya uchaguzi wa Rais katika kipindi cha siku kumi na nne tangu kupokea malalamiko yaliyowasilishwa kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (2) na uamuzi huo utakuwa wa mwisho.

(4) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (3), Mahakama ya Juu inaweza kutoa uamuzi bila kutoa sababu za uamuzi na sababu hizo zikatolewa ndani ya kipindi kisichozidi siku thelathini tangu siku ya kutoa uamuzi.

(5) Iwapo Mahakama ya Juu itaamua kuwa matokeo ya Uchaguzi wa Rais si halali, Uchaguzi wa Rais utarudiwa ndani ya siku sitini baada ya uamuzi kutolewa.

Kiapo cha Rais

79.-(1) Rais Mteule ataapishwa na Jaji Mkuu na atashika nafasi ya madaraka ya Rais mapema iwezekanavyo baada ya kutangazwa kwamba amechaguliwa kuwa Rais, lakini kwa hali yoyote, hatashika madaraka kabla ya kupita siku thelathini kutoka siku matokeo ya Uchaguzi wa Rais yalipotangazwa na Tume Huru ya Uchaguzi au siku ya kuthibitishwa na Mahakama ya Juu.

(2) Isipokuwa kama atajiuzulu au atafariki mapema zaidi, Rais Mteule atashika nafasi ya madaraka ya Rais kwa muda wa miaka mitano tangu siku alipochaguliwa kuwa Rais.

(3) Rais atashika nafasi ya madaraka ya Rais hadi-

(a) siku ambapo Rais mteule ataapa kushika nafasi ya madaraka

ya Rais;
(b) siku ambapo atafariki dunia;
(c) siku atakapojiuzulu; au
(d) atakapoacha kushika nafasi ya madaraka ya Rais kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(d) Masharti Mahsusi kuhusu Rais

Madaraka ya kutangaza vita

80.-(1) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara hii, Rais atakuwa na mamlaka ya kutangaza kuwepo kwa vita kati ya Jamhuri ya Muungano na nchi nyingine au kundi lolote lile baada ya kupata idhini ya Bunge.

(2)Bila kujali masharti ya Ibara ndogo ya (1), endapo Jamhuri ya Muungano itakuwa imevamiwa au kundi lolote limeanzisha vita ndani ya Jamhuri ya Muungano basi, Rais anaweza, baada ya kushauriana na Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa, kutangaza kuwepo kwa vita katika Jamhuri ya Muungano.

(3) Baada ya kutoa tangazo kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (2), Rais atalitaarifu Bunge kwa kupeleka nakala ya tangazo hilo kwa Spika wa Bunge ambaye, ndani ya siku kumi na nne kuanzia tarehe ya tangazo, ataitisha Mkutano wa Bunge ili kulijulisha Bunge kuhusu tangazo lililotolewa na Rais.

Madaraka ya Rais kutangaza hali ya hatari

81.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, au sheria iliyotungwa na Bunge kwa ajili hiyo, Rais anaweza, baada ya kushauriana na Baraza la Ulinzi na Usalama wa Taifa, kutangaza hali ya hatari au hali ya kuzingirwa kwa eneo fulani la Jamhuri ya Muungano au katika sehemu yake yoyote.

(2) Rais anaweza tu kutangaza kuwa kuna hali ya hatari iwapo-
(a) Jamhuri ya Muungano iko katika vita;
(b) kuna hatari hasa kwamba Jamhuri ya Muungano inakaribia kuvamiwa na kuingia katika hali ya vita;
(c) kuna hali halisi ya kuvurugika kwa amani katika jamii au kutoweka kwa usalama wa jamii katika Jamhuri ya Muungano au sehemu yake yoyote kiasi kwamba ni lazima kuchukua hatua za pekee ili kurejesha amani na usalama;
(d) kuna hatari dhahiri na kubwa, kiasi kwamba amani katika jamii itavurugika na usalama wa raia kutoweka katika Jamhuri ya Muungano au sehemu yake yoyote ambayo haiwezi kuepukika isipokuwa kwa kutumia mamlaka ya pekee;
(e) karibu kutatokea tukio la hatari au tukio la balaa au la baa ya kimazingira ambalo linatishia jamii au sehemu ya jamii katika Jamhuri ya Muungano; au
(f) kuna aina nyingineyo ya hatari ambayo kwa dhahiri ni tishio kwa usalama wa nchi.

(3) Endapo inatangazwa kwamba kuna hali ya hatari katika Jamhuri ya Muungano au eneo lolote la Jamhuri ya Muungano, Rais atawasilisha nakala ya tangazo hilo kwa Spika wa Bunge ambaye, ndani ya siku zisizozidi kumi na nne tangu kutolewa kwa tangazo hilo, ataitisha mkutano

wa Bunge ili kulijulisha Bunge juu ya taarifa ya hali ya hatari iliyotangazwa na Rais.

(4) Bunge linaweza kutunga sheria itakayoweka masharti kuhusu nyakati na taratibu ambazo zitawawezesha baadhi ya watu wenye kusimamia utekelezaji wa mamlaka ya Serikali katika sehemu mahsusi za Jamhuri ya Muungano kumuomba Rais kutumia madaraka aliyopewa na Ibara hii kuhusiana na yoyote kati ya sehemu hizo endapo katika sehemu hizo, kunatokea lolote kati ya hali zilizotajwa katika aya ya (c), (d) na (e) za Ibara ndogo ya (2) na hali hiyo haivuki mipaka ya sehemu hizo, na pia, kwa ajili ya kufafanua utekelezaji wa mamlaka ya Serikali wakati wa hali ya hatari.

(5) Tangazo la hali ya hatari lililotolewa na Rais kwa mujibu wa Ibara hii litakoma kutumika iwapo litafutwa na Rais.

(6) Kwa madhumuni ya kuondoa mashaka juu ya ufafanuzi au utekelezaji wa masharti ya Ibara hii, masharti ya sheria iliyotungwa na Bunge na ya sheria nyingine yoyote inayohusu utangazaji wa hali ya hatari kama ilivyotajwa katika Ibara hii, yatatumika tu katika sehemu ya Jamhuri ya Muungano ambapo hali hiyo ya hatari imetangazwa.

Mamlaka ya Rais kutoa msamaha

82.-(1) Rais kwa mamlaka ya Mkuu wa Nchi, anayo mamlaka ya:

(a) kutoa msamaha kwa mtu yeyote aliyepatikana na hatia kwa kosa lolote mbele ya Mahakama dhidi ya Jamhuri ya Muunganokwa masharti maalum kama yatakavyoainishwa katika sheria iliyotungwa na Bunge; au

(b) kubatilisha adhabu ya kifo kuwa adhabu ya kifungo cha maisha.

(2) Masharti ya Ibara hii yatatumika kwa mtu aliyehukumiwana kuadhibiwa akiwa Zanzibar na kwa adhabu zilizotolewa Zanzibar kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge inayotumika Zanzibar, hali kadhalika, masharti hayo yatatumika kwa mtu aliyehukumiwa na kuadhibiwa Tanzania Bara kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge inayotumika Tanzania Bara.

(3) Kwa madhumuni ya Ibara hii, kutakuwa na Kamati ya Taifa ya Ushauri ambayo itakuwa na wajibu wa kumshauri Rais kuhusu kutoa msamaha kwa mtu yeyote aliyepatikana na hatia mahakamani na anatumikia adhabu.

(4) Utaratibu wa namna ya utekelezaji wa madaraka kwa mujibu wa Ibara hii, muundo, majukumu na utendaji kazi wa Kamati ya Taifa ya Ushauri vitaainishwa na sheria itakayotungwa na Bunge.

Kinga dhidi ya mashtaka ya Rais

83.-(1) Wakati Rais akiwa madarakani, hatashitakiwa wala mtu yeyote hataendesha mashtaka ya aina yoyote dhidi yake mahakamani kwa ajili ya kosa lolote la jinai.

(2) Wakati Rais ameshika madaraka kwa mujibu wa Katiba hii, haitaruhusiwa kufungua mahakamani shauri la madai kuhusu jambo lolote alilolitenda au alilokosa kulitenda yeye binafsi kama raia ama kabla au baada ya kushika madaraka ya Rais, ila tu kama angalau siku thelathini kabla ya shauri kufunguliwa mahakamani, Rais atapewa au ametumiwa taarifa ya madai kwa maandishi kwa kufuata utaratibu uliowekwa kwa

mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge, na taarifa hiyo ikiwa inatoa maelezo kuhusu chanzo cha shauri hilo, kiini cha madai yenyewe, jina lake na anwani ya mahali anapoishi huyo mdai na jambo hasa analodai.

(3) Isipokuwa kama ataacha kushika madaraka ya Rais kutokana na kura ya kutokuwa na imani na Rais, haitakuwa halali kwa mtu kumshtaki au kufungua mahakamani shauri lolote la jinai au la madai dhidi ya mtu aliyekuwa anashika madaraka ya Rais baada ya kuacha madaraka hayo kutokana na jambo alilofanya wakati alipokuwa bado anashika madaraka ya Rais.

Bunge kumshtaki Rais

84.-(1) Bunge linaweza kupitisha azimio la kumuondoa Rais madarakani endapo itatolewa hoja ya kumshtaki Rais na ikapitishwa kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii.

(2) Bila ya kuathiri masharti mengineyo ya Ibara hii, hoja yoyote ya kumshtaki Rais haitatolewa isipokuwa tu kama itadaiwa kwamba Rais ametenda mojawapo ya makosa yafuatayo:

(a) ukiukwaji mkubwa wa masharti ya Katiba hii;
(b) makosa makubwa ya jinai;
(c) kuzuia kwa namna yoyote ile yeyekuchunguzwa kwa mujibu wa Ibara hii;
(d) uhaini;
(e) rushwa;
(f) amekuwa na mwenendo unaodhalilisha nafasi ya madaraka ya Rais wa Jamhuri ya Muungano;
(g) kupuuza au kukataa kutekeleza uamuzi au amri halali za Mahakama; au
(h) ametenda vitendo ambavyo vinakiuka kanuni zamaadili au miiko ya uongozi;

(3) Bunge halitapitisha hoja ya kumshtaki Rais isipokuwa tu kama-

(a) haitatolewa hoja ya namna hiyo ndani ya miezi kumi na miwili tangu hoja kama hiyo ilipotolewa na ikakataliwa na Bunge; na
(b) taarifa ya maandishi, iliyotiwa saini na kuungwa mkono na Wabunge wasiopungua asilimia ishirini na tano ya Wabunge wote itawasilishwa kwa Spika siku kumi na nne kabla ya kikao ambapo hoja hiyo inakusudiwa kutolewa Bungeni.

(4) Taarifa itakayowasilishwa kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (3)(b) itafafanua makosa aliyoyatenda Rais, na itapendekeza kuwa Tume ya Uchunguzi iundwe ili ichunguze tuhuma zilizotolewa dhidi ya Rais.

(5) Wakati wowote baada ya kupokea taarifa iliyotiwa saini na Wabunge na kujiridhisha kuwa masharti ya Katiba kwa ajili ya kuwasilisha hoja yametimizwa, Spika atamruhusu mtoa hoja kuiwasilisha mbele ya Bunge na kisha Spika atalitaka Bunge, bila ya kufanya majadiliano, lipige kura juu ya hoja ya kuunda Kamati ya Uchunguzi.

(6) Endapo hoja ya kuunda Kamati ya Uchunguzi itaungwa mkono na Wabunge wasiopungua asilimia sabini na tano ya Wabunge wote, Spika atatangaza majina ya wajumbe wa Kamati ya Uchunguzi.

(7) Kamati ya Uchunguzi, kwa madhumuni ya Ibara hii, itakuwa na wajumbe wafuatao:

(a) Jaji Mkuu wa Jamhuri ya Muungano, ambaye atakuwa Mwenyekiti wa Kamati;
(b) Jaji Mkuu wa Tanzania Bara;
(c) Jaji Mkuu wa Zanzibar; na
(d) wajumbe wengine sita watakaoteuliwa na Spika.

(8) Endapo Bunge litapitisha hoja ya kuunda Kamatiya Uchunguzi, Rais atahesabiwa kuwa hayupo kazini na nafasi ya madaraka ya Rais yatatekelezwa na Makamu wa Rais hadi Spika atakapomfahamisha Rais juu ya Azimio la Bunge kuhusiana na mashtaka yaliyotolewa dhidi yake.

(9) Ndani ya siku saba baada ya Kamati ya Uchunguzi kuundwa, itachunguza na kuchambua mashtaka dhidi ya Rais, pamoja na kumpatia Rais fursa ya kujieleza, kwa kufuata utaratibu uliowekwa na Kanuni za Kudumu za Bunge.

(10) Mapema iwezekanavyo, na kwa vyovyote vile katika muda usiozidi siku tisini, Kamati ya Uchunguzi itatoa taarifa yake kwa Spika.

(11) Baada ya Spika kupokea taarifa ya Kamati ya Uchunguzi, taarifa hiyo itawasilishwa Bungeni kwa kufuata utaratibu uliowekwa na Kanuni za Kudumu za Bunge.

(12) Baada ya taarifa ya Kamati ya Uchunguzi kuwasilishwa, Bunge litaijadili taarifa hiyo na kutoa fursa kwa Rais kujieleza, na kisha, kwa kura za Wabunge wasiopungua asilimia sabini na tano ya Wabunge wote, Bunge litapitisha azimio kuwa mashtaka dhidi ya Rais ama yamethibitika au hayakuthibitika.

(13) Endapo Bunge litapitisha azimio kuwa mashtaka dhidi ya Rais yamethibitika na kwamba hastahili kuendelea kushika nafasi ya madaraka ya Rais, Spika atamfahamisha Rais na juu ya Azimio la Bunge na Rais atakuwa ameondolewa madarakani na Makamu wa Rais ataapishwa mara moja kushika madaraka ya Rais.

(14) Endapo Rais ataacha kushika nafasi ya madaraka ya Rais kutokana na mashtaka dhidi yake kuthibitika, hatakuwa na haki ya kupata malipo yoyote ya uzeeni, posho wala kupata haki au nafuu nyingine anazopewa Rais au mtu aliyekuwa Rais kwa mujibu wa Katiba au sheria za nchi.

Maslahi ya Rais

85.-(1) Rais atalipwa mshahara na malipo mengineyo kama yatakavyoainishwa na Tume ya Utumishi wa Umma na atakapostaafu atapokea malipo ya uzeeni na stahili nyingine kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Mshahara na malipo mengineyo yote ya Rais hayatapunguzwa wakati Rais atakapokuwa bado ameshika madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii.

(e) Makamu wa Rais

Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano

8**6.-**(1) Kutakuwa na Makamu wa Rais ambaye atakuwa ndiye Msaidizi Mkuu wa Rais kuhusu mambo yote ya Jamhuri ya Muungano kwa jumla na:

(a) atafanya kazi zote atakazoagizwa na Rais;
(b) atakuwa Mwenyekiti wa Tume ya Mahusiano ya Serikali; na
(c) atafanya kazi zote za Rais kama Rais hayuko kazini au yuko nje ya nchi.

(2) Katika utekelezaji wa madaraka yake, Makamu wa Rais atatekeleza au kusababisha utekelezaji wa jambo lolote au mambo yoyote ambayo Rais ataagiza kwamba yatekelezwe.

(3) Bila kuathiri masharti ya Katiba hii, Makamu wa Rais atawajibika kwa Rais kuhusu utekelezaji wa majukumu yake.

87.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ya 72,Makamu wa Rais atapatikana kwa kuchaguliwa katika uchaguzi pamoja na Rais, baada ya kupendekezwa na chama chake au mgombea huru wakati ule ule anapopendekezwa mgombea nafasi ya madaraka yaRais na watapigiwa kura kwa pamoja.

(2) Endapo mgombea wa nafasi ya madaraka ya Rais atachaguliwa basi na Makamu wa Rais atakuwa amechaguliwa.

(3) Mtu atateuliwa kugombea nafasi ya madaraka ya Makamu wa Rais kwa kufuata kanuni kwamba endapo mgombea nafasi ya madaraka ya Rais wa Jamhuri ya Muungano atatoka sehemu moja ya Washirika wa Muungano, basi Makamu wa Rais atakuwa ni mtu anayetoka sehemu ya pili ya Washirika Muungano.

Sifa za Makamu wa Rais

88.-(1) Mtu hatateuliwa kugombea au kushika nafasi ya madaraka ya Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano isipokuwa tu kama anazo sifa za kuchaguliwa kama Rais.

(2) Chama chochote au mtu yoyote anayekusudia kugombea kiti cha Urais kama mgombea huru hatazuiwa kumpendekeza mtu yeyote kuwa mgombea nafasi ya madaraka ya Makamu wa Rais kwa sababu tu kwamba mtu huyo kwa wakati huo ameshika kiti cha Rais wa Zanzibar au Rais wa Tanzania Bara.

(3) Makamu wa Rais hatakuwa na wadhifa mwingine wowote wa kiserikali uliotajwa katika Katiba hii au sheria iliyotungwa na Bunge.

(4) Endapo mtu ambaye ni Rais wa Tanzania Bara au Rais wa Zanzibar anateuliwa au kuchaguliwa kuwa Makamu wa Rais ataacha kiti cha Rais wa Tanzania Bara au cha Rais wa Zanzibar, kadri itakavyokuwa.

Kiapo cha Makamu wa Rais

89. Makamu wa Rais, kabla ya kushika madaraka yake ataapishwa na Jaji Mkuu wa Jamhuri ya Muungano, kiapo cha uaminifu na pia kiapo kingine chochote kinachohusika na utendaji wa kazi yake kitakachowekwa kwa mujibu wa Sheria iliyotungwa na Bunge.

Wakati wa Makamu wa Rais kushika madaraka

90.-(1) Makamu wa Rais atashika nafasi yamadaraka ya Makamu wa Rais siku hiyo hiyo Rais anaposhika madaraka.

(2) Makamu wa Rais aliyeteuliwa kwa mujibu wa Ibara ya 72 ataapa na kushika madaraka yake baada ya uteuzi wake kuthibitishwa na Bunge.

(3) Isipokuwa kama atajiuzulu au atafariki mapema zaidi, mtu aliyechaguliwa, au kuteuliwa kwa mujibu wa Ibara ya 72 kuwa Makamu wa Rais, bila ya kuathiri masharti mengine ya Ibara hii, atashika kiti cha Makamu wa Rais kwa muda wa miaka mitano tangu alipochaguliwa kuwa Makamu wa Rais.

(4) Makamu wa Rais atashika kiti hicho hadi-

(a) muda wake utakapokwisha;

(b) akifariki dunia akiwa katika madaraka;

(c) atakapojiuzulu;

(d) atakapoapishwa kuwa Rais baada ya nafasi ya madaraka ya Rais kuwa wazi;

(e) atakapotiwa hatiani kwa kosa lolote la jinai linaloonyesha utovu wake wa uaminifu;

(f) atakapoapishwa Rais mwingine kushika nafasi ya madaraka ya Rais pamoja na Makamu wake;

(g) atakapoondolewa madarakani baada ya kushtakiwa Bungeni kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii;

(h) atakapoacha kushika nafasi ya madaraka ya Makamu wa Rais vinginevyo kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

Bunge kumuondoa Makamu wa Rais

91.-(1) Bunge litakuwa na madaraka ya kumshtaki Makamu wa Rais kwa utaratibu unaotumika kumshtaki Rais kwa mujibu wa Katiba hii, isipokuwa kwamba, hoja yoyote ya kumshtaki Makamu wa Rais itatolewa tu iwapo:

(a) Rais amewasilisha hati kwa Spika inayoeleza kwamba Makamu wa Rais ameacha au ameshindwa kutekeleza kazi za madaraka ya Makamu wa Rais;

(b) amekuwa na mwenendo unaodhalilisha nafasi ya madaraka ya Rais wa Jamhuri ya Muungano au kiti cha Makamu wa Rais; au

(c) anadaiwa kutenda kosa lolote kati ya makosa yanayoweza kusababisha Rais kushtakiwa na Bunge kwa mujibu wa Katiba hii,

isipokuwa kwamba, haitatolewa hoja ya namna hiyo ndani ya miezi kumi na miwili tangu hoja hiyo ilipotolewa na ikakataliwa na Bunge.

(2) Masharti mengine kuhusu utaratibu wa kumshtaki Rais yatatumika wakati wa kumuondoa madarakani Makamu wa Rais.

(3) Ikitokea kwamba kiti cha Makamu wa Rais ki wazi kutokana na masharti yaliyomo katika Ibara ndogo ya (1), kifo au kujiuzulu basi mapema iwezekanavyo na kwa vyovyote ndani ya siku zisizozidi kumi na nne baada ya kushika madaraka yake, Rais atamteua mtu atakayekuwa Makamu wa Rais na uteuzi huo utathibitishwa na Bunge kwa kura za Wabunge walio wengi.

(4) Masharti mengine yote ya Ibara ya 84 yatatumika pia kuhusiana na Makamu wa Rais isipokuwa tu kwamba Makamu wa Rais aliyeondolewa tena madarakani chini ya Ibara ndogo ya (3), hatakuwa na sifa tena za kushika nafasi ya Rais, Makamu wa Rais, Rais wa Tanzania Bara wala Rais wa Zanzibar.

(5) Endapo Makamu wa Rais ataacha kushika nafasi ya madaraka ya Makamu waRais kutokana na mashtaka dhidi yake kuthibitika, hatakuwa na haki ya kupata malipo yoyote ya uzeeni, posho wala kupata haki au nafuu nyinginezo anazopewa Makamu wa Rais au mtu aliyekuwa Makamu wa Rais kwa mujibu wa Katiba au sheria za nchi.

SEHEMU YA PILI

BARAZA LA MAWAZIRI LA SERIKALI YA JAMHURI YA MUUNGANO

(a) Baraza la Mawaziri

Kuundwa kwa Baraza la Mawaziri

92.-(1) Kutakuwa na Baraza la Mawaziri la Jamhuri ya Muungano litakalokuwa na wajumbe wafuatao:

(a) Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano; na
(b) Mawaziri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Mwanasheria Mkuu wa Serikali atahudhuria vikao vya Baraza la Mawaziri lakini hatakuwa na haki ya kupiga kura.

(3) Baraza la Mawaziri ndicho chombo kikuu cha kumshauri Rais kuhusu mambo yanayohusu utekelezaji wa madaraka na matumizi ya mamlaka ya Rais.

(4) Bunge naMahakama hazitakuwa na uwezo wa kisheria kuchunguza kama ushauri wowote au ushauri wa aina gani ulitolewa na Baraza la Mawaziri kwa Rais.

Uteuzi wa Mawaziri na Naibu Mawaziri

93.-(1) Kutakuwa na Mawaziri na Naibu Mawaziri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano watakaoteuliwa na Rais kwa kushauriana na Makamu wa Rais na baadaye kuthibitishwa na Bunge.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), idadi ya Mawaziri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano haitozidi kumi na tano.

(3) Serikali ya Jamhuri ya Muungano itakuwa na Wizara kwa kuzingatia mamlaka ya Serikali kwa mujibu wa Katiba hii.

(4) Uteuzi wa Mawaziri na Naibu Waziri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano utazingatia uwakilishi na uwiano wa Washirika wa Muungano.

(5) Majukumu ya Waziri na Naibu Waziri yatakuwa kama yatakavyoainishwa na Rais kwenye Hati ya Uteuzi.

Sifa za Mawaziri na Naibu Mawaziri

94.-(1) Mtu atateuliwa kuwa Waziri au Naibu Waziri wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano ikiwa:

(a) ni raia wa kuzaliwa wa Jamhuri ya Muungano kwa mujibu wa Sheria za nchi;na
(b) angalau ana shahada ya kwanza ya Chuo Kikuu kinachotambulika kwa mujibu wa Sheria za nchi.

(2) Watu wafuatao hawatakuwa na sifa ya kuteuliwa kuwa Mawaziri au Naibu Mawaziri katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano:

(a) Wabunge wa Bunge la Jamhuri ya Muungano, Wabunge wa Bunge la Tanzania Bara, wajumbe wa Baraza la Wawakilishi la Zanzibar au madiwani kutoka Washirika waMuungano;

(b) mtu aliyewahi kutiwa hatiani kwa makosa ya ubadhirifu wa mali za umma, ama katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano, Serikali ya Tanzania Bara au Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar.

Kiapo, muda na masharti ya kazi ya Waziri na Naibu Waziri

95.-(1) Waziri au Naibu Waziri hatashika nafasi ya madaraka mpaka awe ameapa mbele ya Rais kiapo cha uaminifu na pia kiapo kingine chochote kinachohusika na utendaji wa kazi yake kitakachowekwa na sheria za nchi.

(2) Muda wa kushika nafasi ya madaraka ya Waziri au Naibu Waziri utaanza tarehe ambayo Waziri au Naibu Waziri anayehusika ataapishwa.

(3) Kila Waziri anawajibika binafsi na kwa pamoja kwa Rais katika utekelezaji wa majukumu na katika kutumia nafasi ya madaraka ya Waziri.

(4) Waziri au Naibu Waziri atashika nafasi ya madaraka kwamuda wote isipokuwa kama:

(a) atajiuzulu au kufariki;

(b) Rais atatengua uteuzi au kumwachisha kazi; au

(c) saa ishirini na nne zimetimia kabla ya Rais mteule kushika madaraka ya Rais.

Utekele-zaji wa shughuli za Serikali Bungeni

96.-(1) Mawaziri na Naibu Mawaziri hawatakuwa na haki ya kuhudhuria vikao vya Bunge isipokuwa tu:

(a) endapo kutakuwa na hoja mahsusi ambayo Bunge linahitaji ufafanuzi kwa Waziri husika; au

(b) endapo Serikali au Waziri ataomba na kuruhusiwa kuwasilisha au kuitolea ufafanuzi hoja yoyote Bungeni.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (2), Waziri atakayeruhusiwa kuhudhuria kikao cha Bunge anaweza kulihutubia Bunge.

(3) Serikali ya Jamhuri ya Muungano, chini ya mamlaka ya Rais, ndiyo itakuwa na uwezo wa kufanya maamuzi juu ya sera za Serikali kwa jumla, na Mawaziri, watawajibika kwa pamoja Bungeni kuhusu utekelezaji wa sera nashughuli za Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(4) Kila Waziri atahudhuria vikao vya Kamati za Bunge kila atakapohitajika na kutoa maelezo au ufafanuzi wa suala lolote linalohusu utendaji katika nafasi ya madaraka yake.

(5) Kwa kuzingatia masharti mengine ya jumla ya Katiba hii, Mawaziri watatoa maelezo au taarifa ambazo zinahitajika kutolewa Bungeni kwa mujibu wa sheria za nchi.

(b) Mwanasheria Mkuu wa Serikali

Mwanasheria Mkuu wa Serikali

97.-(1) Kutakuwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ambaye katika Katiba hii atatajwa tu kwa kifupi kama "Mwanasheria Mkuu" ambaye atateuliwa na Rais na kuthibitishwa na Bunge.

(2) Mtu anayestahili kuwa Mwanasheria Mkuu sharti awe na sifa zifuatazo:

(a) awe ni raia wa kuzaliwa wa Jamhuri ya Muungano;
(b) awe na shahada ya Sheria ya Chuo Kikuu kinachotambuliwa kwa mujibu wa sheria za nchi;
(c) awe ni mweledi na mwenye sifa ya kuteuliwa kuwa wakili wa Mahakama;
(d) awe ni mtumishi mwandamizi katika utumishi wa umma au taasisi zake;
(e) awe ni mtu ambaye amedumu na sifa hizo kwa muda usiopungua miaka kumi na tano; na
(f) ana tabia njema na mwenendo usiotiliwa shaka na jamii.

(3) Mwanasheria Mkuu atakuwa ndiye mshauri mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano kuhusu mambo ya sheria na, kwa ajili hiyo, atawajibika kutoa ushauri kwa Serikali ya Jamhuri ya Muungano kuhusu mambo yote ya kisheria, na kutekeleza shughuli nyinginezo zozote zenye asili au kuhusiana na sheria zitakazopelekwa kwake au atakazoagizwa na Rais kuzitekeleza.

(4) Mwanasheria Mkuu atatekeleza kazi au shughuli nyingine zilizokabidhiwa kwake na Katiba hii au sheria za nchi.

(5) Katika kutekeleza kazi zake, Mwanasheria Mkuu atakuwa na haki ya kuhudhuria na kusikilizwa na Mahakama katika Jamhuri ya Muungano na Mahakama Kuu za Washirika wa Muungano.

(c) Katibu Mkuu Kiongozi na Makatibu Wakuu

Katibu Mkuu Kiongozi

98.-(1) Kutakuwa na Katibu Mkuu Kiongozi atakayeteuliwa na Rais kutoka miongoni mwa watumishi waandamizi na kuthibitishwa na Bunge.

(2) Katibu Mkuu Kiongozi atakuwa Katibu wa Baraza la Mawaziri, Mwenyekiti wa Vikao vya Kamati Maalum ya Makatibu Wakuu na Mkuu wa Utumishi wa Umma.

(3) Akiwa Mkuu wa Utumishi wa Umma, Katibu Mkuu Kiongozi atakuwa na mamlaka ya kutoa maelekezo ya mara kwa mara kuhusiana na masuala ya utumishi wa umma.

(4) Katika wadhifa wake wa Katibu wa Baraza la Mawaziri, Katibu Mkuu Kiongozi atakuwa Mtendaji Mkuu katika Ofisi ya Baraza la Mawaziri, na atatekeleza shughuli zifuatazo kwa kufuata maagizo ya jumla au maalum atakayopewa na Rais, yaani:

(a) kuandaa ratiba ya mikutano na kutayarisha orodha ya shughuli za Baraza la Mawaziri;
(b) kuandika na kuweka kumbukumbu za mikutano;

(c) kutoa taarifa na maelezo ya uamuzi wa Baraza la Mawaziri kwa kila mtu au chombo cha umma kinachohusika na uamuzi uliotolewa; na
(d) kutekeleza kazi na shughuli nyingine zozote ambazo Rais ameagiza.

Makatibu Wakuu

99.-(1) Kutakuwa na Makatibu Wakuu watakaoteuliwa na Rais kutoka miongoni mwa Watumishi Waandamizi katika utumishi wa umma kama watakavyopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Umma.

(2) Kila Katibu Mkuu atakuwa kiongozi na Mtendaji Mkuu wa Wizara ya Serikali aliyopangiwa na Rais na atashika nafasi ya madaraka ya Katibu Mkuu na kutekeleza majukumu yake kama itakavyoainishwa katika sheria za nchi.

(3) Rais anaweza, kwa mapendekezo ya Tume ya Utumishi wa Umma, kumteua mtumishi mwandamizi katika Utumishi wa Umma kuwa Naibu Katibu Mkuu.

(4) Kila Katibu Mkuu atakuwa mshauri wa mwisho kwa Waziri kwa masuala yote ya utendaji na atatoa ushauri kwa Baraza la Mawaziri katika vikao na Kamati zitakazoitishwa na Katibu wa Baraza la Mawaziri.

(5) Katibu Mkuu Kiongozi, Katibu Mkuu na Naibu Katibu Mkuu hatashika madaraka yake mpaka kwanza aape mbele ya Rais kiapo cha utii na uaminifu au kiapo kingine chochote kinachohusu utendaji wa kazi zake.

(d) Utendaji Kazi wa Baraza la Mawaziri

Kamati Maalumu ya Makatibu Wakuu

100. Kutakuwa na Kamati Maalum ya Makatibu Wakuu itakayoongozwa na Katibu Mkuu Kiongozi ambayo itakuwa na majukumu ya kuchambua na kulishauri Baraza la Mawaziri juu ya masuala mbalimbali kabla ya kuwasilishwa na kufanyiwa uamuzi na Baraza hilo na itatekeleza majukumu mengine kama itakavyopangiwa na Baraza la Mawaziri.

Sekreta-rieti ya Baraza la Mawaziri

101.-(1) Kutakuwa na Sekretarieti ya Baraza la Mawaziri ambayo itakuwa na jukumu la kuhudumia Baraza la Mawaziri, Kamati Maalum ya Makatibu Wakuu na kutekeleza majukumu mengine kama itakavyopangiwa na Baraza la Mawaziri.

(2) Bunge linaweza kutunga sheria kuhusu utaratibu na utekelezaji wa shughuli za Serikali.

SURA YA NANE
URATIBU WA MAHUSIANO YA WASHIRIKA WA MUUNGANO

Tume ya Mahusi-ano ya Uratibu wa Serikali

102.(1)Kutakuwa na Tume ya kusimamia na kuratibu mahusiano baina ya Serikali ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano na kusimamia na kuratibu mahusiano baina ya Serikali za Washirika wa Muungano, ambayo itajulikana kwa kifupi kama “Tume ya Mahusiano na Uratibu wa Serikali”.

(2) Tume ya Mahusiano na Uratibu wa Serikali itaundwa na wajumbe wafuatao:

(a) Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano ambaye atakuwa Mwenyekiti;
(b) Rais wa Tanzania Bara;
(c) Rais wa Zanzibar;
(d) Mawaziri Wakaazi;
(e) Waziri mwenye dhamana ya mambo ya nje wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

Malengo ya Tume

103. Tume ya Mahusiano na Uratibu wa Serikali itakuwa na malengo yafuatayo:

(a) kuweka utaratibu borana endelevu wa mashauriano na mashirikiano baina ya Serikali ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano;
(b) kukuza na kuwezesha uratibu na mashirikiano miongoni mwa Washirika wa Muungano kuhusu masuala yasiyo ya Muungano kwa lengo la kuwezesha kufanana kwa kiwango cha utoaji huduma kwa wananchi wote;
(c) kuweka mazingira mazuri kwa ajili ya Serikali ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano kujadili juu ya utekelezaji wa mambo ya Muungano na yasiyo ya Muungano kwa manufaa na ustawi wa wananchi wote; na
(d) kuweka mazingira mazuri ya utatuzi wa migogoro baina ya Serikali ya Muungano na Washirika wa Muungano.

Majukumu ya Tume

104.-(1) Tume ya Mahusiano na Uratibu ya Serikali itakuwa na jukumu maalumu la kuwezesha uratibu na ushirikiano katika kutekeleza masharti ya Katiba hii, sera, sheria, mipango na mikakati baina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano na baina ya Serikali za Washirika na pia itakuwa chombo maalumu kwa ajili ya:

(a) mashauriano na mashirikiano baina ya:
  (i) Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano; na
  (ii) Serikali za Washirika wa Muungano zenyewe katikamasuala yasiyo ya Muungano;
(b) kusimamia, kuratibu na kuhakikisha kwamba kuna kuwiana kwa sera na sheria za Washirika wa Muungano katika masuala yasiyo ya Muungano;
(c) mashauriano na ushirikiano baina ya Jamhuri ya Muungano na taasisi za kimataifa kwa niaba ya nchi;
(d) usimamizi na ukuzaji wa masuala yenye maslahi kwa Taifa;
(e) usuluhishi na utatuzi wa migogoro baina ya:
  (i) Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano; na
  (ii) Serikali za Washirika wa Muungano katika masuala yasiyo ya Muungano;

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1)(e), endapo upande

wowote katika mgogoro hautaridhika na uamuzi wa Tume ya Mahusiano na Uratibu wa Serikali, unaweza kukata rufani katika Mahakama ya Juu na uamuzi wa Mahakama hio utakuwa ni wa mwisho.

(3) Bunge linaweza kutunga sheria kwa ajili ya:

(a) kusimamia mahusiano na uratibu baina ya Serikali za Washirika wa Muungano na kati yaSerikali ya Jamhuri ya Muungano na Serikali za Washirika wa Muungano; na

(b) kuweka utaratibu wa utatuzi wa migogoro kwa mujibu wa Ibara hii.

SURA YA TISA
BUNGE LA JAMHURI YA MUUNGANO

SEHEMU YA KWANZA
KUUNDWA KWA BUNGE LA JAMHURI YA MUUNGANO

Bunge la Jamhuri ya Muungano

105.-(1) Kutakuwa na Bunge la Jamhuri ya Muungano.

(2) Wajumbe wa Bunge watakuwa wa aina zifuatazo:

(a) Wabunge waliochaguliwa kuwakilisha majimbo ya uchaguzi;

(b) Wabunge watano watakaoteuliwa na Rais kutoka miongoni mwa watu wenye sifa za kuchaguliwa kuwa wabunge kuwakilisha watu wenye ulemavu kwa kuzingatia uwiano wa Washirika wa Muungano.

(3) Kwa madhumuni ya Ibara ya ndogo (2)(a), kila mkoa kwa upande wa Tanzania Bara na wilaya kwa upande wa Zanzibar, itakuwa ni jimbo la uchaguzi.

(4) Katika kila Jimbo la Uchaguzi kutakuwa na nafasi mbili za ubunge, moja kwa ajili ya mwanamke na moja kwa ajili ya mwanamme.

(5) Wabunge wote katika kila Jimbo la Uchaguzi watapatikana kwa kupigiwa kura na wananchi kwa mujibu wa masharti ya Katiba hiina sheria inayoweka utaratibu kuhusu mambo ya uchaguzi.

Muda wa Bunge

106.-(1) Bila ya kuathiri masharti mengineyo ya Katiba hii, maisha ya kila Bunge yatakuwa ni muda wa miaka mitano.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), maneno "maisha ya Bunge" maana yake ni muda wote unaoanzia tarehe ambapo Bunge Jipya litaitishwa kukutana kwa mara ya kwanza baada ya uchaguzi wa wabunge na kuishia tarehe ya kuvunjwa kwa Bunge kwa ajili ya kuwezesha uchaguzi mwingine kufanyika.

Madaraka ya Bunge

107.-(1) Bunge ndicho chombo kikuu cha Jamhuri ya Muungano chenye madaraka, kwa niaba ya wananchi, kuisimamia Serikali ya Jamhuri ya Muungano na vyombo vyake vyote katika utekelezaji wa majukumu yake kwa mujibu wa Katiba hii.

(2)Katika kutekeleza majukumu yake, Bunge litakuwa na madaraka yafuatayo:

(a) kujadili na kutoa ushauri katika mambo yote yenye maslahi

kwa taifa na umma wa Watanzania;

(b) kumuuliza Waziri yeyote suala lolote kuhusu mambo ya umma katika Jamhuri ya Muungano ambayo yako katika wajibu wake;

(c) kujadili mgawanyo na kuidhinisha matumizi ya fedha kwa Wizara, taasisi na mashirika ya Serikali;

(d) kujadili utekelezaji wa kila Wizara wakati wa Mkutano wa Bunge wa kila mwaka wa bajeti;

(e) kujadili na kuidhinisha mpango wowote wa muda mrefu au wa muda mfupi unaokusudiwa kutekelezwa na Serikali katika Jamhuri ya Muungano;

(f) kutunga sheria ya kusimamia utekelezaji wa mpango wowote wa muda mrefu au muda mfupi;

(g) kujadili na kuridhia mikataba ya kimataifa inayohusu Jamhuriya Muungano na ambayo kwa masharti yake inahitajikuridhiwa; na

(h) kujadili na kuridhia mikataba yote inayohusisha rasilimali na maliasili zinazosimamiwa na Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(3) Bunge litaisimamia Serikali kwa kuangalia mwenendo wa utendaji wa Rais, Makamu wa Rais, Mawaziri na watendaji wakuu katika utumishi wa umma.

Mipaka ya Bunge katika kutumia madaraka yake

108.-(1) Katika kutekeleza madaraka ya kuisimamia Serikali kwa mujibu wa Katiba hii, wajibu wa Bunge itakuwa nikuishauri Serikali na endapo Bunge halitaridhishwa na hatua zilizochukuliwa na Serikali katika utekelezaji wa suala lililotolewa ushauri, basi Bunge litakuwa na haki ya kuiwajibisha Serikali kwa mujibu wa madaraka iliyopewa katika Katiba hii.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), Bunge halitachukua hatua yoyote ya kiutendaji ambayo, kwa desturi ni shughuli za Serikali, na halitatoa maagizo yoyote ya kiutendaji kwa Serikali na Watumishi wa Umma, isipokuwa Bunge litashauri kuhusu suala lolote lililo katika dhamana ya Waziri anayehusika.

Madaraka ya Bunge kutunga sheria

109.-(1) Mamlaka ya kutunga sheria juu ya mambo yote yanayohusu Jamhuri ya Muungano yatakuwa chini yaBunge.

(2) Mamlaka ya kutunga sheria katika Tanzania Bara na Zanzibar juu ya mambo yote yasiyo ya Muungano yatakuwa chini ya Bunge la Tanzania Bara na Baraza la Wawakilishi la Zanzibar.

(3) Endapo sheria iliyotungwa na Bunge inahusu jambo lolote ambalo liko chini ya mamlaka ya Bunge la Tanzania Bara au Baraza la Wawakilishi la Zanzibar, sheria hiyo itakuwa batili na itatenguka.

(4) Endapo sheria iliyotungwa na Bunge la Tanzania Bara au Baraza la Wawakilishi la Zanzibar inahusu jambo lolote ambalo liko chini ya mamlaka ya Bunge la Jamhuri ya Muungano, sheria hiyo itakuwa batili na itatenguka.

(5)Bila ya kuathiri kutumika kwa Katiba ya Tanzania Bara na

Katiba ya Zanzibar, Katiba hii itakuwa na nguvu ya sheria katika Jamhuri ya Muungano kwa mambo yanayohusu Muungano na endapo sheria nyingine yoyote itakiuka masharti yaliyomo katika Katiba hii, basi sheria hiyo nyingine, kwa kiasi kinachokiuka Katiba hii, itakuwa batili.

Utaratibu wa kutunga sheria

110.-(1) Bunge litatumia madaraka yake ya kutunga sheria kwa kujadili na kupitisha Muswada wa Sheria ambao utawekwa saini na Rais.

(2) Bila kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (3), Muswada wa Sheria unaweza kuandikwa na Serikali, Kamati ya Bunge au kikundi cha Wabunge.

(3) Wakati wa kuandaa muswada wa sheria kuhusu jambo lolote la Muungano, Serikali ya Jamhuri ya Muungano itahakikisha kwamba inawashirikisha wananchi kwa ajili ya kupata maoni na mapendekezo juu ya muswada huo.

(4) Bunge litatunga Kanuni za Kudumu zitakazoweka utaratibu wa:

(a) kuwasilisha, kujadili na kupitisha Muswada wa Sheria; na
(b) utekelezaji bora wa masharti ya Ibara ndogo ya (3).

Utaratibu wa Kubadili-sha Katiba hii na baadhi ya sheria

111.-(1) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ya 110,Bunge linaweza kutunga Sheria kwa ajili ya kubadilisha masharti yoyote ya Katiba hii kwa kufuata Kanuni kwamba, Muswada wa Sheria kwa ajili ya kubadilisha masharti yoyote ya Katiba hii utaungwa mkono kwa kura zisizopungua theluthi mbiliya kura za Wabunge wote kutoka kila upande wa Muungano.

(2) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya Ibara ndogo ya (1) kubadilisha masharti ya Katiba hii au masharti ya sheria,maana yake ni pamoja na kurekebisha au kusahihisha masharti haya au kufuta na kuweka masharti mengine badala yake au kusisitiza au kubadilisha matumizi ya masharti hayo.

Utaratibu wa kubadili-sha masharti mahusus

112. Bunge halitaweza kufanya mabadiliko ya Katiba kwa lengo la:

(a) kuongeza au kupunguza jambo lolote la Muungano; na
(b) uwepo wa Jamhuri ya Muungano,

mpaka kwanza mabadiliko hayo yaungwe mkono na wananchi wa Washirika wa Muungano kwa Kura ya Maoni itakayoendeshwa na kusimamiwa na Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa mujibu wa sheria itakayotungwa na Bunge.

Utaratibu wa kutunga sheria kuhusu mambo ya fedha

113.-(1) Bunge halitashughulikia jambo lolote kati ya mambo yanayohusika na Ibara hii isipokuwa kama Rais amependekeza kwamba jambo hilo lishughulikiwe na Bunge na pendekezo hilo la Rais liwe limewasilishwa kwenye Bunge na Waziri.

(2) Mambo yanayohusika na Ibara hii ni yafuatayo:

(a) Muswada wa Sheria kwa ajili ya jambo lolote kati ya mambo yafuatayo:

(i) kutoza kodi au kubadilisha kodi kwa namna nyingine yoyote isipokuwa kupunguza;

(ii) kuagiza kwamba malipo au matumizi ya fedha yafanywe kutokana na Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali au mfuko mwingine wowote wa Serikali au kubadilisha kiwango hicho na namna nyingine yoyote isipokuwa kupunguza;

(b) kuagiza kwamba malipo au matumizi ya fedha yafanywe kutokana na Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali au mfuko mwingine wowote wa Serikali wakati ikifahamika kwamba fedha iliyomo katika mifuko hiyo haikupangiwa itolewe kwa ajili ya malipo au matumizi hayo, au kuagiza kwamba malipo au matumizi yanayofanywa kutokana na mifuko hiyo yaongezwe;

(c) kufuta au kusamehe deni lolote linalotakiwa lilipwe kwa Serikali ya Jamhuri ya Muungano; au

(d) hoja au mabadiliko yoyote ya hoja kwa ajili ya lolote kati ya mambo yaliyoelezwa katika aya ya (a) ya Ibara hii ndogo.

Madaraka ya Mkuu wa Nchi kuhusu Muswada wa Sheria

114.-(1) Muswadawa Sheria uliopitishwa na Bunge sharti kupata saini ya Rais, ili kuthibitisha kukubaliwa kwake na Rais.

(2) Muswada wa Sheria uliyowasilishwa kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali utawekewa saini na Rais ndani ya siku zisizozidi thelathini kutoka siku ambayo Muswada huo uliwasilishwa na kupokelewa na Katibu wa Baraza la Mawaziri.

(3) Baada ya Muswada wa Sheria kuwasilishwa kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali chake, Rais anaweza kuukubali au kukataa kukubali Muswada huo, na iwapo Rais atakataa kukubali Muswada huo basi ataurudisha Bungeni pamoja na maelezo ya sababu za kukataa kukubali Muswada huo.

(4) Baada ya Muswada wa Sheria kurudishwa Bungeni na Rais kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii, hauwezi kupelekwa tena kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali chake kabla kumalizika muda wa siku sitini tangu uliporudishwa;

(5) Endapo katika kujadiliwa tena Bungeni kabla haujapelekwa tena kwa Rais, Muswada uliorudishwa Bungeni na Rais umeungwa mkono na Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbiliya Wabunge wote basi, Muswada huo unaweza kuwasilishwa mapema zaidi kwa Rais.

(6) Iwapo Muswada uliorudishwa Bungeni na Rais na katika kujadili ukaungwa mkono na Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbiliya Wabunge wote na kupelekwa tena kwa Rais kwa ajili ya kupata kibali chake, basi Rais atatakiwa kuweka saini kukubali Muswada wa sheria husika kabla ya kumalizika muda wa siku sitini na endapo siku sitini zitapita tangu Muswada huo ulipowasilishwa tena kwa Rais pasipo Rais kuweka saini, itahesabika kwamba Muswada huo umepata kibali cha Rais na utakuwa sheria ya nchi.

Kupitishwa kwa hoja za Serikali

115.-(1) Endapo Bunge halitaridhishwa na mchanganuo au mgawanyo wa hoja ya Bajeti iliyowasilishwa na serikali, Bunge linaweza

kurudisha hoja kuhusu Bajeti ya Serikali pamoja na mapendekezomahsusi kuhusiana na upungufuuliobainika.

(2) Serikali itawajibika kuyafanyia kazi mapendekezo ya Bunge kwa kadri itakavyowezekana na kisha kuwasilisha tena Bungeni hoja husika pamoja na maelezo ya utekelezaji wa maelekezo ya Bunge na endapo Bunge litakataa kwa mara ya pili hoja kuhusu Bajeti ya Serikali, basi hoja hiyo itahesabika kuwa imepitishwa na Bunge.

SEHEMU YA PILI
WABUNGE

(a) Uchaguzi wa Wabunge

Uchaguzi wa Wabunge

116.-(1) Kila baada ya Bunge kumaliza muda wake wa kipindi cha miaka mitano, kutakuwa na uchaguzi wa Wabunge katika Majimbo ya uchaguzi kama itakavyotangazwa na Tume Huru ya Uchaguzi utakaofanyika kwa mujibu wa sheria itakayotungwa na Bunge.

(2) Kutakuwa na uchaguzi wa Mbunge katika jimbo la uchaguzi ikiwa:
kiti cha Mbunge aliyechaguliwa kuwakilisha jimbo la uchaguzi kwa utaratibu wa mgombea huru, kitakuwa wazi kwa sababu nyingine yoyote isiyohusika na Bunge kumaliza muda wake.

(3) Endapo tarehe ya Bunge kumaliza muda wake imetangazwa au inafahamika, hakutakuwa na uchaguzi mdogo wa mbunge ndani ya kipindi cha miezi kumi na minane kabla ya tarehe hiyo.

(4) Endapo Mbunge anayetokana na chama cha siasa atapoteza sifa za kuwa mbunge kwa sababu yoyote isiyokuwa ya Bunge kumaliza muda wake, Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri, kwa mujibu wa masharti yatakayowekwa na sheria itakayotungwa na Bunge kwa ajili hiyo, itamteua na kumtangaza kuwa mbunge mtumwingine kutoka kwenye orodha ya majina ya wagombea iliyowasilishwa na chama hicho kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (5).

(5) Orodha ya majina ya wagombea kutoka kila chama cha siasa iliyowasilishwa kwa Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano katika Uchaguzi Mkuu ndiyo itakayotumiwa na Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano baada ya kushauriana na chama cha siasa kinachohusika, kwa madhumuni ya kujaza nafasi ya Mbunge inapotokea kuwa wazi, wakati wowote wa Maisha ya Bunge.

Sifa za kuchagu-liwa kuwa Mbunge

117.-(1) Bila ya kuathiri masharti yaliyomo katika Ibara hii, mtu yeyote atakuwa na sifa za kuchaguliwa au kuteuliwa kuwa Mbunge endapo:

(a) ni raia wa Jamhuri ya Muungano aliyetimiza umri wa miaka ishirini na tano wakati wa kugombea;
(b) anajua kusoma na kuandika lugha ya Kiswahili au Kiingereza na ana elimu isiyopungua kidato cha nne;
(c) ni mwanachama aliyependekezwa na chama cha siasa au mgombea huru;
(d) ni mwadilifu na anayeheshimu haki za binadamu na asiyedharau wala kubagua watu kwa misingi ya kabila, dini,

jinsi, maumbile au hali zao katika jamii; na

(e) katika kipindi cha miaka mitano kabla ya tarehe ya uchaguzi hakuwahi kutiwa hatiani katika mahakama kwa kosa la kukwepa kulipa kodi yoyote ya Serikali.

(2) Mtu hatakuwa na sifa za kugombea kuchaguliwa kuwa Mbunge-

(a) ikiwa mtu huyo aliwahi kuwa Mbunge kwa vipindi vitatu vya miaka mitano; au

(b) ikiwa imethibitishwa rasmi kwamba mtu huyo ana ugonjwa wa akili;

(c) ikiwa mtu huyo amehukumiwa na Mahakama yoyote katika Jamhuri ya Muungano na kupewa adhabu ya kifo au ya kufungwa gerezani kwa muda unaozidi miezi sita kwa kukutwa na hatia ya kosa lolote, vyovyote linavyoitwa, linaloambatana na kukosa uaminifu; au

(d) ikiwa katika kipindi cha miaka mitano kabla ya tarehe ya uchaguzi amepata kuhukumiwa na kupewa adhabu ya kifungo kwa kosa linaloambatana na kukosa uaminifu au kwa kuvunja sheria inayohusiana na Maadili ya Viongozi wa Umma;

(e) ikiwa mtu huyo ana maslahi yoyote katika mkataba wa Serikali wa aina yoyote aliyowekewa miiko maalum kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge, na iwapo amekiuka miiko hiyo;

(f) ikiwa mtu huyo anashika madaraka ya ofisa mwandamizi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Washirika wa Muungano; au

(g) ikiwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge inayoshughulikia makosa yanayohusika na uchaguzi wa aina yoyote, mtu huyo amezuiliwa kujiandikisha kama mpiga kura au kupiga kura katika uchaguzi wa Wabunge.

(3) Bunge linaweza kutunga sheria kwa ajili ya kuweka masharti yatakayomzuia mtu asichaguliwe kuwa Mbunge wa kuwakilisha Jimbo la Uchaguzi ikiwa mtu huyo ni mwenye madaraka yanayohusika na shughuli za kuongoza au kusimamia uchaguzi wa Wabunge au shughuli za uandikishaji wa wapiga kura kwa ajili ya uchaguzi wa Wabunge.

(4) Katika aya ya (e) ya Ibara ndogo ya (2) ya Ibara hii "mkataba wa Serikali" maana yake ni mapatano yoyote ya mkataba ambayo mmojawapo wa walioshiriki ni Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Serikali ya Mapinduzi Zanzibar au Serikali ya Tanzania Bara, Idara au Taasisi yoyote ya Serikali yoyote kati ya hizo au mtumishi yeyote wa Serikali aliyeshiriki katika majadiliano ya mkataba husika kwa niaba ya Serikali yoyote miongoni mwa hizo.

(5) Watu wenye nyadhifa zifuatazo katika Utumishi wa Umma hawatakuwa na sifa ya kuwa Wabunge:

(a) Rais na Makamu wa Rais;

(b) Rais wa Tanzania Bara na Rais wa Zanzibar na Makamu wao;

(c) Spika na Naibu Spika wa Bunge;

(d) Waziri na Naibu Waziri;
(e) Mwanasheria Mkuu wa Serikali na Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali;
(f) Katibu wa Baraza la Mawaziri na Makatibu Wakuu;
(g) viongozi na watumishi wa vyombo vya ulinzi na usalama;
(h) mtu ambaye ameajiriwa katika vyombo vya dola kama askari;
(i) Katibu Mkuu na Naibu Katibu Mkuu wa Wizara ya Serikali;
(j) Jaji Mkuu, Jaji au Hakimu wa Mahakama, Wakili wa Serikali na Ofisa Sheria Katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Serikali za Washirika;
(k) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali;
(l) Mjumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi; na
(m) mtu yeyote aliyeajiriwa, kuteuliwa au kuchaguliwa katika utumishi wa umma.

(6) Kwa madhumuni ya kutoa fursa ya kukata rufani kwa mtu yeyote:

(a) aliyethibitishwa rasmi kisheria kuwa ana ugonjwa wa akili;
(b) aliyehukumiwa na kupewa adhabu ya kifo au kufungwa gerezani au chuo cha mafunzo; au
(c) aliyepatikana na hatia ya kosa lolote lililotajwa katika sheria kwa mujibu wa Ibara ndogo ya (2),

mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria kwa ajili ya kuweka masharti kwamba hukumu inayopingwa haitakuwa na nguvu kwa ajili ya utekelezaji wa masharti ya Ibara ndogo ya (2) hadi upite muda uliotajwa katika sheria hiyo.

Watu wenye madaraka Serikalini kukoma utumishi

118. Iwapo mtu mwenye madaraka katika utumishi wa umma ya aina iliyotajwa katika sheria itakayotungwa na Bungeataamua-

(a) kugombea nafasi ya kisiasa ya aina yoyote chini ya Katiba hii; au
(b) kugombea uongozi wa ngazi yoyote katika chama cha siasa,

mtu huyo atahesabiwa kuwa utumishi wake umekoma tangu siku ya kuteuliwa kuwa mgombea wa nafasi ya kisiasa au kugombea uongozi katika chama cha siasa.

Utaratibu wa uchaguzi wa Wabunge

119.-(1) Wabunge wanaowakilisha majimbo ya uchaguzi watachaguliwa na wananchi kwa kufuata masharti ya Katiba hii na vile vile masharti ya sheria iliyotungwa na Bunge kwa mujibu wa Katiba hii, inayoweka masharti kuhusu uchaguzi wa Wabunge.

(2) Wagombea uchaguzi katika majimbo ya Uchaguzi watatakiwa kuwasilisha majina yao kwa Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa mujibu wa utaratibu uliowekwa na sheria iliyotungwa na Bunge.

Kiapo cha Wabunge

120. Kila Mbunge atatakiwa kuapishwa katika Bunge kiapo cha uaminifu kabla hajaanza kushiriki katika shughuli za Bunge, lakini Mbunge anaweza kushiriki katika uchaguzi wa Spika hata kabla hajaapishwa.

Masharti ya kazi ya Wabunge

121. Wabunge watashika madaraka yao kwa mujibu wa Katiba hii, na watalipwa mshahara, posho na malipo mengine kama yatakavyopangwa na Tume ya Utumishi wa Umma kwa mujibu wa sheria za nchi.

Muda wa Wabunge kushika madaraka

122.-(1) Mbunge atakoma kuwa Mbunge ikiwa litatokea lolote kati ya mambo yafuatayo:

(a) tukio lolote ambalo, kama asingekuwa Mbunge lingemfanya asiwe au apoteze sifa za kuchaguliwa au kuteuliwa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii;
(b) atakosa kuhudhuria vikao vya Mikutano ya Bunge mitatu mfululizo bila ya ruhusa ya Spika;
(c) itathibitishwa kwamba amevunja masharti ya Sheria ya Maadili ya Viongozi wa Umma;
(d) atashindwa kufanya kazi za Mbunge kwa muda wa miezi sita mfululizo kutokana na ugonjwa wa akili au afya ya mwili au kizuizi ndani ya gereza;
(e) ikiwa atashindwa kutoa tamko rasmi kuhusu sifa za kuwa Mbunge au taarifa rasmi kuhusu mali kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii katika muda uliowekwa mahsusi na sheria za nchi;
(f) ikiwa atajiuzulu ubunge; au
(g) ikiwa ataondolewa madarakani kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(2) Mbunge anaweza kukata rufani, kwa mujibu wa sheria za nchi kupinga hukumu ya kuthibitishwa kwake kuwa ni mtu mwenye ugonjwa wa akili au kupinga adhabu ya kufungwa gerezani, au kupinga kupatikana kwake na hatia kwa kosa la aina iliyotajwa katika Ibara ndogo ya (1).

Uwajibikaji wa Wabunge

123.-(1) Mbunge atashika madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii, na wakati wote atawajibika moja kwa moja kwa wapiga kura wake na chama chake cha siasa ikiwa mbunge huyo ametokana na chama cha siasa.

(2) Mbunge aliyependekezwa na chama cha siasa, hatapoteza Ubunge wake ikiwa Mbunge huyo atafukuzwa au kuvuliwa uanachama wa chama chake.

(3) Endapo mbunge, kwa ridhaa yake atajiondoa au kujivua uanachama kutoka chama chake cha siasa, Mbunge huyo atapoteza sifa za kuwa Mbunge na atasita kuwa Mbunge.

Haki ya wapiga kura kumwajibisha Mbunge.

124.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ya123 ya Katiba hii, wananchi watakuwa na haki ya kumuondoa Mbunge wao madarakani, endapo Mbunge atafanya mojawapo au zaidi ya mambo yafuatayo:

(a) kuunga mkono sera ambazo zinaenda kinyume na maslahi ya wapiga kura au kinyume na maslahi ya Taifa;
(b) kushindwa kuwasilisha au kutetea kwa dhati hoja zinazotokana na kero za wapiga kura wake;
(c) kuacha kuishi au kuhamisha makaazi yake kutoka eneo la Jimbo la

Uchaguzi kwa zaidi ya miezi sita bila sababu za msingi;

(d) kutohudhuria vikao vya Bunge vitatu mfululizo bila ya ruhusa ya Spika;

(e) kuajiriwa au kufanya kazi nyingine na kuacha kuzingatia kazi yake ya kuonana na wapiga kura wake;

(f) kufanya biashara, kumiliki makampuni au kuwa na hisa katika makampuni ambayo yana mikataba au mahusiano ya kibiashara na taasisi za umma kwa namna ambayo inaleta mgongano wa kimaslahi;

(g) kutiwa hatiani kwa kosa linalohusiana na rushwa au kosa jingine la jinai;

(h) kutenda kitendo ambacho ni kinyume na maadili au kukosa uaminifu; au

(i) mambo mengine yatakayoainishwa kwenye sheria ya Bunge.

(2) Bunge litatunga sheria kuweka masharti ya namna ya kuendesha uchunguzi kwa Mbunge atakayeshindwa kutekeleza majukumu yake kwa wapiga kura wake na utaratibu wa kumuondoa mbunge.

Uamuzi wa suala kama mtu ni Mbunge

125.-(1) Kila shauri kwa ajili ya kupata uamuzi juu ya suala-

(a) kama uchaguzi wa Mbunge ulikuwa halali au sivyo; au

(b) kama Mbunge amekoma kuwa Mbunge na nafasi ya madaraka katika Bunge iko wazi au hapana,

litafunguliwa na kusikilizwa kwanza katika Mahakama Kuu.

(2) Bunge laweza kutunga sheria kwa ajili ya kuweka masharti kuhusu mambo yafuatayo-

(a) watu wanaoweza kufungua shauri katika Mahakama Kuu kwa ajili ya kupata uamuzi juu ya suala lolote kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii;

(b) sababu na nyakati za kufungua shauri la namna hiyo, utaratibu wa kufungua shauri na masharti yanayotakiwa yatimizwe kwa kila shauri kama hilo; na

(c) kutaja mamlaka ya Mahakama Kuu juu ya shauri kama hilo na kueleza utaratibu wa kusikiliza shauri lenyewe.

Tamko rasmi la Wabunge kuhusu maadili ya Viongozi

126.-(1) Kila Mbunge kabla ya kumalizika siku thelathini tangu aapishwe kushika nafasi yamadaraka ya Mbunge sharti awasilishe kwa Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji nakala mbili za tamko rasmi kwamba hajapoteza sifa za kuwa mbunge kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(2) Tamko rasmi lililotajwa katika Ibara ndogo ya (1), litatolewa katika fomu maalum itakayowekwa kwa mujibu wa sheria za nchi.

Wabunge kutoa taarifa ya mali

127.-(1) Kila Mbunge atawasilisha kwa Katibu wa Bunge nakala mbili za taarifa rasmi katika fomu maalum maelezo ya mali yake na kadri itakavyokuwa, mali ya mke au mume wake.

(2) Katibu wa Bunge atawasilisha kwa Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji nakala moja ya kila taarifa rasmi iliyowasilishwa kwake kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii.

SEHEMU YA TATU
UONGOZI WA BUNGE

(a) Spika na Naibu Spika

Spika na mamlaka yake

128.-(1) Kutakuwa na Spika wa Bunge ambaye atachaguliwa na Wabunge na ambaye atakuwa ndiye Kiongozi wa Bunge na atawakilisha Bunge katika vyombo na vikao vingine vyote nje ya Bunge.

(2) Waziri, Naibu Waziri, Mbunge au mtu mwenye madaraka ya aina nyingine yoyote yatakayotajwa na Sheria iliyotungwa na Bunge kwa madhumuni ya Ibara hii, hataweza kuchaguliwa kuwa Spika.

(3) Mtu yeyote atakayechaguliwa kuwa Spika atatakiwa, kabla ya kumaliza siku thelathini tangu kuchaguliwa kwake, kuwasilisha kwa Tume ya Maadili ya Viongozi na Uwajibikaji tamko rasmi kwamba hajapoteza sifa za uchaguzi kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, tamko hilo litatolewa katika fomu maalum itakayowekwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

(4) Spika atatakiwa kuwasilisha kwa Rais nakala mbili za taarifa rasmi ya maelezo ya mali yake, kadri itakavyokuwa, mali ya mke au mume wake.

Ukomo wa mamlaka ya Bunge

129.-(1) Spika atakoma kuwa Spika na ataacha nafasi ya madaraka ya Spika litokeapo lolote kati ya mambo yafuatayo-

(a) atachaguliwa kuwa Mbunge;
(b) kutatokea jambo lolote ambalo, kama asingekuwa Spika, lingemfanya mtu huyo asiwe na sifa za uchaguzi au apoteze sifa za uchaguzi wa Spika;
(c) ataondolewa kwenye madaraka ya Spika kwa Azimio la Bunge lililoungwa mkono na Wabunge ambao idadi yao haipungui theluthi mbili ya Wabunge wote; au
(d) atashindwa kuwasilisha kwa Rais tamko rasmi kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii; au
(e) atapatikana na hatia kwa kosa la kutoa habari za uongo, kwa kiapo kinyume cha sheria kuhusu tamko rasmi lolote lililotolewa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii; au
(f) atashindwa kuwasilisha taarifa ya mali kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii kabla ya kumalizika muda uliowekwa kwa ajili hiyo;au
(g) itathibitika kuwa amevunja masharti ya Sheria inayohusu Maadili ya Viongozi wa Umma.

(2) Isipokuwa shughuli ya kumchagua Spika, hakuna shughuli yoyote itakayotekelezwa katika Bunge wakati wowote ambao nafasi ya madarakaya Spika itakuwa wazi.

Naibu Spika

130.-(1) Kutakuwa na Naibu Spika wa Bunge ambaye atachaguliwa na Wabunge.

(2) Waziri, Naibu Waziri, Mbunge au mtu mwenye madaraka ya aina nyingine yoyote yatakayotajwa na Sheria iliyotungwa na Bunge kwa madhumuni ya Ibara hii, hataweza kuchaguliwa kuwa Naibu Spika.

(3) Wabunge watamchagua Naibu Spika nyakati zifuatazo-

(a) Bunge litakapokutana kwa mara ya kwanza baada ya Uchaguzi Mkuu au mapema iwezekanavyo baada ya wakati huo; na

(b) katika kikao cha kwanza cha Bunge baada ya nafasi ya madaraka yaNaibu Spika, kuwa wazi kwa sababu yoyote isiyohusika na Bunge kuvunjwa au mapema iwezekanavyo baada ya kikao hicho.

(4) Naibu Spika, atakoma kuwa Naibu Spika na ataacha nafasi ya madaraka ya Naibu Spika litokeapo lolote kati ya mambo yafuatayo-

(a) atachaguliwa kuwa Mbunge;

(b) kutatokea jambo lolote ambalo kama asingekuwa Naibu Spika, lingemfanya mtu huyo asiwe na sifa za uchaguzi au apoteze sifa za uchaguzi wa Naibu Spika; au

(c) ataondolewa kwenye madaraka ya Naibu Spika kwa Azimio la Bunge.

Utaratibu wa kumcha-gua Spika na Naibu Spika

131.-(1) Kutakuwa na uchaguzi wa Spika katika kikao cha kwanza cha Mkutano wa Kwanza wa Bunge Jipya, na katika kikao cha kwanza chochote mara baada ya kutokea nafasi ya madaraka ya Spika kuwa wazi.

(2) Kutakuwa na uchaguzi wa Naibu Spika wakati wowote katika Mkutano wa Kwanza wa Bunge Jipya na vile vile katika kikao cha kwanza cha Bunge kitakachofuata mara baada ya kutokea nafasi ya madaraka ya Naibu Spika kuwa wazi.

(3) Uchaguzi wa Spika na Naibu Spika, utafanywa kwa kura ya siri, na utaendeshwa kwa kufuata utaratibu uliowekwa na Kanuni za Bunge.

(4) Spika na Naibu Spika watachaguliwa kwa masharti kwamba, endapo Spika atatoka upande mmoja wa Washirika wa Muungano, Naibu Spika atatoka upande wa pili wa Washirika wa Muungano.

(5) Isipokuwa kama ataacha madaraka yake, Spika na Naibu Spika watakaa madarakani kwa vipindi visivyozidi viwili vya miaka mitano.

(6) Mtu yeyote atakayechaguliwa kuwa Spika au Naibu Spika atatakiwa, kabla ya kuanza kutekeleza madaraka yake, kuapishwa katika Bunge kiapo cha uaminifu.

Sifa za mtu anayefaa kuchagu-liwa kuwa Spika au Naibu Spika.

132. Mtu atastahili kuchaguliwa kuwa Spika au Naibu Spika endapo atakuwa na sifa zifuatazo-

(a) angalau awe na elimu ya Chuo Kikuu kinachotambulika kwa mujibu wa sheria za nchi;

(b) awe na sifa za kumuwezesha kuchaguliwa kuwa Mbunge;

(c) wakati wa kugombea, awe mwenye umri usiopungua miaka arobaini; na

(d) asiwe kiongozi au amewahi kuwa kiongozi wa juu wa chama cha siasa katika kipindi cha miaka mitano kabla ya tarehe ya kuomba kuchaguliwa kushika nafasi ya madaraka ya Spika au Naibu Spika.

(b) Ofisi ya Bunge

Katibu wa Bunge

133.-(1) Kutakuwa na Katibu wa Bunge ambaye atateuliwa na Tume ya Utumishi ya Bunge kutoka miongoni mwa watu wenye madaraka ya juu katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Katibu wa Bunge atakuwa ndiye Mtendaji Mkuu wa Ofisi ya Bunge na atawajibika kwa utendaji bora wa shughuli za Bunge kwa kuzingatia masharti ya Katiba hii na sheria za nchi.

Sekretarieti ya Bunge

134.(1) Kutakuwa na Sekretarieti ya Bunge itakayokuwa na watumishi kutoka sehemu zote Washirika wa Muungano kwa kuzingatia ngazi za utumishi kwa mujibu wa mahitaji ya shughuli za Bunge kama itakavyoamuliwa na Tume ya Utumishi ya Bunge.

(2) Sekretarieti ya Bunge chini ya uongozi wa Katibu wa Bunge, itatekeleza kazi na shughuli zote zilizowekwa au zitakazokuwa ni muhimu kwa ajili ya kuhakikisha utekelezaji bora wa shughuli za Bunge, Wabunge na madaraka ya Bunge.

SEHEMU YA NNE
UTARATIBU WA SHUGHULI BUNGENI

Kanuni za Kudumu za Bunge

135.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, Bunge linaweza kutunga Kanuni za Kudumu kwa ajili ya kuweka utaratibu wa kutekeleza shughuli zake.

(2) Kanuni za Kudumu zilizotungwa kwa mujibu wa Ibara hii, zinaweza kuweka utaratibu wa Mawaziri kuiwakilisha Serikali ndani ya Bunge, kusimamia utekelezaji wa shughuli za Sekretarieti ya Bunge, utekelezaji wa Shughuli za Bunge ndani ya Bunge, Kamati na Kamati Ndogo za Bunge.

Rais kulihutu-bia Bunge

136.-(1) Rais atalihutubia Bunge Jipya katika Mkutano wa Kwanza na kulifungua rasmi.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1), Rais anaweza wakati wowote kulihutubia Bunge au kupeleka kwenye Bunge taarifa ambayo itasomwa na Kiongozi wa Shughuli za Serikali Bungeni.

(3) Rais anaweza kulihutubia Bunge katika kila kikao cha mwisho wa mwaka kuelezea utekelezaji wa majukumu mbalimbali kwa mujibu wa Katiba hii.

Mikutano ya Bunge

137.-(1) Bunge litafanya mikutano yake mahali ambapo ni desturi kufanya Mikutano hiyo au mahali pengine popote katika Jamhuri ya Muungano patakapotajwa na Spika kwa ajili hiyo.

(2) Mkutano wa Kwanza wa Bunge Jipya katika Maisha ya Bunge

utaitishwa na Rais wa Jamhuri ya Muungano na utaanza siku ile ambayo Bunge limegizwa kukutana, na kila Mkutano unaofuata utaanza siku yoyote itakayopangwa na Bunge au siku yoyote itakayopangwa kwa mujibu wa Kanuni za Bunge.

(3) Rais anaweza kuitisha Mkutano wa Bunge wakati wowote kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

Uongozi na vikao vya Bunge

138. Kila kikao cha Bunge kitaongozwa na mmoja wapo wa watu wafuatao-

(a) Spika; au

(b) ikiwa Spika hayupo, Naibu Spika; au

(c) ikiwa Spika na Naibu Spika wote hawapo, Mbunge yeyote aliyechaguliwa na Bunge kwa ajili hiyo.

Akidi ya vikao vya Bunge.

139.-(1) Akidi ya kila kikao cha Bunge ni nusu ya Wabunge wote, isipokuwa kama imeelezwa vinginevyo katika Katiba hii.

(2) Kila suala litakalowasilishwa kwa ajili ya kupata uamuzi wa Bunge litaamuliwa kwa kufuata wingi wa kura za Wabunge waliohudhuria na kupiga kura.

(3) Spika, Naibu Spika au mtu mwingine atakayeongoza kikao cha Bunge, hatakuwa na kura ya kawaida bali atakuwa na kura ya uamuzi kukitokea usawa wa kura.

Kamati za Bunge

140.-(1) Bunge linaweza kuunda Kamati za Bunge za namna mbalimbali kadri litakavyoona inafaa kwa ajili ya utekelezaji bora wa madaraka yake.

(2) Kanuni za Bunge zinaweza kufafanua muundo na shughuli za Kamati za Bunge zitakazoundwa kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii.

SEHEMU YA TANO
MADARAKA NA HAKI ZA BUNGE

Uhuru wa majadilia no Bungeni

141.-(1) Wabunge wakiwa Bungeni, watakuwa na uhuru wa kutoa mawazo, maoni na majadiliano na uhuru huo hautavunjwa wala kuhojiwa na chombo chochote katika Jamhuri ya Muungano, au katika Mahakama au mahali pengine nje ya Bunge.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii au sheria nyingine yoyote, Bunge litakuwa na uhuru wa maoni na Mbunge yeyote akiwa Bungeni kwa vyovyote itakavyokuwa, hatatakiwa kutoa kauli za uongo, kuudhi au kumuumiza Mbunge au mtu mwingine yeyote katika jamii.

(3)Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (2), Mbunge yeyote hatashtakiwa kwa kosa la jinai au kufunguliwa shauri la madai mahakamani kutokana na jambo lolote alilolisema ndani ya Bunge.

(4) Bunge linaweza kutunga sheria kwa ajili ya kuweka masharti ya kuwezesha mahakama na sheria kuhifadhi na kutilia nguvu uhuru wa mawazo, majadiliano na utaratibu wa shughuli katika Bunge.

Mipaka ya majadi- liano Bungeni

142.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii yanayolinda na kuhifadhi uhuru wa mawazo na majadiliano katika Bunge, ni marufuku kusema uongo Bungeni na kwa sababu hiyo, Mbunge anapokuwa akizungumza ndani ya Bunge ana wajibu wa kuhakikisha kwamba anatoa kauli au maelezo kuhusu jambo au suala ambalo yeye mwenyewe anaamini kuwa ni la kweli na siyo jambo la kubuni au la kubahatisha tu.

(2) Mbunge anapokuwa akizungumza Bungeni hatahesabika wala kutafsiriwa kuwa anasema uongo iwapo anafanya rejea ya habari kuhusu jambo lililotangazwa au lililoandikwa na vyombo vya habari au nyaraka nyingine yoyote ambayo chanzo chake kinafahamika au kitaelezwa na Mbunge huyo.

SURA YA KUMI
MAHAKAMA YA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

SEHEMU YA KWANZA
MISINGI YA UTOAJI HAKI NA UHURU WA MAHAKAMA

Kuanzi- shwa kwa Mahaka- ma ya Tanzania

143.-(1) Kutakuwa na Mahakama ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

(2) Mahakama ya Jamhuri ya Muunganokupitia Katiba hii, itakuwa na mamlaka kutoka kwa wananchi na itatekeleza mamlaka yake kupitia Mahakama ya Juu na Mahakama yaRufani.

(3) Mahakama ya Jamhuri ya Muunganoitakuwa ni chombo chenye mamlaka ya mwisho ya utoaji haki katika Jamhuri ya Muungano.

Misingi ya utoaji haki

144. Katika kutoa uamuzi wa mashauri ya madai na jinai kwa kuzingatia sheria, Mahakama ya Jamhuri ya Muunganoitafuata kanuni zifuatazo, yaani:

(a) kutenda haki kwa wote bila kujali hali ya mtu kijamii, kisiasa, kiutamaduni au kiuchumi;
(b) kutocheleweshaa haki bila sababu ya kimsingi;
(c) kutoa fidia ipasayo kwa watu wanaoathirika kutokana na makosa ya watu wengine, na kwa mujibu wa sheria za nchi zilizotungwa mahususi kwa ajili hiyo;
(d) kukuza na kuendeleza usuluhishi baina ya wanaohusika katika migogoro; na
(e) kutenda haki bila kufungwa na masharti ya kiufundi yanayoweza kuchelewesha au kukwamisha haki kutendeka.

Uhuru wa Mahaka- ma

145.-(1) Katika kutekeleza mamlaka ya utoaji haki, Mahakama ya Jamhuri ya Muunganoitaongozwa na masharti ya Katiba hii na haitaingiliwa ama kwa kudhibitiwa, kushinikizwa au kupewa maelekezo na mtu au chombo chochote.

(2) Nafasi ya madaraka ya Jaji wa Mahakama ya Juu au Mahakama ya Rufani haitafutwa wakati wowote ule ikiwa kuna mtu ambaye kwa wakati huo anashikilia nafasi hiyo.

(3) Mishahara na malipo mengine ya Majaji wa Mahakama ya Juu na Mahakama ya Rufani yatalipwa kutoka katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali.

(4) Mshahara na malipo mengine yanayolipwa kwa Jaji wa Mahakama ya Juu au wa Mahakama ya Rufani hayatabadilishwa kwa maana ya kumuondolea faida Jaji husika.

(5) Malipo ya mafao ya kustaafu ya Jaji wa Mahakama ya Juu au Jaji wa Mahakama ya Rufani hayatabadilishwa kwa maana ya kumuondolea faida Jaji husika wakati wote wa uhai wake.

(6) Mtumishi yeyote wa Mahakama hatoshtakiwa kwa jambo lolote alilolifanya au kutolifanya kwa nia njema katika utekelezaji wa shughuli ya utoaji haki kwa mujibu wa Sheria.

SEHEMU YA PILI
MUUNDO WA MAHAKAMA

(a) Mahakama za Jamhuri ya Muungano

Muundo wa Mahakama

146.-(1) Bila ya kuathiri masharti yoyote yaliyotangulia katika Sehemu hii, kutakuwa na Muundo wa Mahakama katika Jamhuri ya Muungano utakaokuwa kama ifuatavyo:

(a) Mahakama ya Juu; na
(b) Mahakama ya Rufani.

(2)Mahakama Kuu ya Tanzania Bara na Mahakama Kuu ya Zanzibar zitakuwa na mamlaka sawa ya kusikiliza katika ngazi ya awali, mashauri ya madai na jinai kuhusu Mambo ya Muungano katika maeneo ya utawala ya Washirika wa Muungano.

(b) Mahakama ya Juu ya Jamhuri ya Muungano

Mahakama ya Juu

147.-(1)Kutakuwa na Mahakama ya Juu ya Jamhuri ya Muungano au kwa kifupi itaitwa “Mahakama ya Juu” ambayo itakuwa na:

(a) Jaji Mkuu ambaye atakuwa Rais wa Mahakama ya Juu;
(b) Naibu Jaji Mkuu ambaye atakuwa Makamu wa Rais wa Mahakama ya Juu; na
(c) Majaji wengine wa Mahakama ya Juu wasiopungua saba.

(2)Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Juu utazingatia sifa zitakazoainishwa katika Katiba hii na uwakilishi wa sehemu mbili za Washirika waMuungano.

Akidi ya vikao vya Mahakama ya Juu

148.-(1)Akidi ya kikao cha Mahakama ya Juu itakuwa ni Majaji wa Mahakama ya Juu watano.

(2) Akidi ya Majaji katika vikao vya Mahakama ya Juu kwa madhumuni ya kusikiliza shauri linalohusu masuala yaliyoainishwa katika Ibara ya 149(1) (a), (b), (c) na (e) itazingatia uwakilishi wa sehemu mbili za Muungano.

(3) Kila shauri na rufani inayohitaji uamuzi wa Mahakama ya Juu itaamuliwa kwa kufuata kauli ya walio wengi kati ya Majaji wa

Mahakama ya Juu waliosikiliza shauri au rufani hiyo.

Madaraka ya Mahaka-ma ya Juu

149.-(1) Mahakama ya Juu itakuwa ni ngazi ya mwisho ya rufani katika Jamhuri ya Muungano na itakuwa na madaraka ya:

(a) pekee na ya awali ya kusikiliza na kuamua mashauri yanayohusu matokeo ya uchaguzi wa Rais wa Jamhuri ya Muungano;
(b) kusikiliza na kuamua mashauri yanayoletwa na Serikali ya Muungano au Serikali za Washirika kuhusu tafsiri ya Katiba hii;
(c) kusikiliza na kuamua migogoro baina ya Washirika wa Muungano au baina wa Mshirika wa Muungano na Serikali ya Muungano;
(d) kusikiliza na kuamua rufani kutoka Mahakama ya Rufani;
(e) kutoa maoni ya kiushauri kwa Serikali ya Muungano au Serikali za Washirika; na
(f) kusikiliza na kuamua shauri lolote litakalowasilishwa mbele yake kwa mujibu wa Katiba hii au sheria nyingine yoyote itakayoipa Mahakama hiyo mamlaka.

(2) Mahakama ya Jamhuri ya Muungano pamoja na mahakama za Washirika wa Muungano, isipokuwa Mahakama ya Juu zitabanwa na maamuzi ya Mahakama ya Juu.

(3) Mahakama ya Juu itaandaa Kanuni kwa ajili ya utekelezaji wa mamlaka yake.

(4) Bunge linaweza kutunga sheria itakayoweka masharti zaidi kuhusu uendeshaji wa Mahakama ya Juu.

Madaraka ya Majaji wa Mahaka-ma ya Juu

150.-(1) Jaji yeyote wa Mahakama ya Juu hatakuwa na mamlaka ya kusikiliza na kuamua shauri lolote katika Mahakama ya Rufani au katika Mahakama ya ngazi yoyoteiliyo chini ya mamlaka ya Washirika wa Muungano.

(2) Bila kujali masharti ya Ibara ndogo ya (1) iwapo Jaji wa Mahakama ya Juu, kabla ya kuteuliwa kwake alikuwa Jaji wa Mahakama ya Rufani au Mahakama ya Washirika wa Muungano aunyingine yoyote, Jaji huyo anaweza kuendelea kufanya kazi zake katika Mahakama aliyotoka mpaka amalize kutayarisha na kutoa hukumu au mpaka akamilishe shughuli nyingine yoyote inayohusika na mashauri ambayo alikwishaanza kuyasikiliza kabla hajateuliwa kuwa Jaji wa Mahakama ya Juu.

(3) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (2), itakuwa ni halali kwa Jaji wa Mahakama ya Juu kutoa hukumu au uamuzi mwingine wowote unaohusika kwa kutumia na kutaja nafasi ya madaraka aliyokuwa akishika kabla ya kuteuliwa kuwa Jaji wa Mahakama ya Juu na endapo hukumu hiyo au uamuzi huo utapingwa kwa njia ya rufani itakayofikishwa mbele ya Mahakama ya Juu, Jaji huyo hatakuwa na mamlaka ya kusikiliza rufani hiyo.

(c)Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Juu

Uteuzi wa Jaji Mkuu

151.-(1) Jaji Mkuu atateuliwa na Rais kutoka miongoni mwa majina ya watu watatu yaliyopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama na kabla ya kuapishwa jina lake litawasilishwa Bungeni kwa ajili ya kuthibitishwa na Bunge.

(2) Jaji Mkuu ndiye atakuwa Mkuu wa Mhimili wa Mahakama katika Jamhuri ya Muungano.

(3) Mtu ataweza kuteuliwa kuwa Jaji Mkuu endapo atakuwa amefikisha umri wa miaka arobaini na tano au zaidi na mwenye sifa ya uadilifu, tabia njema, uaminifu na:

(a) awe na shahada ya sheria kutoka katika chuo kinachotambuliwa na mamlaka inayoshughulikia elimu ya juu katika Jamhuri ya Muungano;

(b) awe amefanya kazi ya uhakimu, ujaji, utumishi wa umma au uanataaluma akiwa na sifa ya kufanya kazi ya uwakili au ni wakili wa kujitegemea;

(c) awe na sifa ya kusajiliwa kuwa wakili,

na amekuwa na sifa hizo mfululizo kwa muda usiopungua miaka kumi na mitano.

Uteuzi wa Naibu Jaji Mkuu

152.-(1) Naibu Jaji Mkuu atateuliwa na Rais kutoka miongoni mwa majina ya watu watatu yatakayopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama na kabla ya kuapishwa jina lake litawasilishwa Bungeni kwa ajili ya kuthibitishwa na Bunge.

(2) Mtu atateuliwa kuwa Naibu Jaji Mkuu endapo atakuwa na sifa zilizoainishwa katika Ibara ya 151 na kwa kufuata kanuni kwamba endapo Jaji Mkuu atatoka sehemu moja ya Muungano, basi Naibu Jaji Mkuu atatoka sehemu ya pili ya Muungano.

(3) Naibu Jaji Mkuu atakuwa ndiye Msaidizi Mkuu wa Jaji Mkuu katika utekelezaji wa majukumu yake kama Mkuu wa Mhimili wa Mahakama.

Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Juu

153.-(1) Majaji wa Mahakama ya Juu watateuliwa na Rais kutoka miongoni mwa majina yatakayopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama na wataapishwa na Rais.

(2) Mtu ataweza kuteuliwa kuwa Jaji wa Mahakama ya Juu endapo atakuwa na sifa ya uadilifu, tabia njema na uaminifu na:

(a) awe na shahada ya sheria kutoka katika chuo kinachotambuliwa kwa mujibu wa sheria za nchi;

(b) awe amefanya kazi ya uhakimu, ujaji, utumishi wa umma au uanataaluma akiwa na sifa ya kufanya kazi ya uwakili au ni wakili wa kujitegemea; na

(c) awe na sifa ya kusajiliwa kuwa wakili,

na amekuwa na sifa hizo mfululizo kwa muda usiopungua miaka kumi.

(3) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (2), iwapo Rais ataridhika kwamba japokuwa:

(a) mtu mwenye sifa mojawapo ya hizo sifa zilizoainishwa katika Ibara ndogo ya (2) hakuwa nayo sifa hiyo kwa muda

unaopungua miaka kumi; na
(b) mtu huyo ana uwezo, ujuzi na kwa kila hali anafaa kukabidhiwa madaraka ya Jaji wa Mahakama ya Juu;
(c) kuna sababu za kumfanya mtu huyo kustahili kukabidhiwa nafasi ya madaraka hayo,

basi Rais anaweza kutengua sharti la kuwa na sifa kwa muda usiopungua miaka kumi, na baada ya kushauriana na Tume ya Utumishi wa Mahakama, kumteua mtu huyo kuwa Jaji wa Mahakama ya Juu.

Kiapo cha Majaji wa Mahakama ya Juu

154. Jaji Mkuu, Naibu Jaji Mkuu au Jaji wa Mahakama ya Juu atashika madaraka yake mara tu atakapokuwa ameapishwa na Rais kiapo cha uaminifu na kiapo kingine chochote kinachohusika na utendaji wa kazi kitakachowekwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

Muda wa kuwa madara-kani kwa Jaji Mkuu, Naibu Jaji Mkuu na Majaji wengine

155.-(1) Jaji Mkuu na Naibu Jaji Mkuu watashika madaraka yao mpaka watakapofikisha umri wa miaka sabini, isipokuwa tu kama:
(a) watajiuzulu;
(b) nafasi ya madaraka ya Jaji Mkuu itakuwa wazi kutokana na maradhi au kifo; au
(c) atavuliwa wadhifa wa Jaji Mkuu kwa mujibu wa Katiba hii.

(2) Masharti ya Ibara ndogo ya (1) yatatumika pia kwa Naibu Jaji Mkuu na Jaji wa Mahakama ya Juu.

(3) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1) na (2), Jaji Mkuu, Naibu Jaji Mkuu na Jaji wa Mahakama ya Juualiyetimiza umri wa kustaafu atalazimika kuendelea kufanya kazi baada ya kutimiza umri huo mpaka amalize kutayarisha na kutoa hukumu au mpaka akamilishe shughuli nyingine yoyote inayohusika na mashauri ambayo alikwishaanza kuyasikiliza kabla hajatimiza umri wa kustaafu.

Utaratibu wa kukaimu katika Mahakama ya Juu

156.-(1) Iwapo itatokea kwamba:-
(a) nafasi ya madaraka ya Jaji Mkuu itakuwa wazi;
(b) Jaji Mkuu hayupo katika Jamhuri ya Muungano; au
(c) Jaji Mkuu atashindwa kumudu kutekeleza kazi zake kwa sababu yoyote,

Naibu Jaji Mkuu atatekeleza kazi za Jaji Mkuu mpaka atakapoteuliwa Jaji Mkuu mwingine au mpaka Jaji Mkuu ambaye alikuwa hayupo au alikuwa hamudu kazi zake atakaporejea kazini.

(2) Ikitokea kwamba nafasi ya madaraka ya Jaji wa Mahakama ya Juuitakuwa wazi au endapo Jaji wa Mahakama ya Juu yeyote ameteuliwa kutekeleza kazi za Naibu Jaji Mkuu au kama Jaji waMahakama ya Juu atashindwa kutekeleza kazi zake kwa sababu yoyote, au Jaji Mkuu atamshauri Rais kuwa kazi za Mahakama ya Juu zilivyo kwa wakati huo zinahitaji ateuliwe Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu, basi Rais anaweza kumteua Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu kutoka miongoni mwa watu wanaoweza kuteuliwa kuwa Majaji wa Mahakama ya Juu kama

watakaopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama.

(3) Mtu atakayeteuliwa kuwa Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu atafanya kazi kama Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu kwa muda wote utakaotajwa kwenye hati ya kuteuliwa kwake.

(4) Bila kujali masharti ya Ibara ndogo ya (2), mtu aliyeteuliwa kuwa Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu ataendelea kufanya kazi kama Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu mpaka amalize kutayarisha na kutoa hukumu au mpaka amalize shughuli nyingine yoyote inayohusika na rufani au mashauri mengine ambayo alikwishaanza kuyasikiliza kabla ya muda wake wa uteuzi haujamalizika au uteuzi wake haujafutwa.

(5) Kwa madhumuni ya kuondoa mashaka, Kaimu Jaji waMahakama ya Juu atakuwa na mamlaka kamili ya Jaji wa Mahakama ya Juu na atatekeleza kazi zote za Jaji wa Mahakama ya Juu na kwamba idadi ya Majaji wa Mahakama ya Juuiliyotajwa katika Ibara ya 147haitaathirika kwa sababu tu mmoja au zaidi ya Majaji wa Mahakama ya Juu katika kikao chochote ni Kaimu Jaji wa Mahakama ya Juu.

Utaratibu wa kushu-ghulikia nidhamu ya Majaji wa Mahaka-ma ya Juu

157.-(1) Utaratibu wa kushughulikia nidhamu ya Majaji wa Mahakama ya Juu, mbali na sababu zilizoainishwa katika Ibara ndogo ya (2), utakuwa kama utakavyoelezwa na sheria itakayotungwa na Bunge.

(2) Jaji wa Mahakama ya Juu anaweza kuondolewa madarakani kwa sababu ya kushindwa kutekeleza madaraka yake ama kutokana na maradhi au sababu nyingine yoyote au kwa sababu ya tabia mbaya inayoathiri maadili ya kazi ya Jaji au Sheria ya Maadili ya Viongozi wa Umma; na hataweza kuondolewa kazini ila kwa mujibu wa masharti ya Ibara ndogo ya (4).

(3) Endapo Rais anaona kuwa suala la kumuondoa Jaji kazini linahitaji kuchunguzwa, basi katika hali hiyo utaratibu utakuwa kama ufuatavyo:

(a) Rais anaweza, baada ya kushauriana na Jaji Mkuu, kumsimamisha kazi Jaji huyo;

(b) Rais atateua Tume ambayo itakuwa na Mwenyekiti na Wajumbe wengine wasiopungua wawili; na angalau nusu ya wajumbe hao wawe ni Majaji wa Mahakama ya Juu au Mahakama ya Rufani kutoka nchi yoyote iliyomo kwenye Jumuiya ya Madola; na

(c) Tume hiyo itachunguza shauri lote kisha itatoa taarifa kwa Rais kuhusu maelezo ya shauri hilo na itamshauri Rais kama Jaji huyo anayehusika aondolewe kazini kwa mujibu wa masharti ya Ibara hii kwa sababu ya kushindwa kufanyakazi kutokana na maradhi au sababu nyingine yoyote au kwa sababu ya tabia mbaya.

(4) EndapoTume iliyoteuliwa kwa mujibu wa masharti ya Ibara ndogo ya (3) itamshauri Rais kwamba Jaji ambaye mwenendo wake umechunguzwa na Tume hiyo aondolewe kazini kwa sababu ya kushindwa kufanyakazi kutokana na maradhi au sababu nyingine yoyote au kwa sababu ya tabia mbaya, Rais atamuondoa kazini Jaji huyo na utumishi wake utakuwa umekoma.

(5) Ikiwa suala la kumuondoa Jaji kazini limepelekwa kwenye Tume kwa ajili ya uchunguzi kwa mujibu wa masharti ya Ibara ndogo ya (3), Rais anaweza kumsimamisha kazi Jaji huyo anayehusika, na Rais anaweza wakati wowote kufuta uamuzi huo wa kumsimamisha kazi Jaji huyo, na kwa hali yoyote uamuzi huo utabatilika ikiwa Tume itamshauri Rais kwamba Jaji huyo asiondolewe kazini.

(6) Masharti ya Ibara hii hayatawahusu watu walioteuliwa kukaimu nafasi ya Ujaji.

(d)Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano

Mahakama ya Rufani

158.-(1) Kutakuwa na Mahakama ya Rufani ya Jamhuri ya Muungano,itakayojulikana kwa kifupi kama "Mahakama ya Rufani" na ambayo itakuwa na:

(a) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani; na
(b) Majaji wengine wasiopungua kumi na saba.

(2) Majaji wa Mahakama ya Rufani watateuliwa kwa kuzingatia sifa zitakazoainishwa katika Katiba hii na uwiano wa uwakilishi wa sehemu mbili za Washirika waMuungano.

(3) Sheria zitakazotungwa kwa mujibu wa Katiba za Washirika wa Muungano zitaweka masharti kuhusu utaratibu wa kuwasilisha rufani mbele ya Mahakama ya Rufani, nyakati na sababu za kukata rufani.

Akidi ya vikao vya Mahakama ya Rufani

159.-(1) Akidi ya kila kikao cha Mahakama ya Rufani itakuwa ni Majaji wa Mahakama ya Rufani wasiopungua watatu.

(2) Kila shauri na rufani inayohitaji uamuzi wa Mahakama ya Rufani itaamuliwa kwa kufuata kauli ya walio wengi kati ya Majaji wa Mahakama ya Rufani waliosikiliza shauri au rufani husika.

Mamlaka ya Mahaka-ma ya Rufani

160.-(1) Mahakama ya Rufani itakuwa na:

(a) mamlaka ya kusikiliza na kuamua juu ya kila rufani inayowasilishwa mbele ya mahakama ya Rufani kutokana na hukumu au uamuzi wowote wa Mahakama Kuu au mahakama yoyote ya chini iliyopewa mamlaka maalum ya kuwa Mahakama Kuu hizo;
(b) mamlaka ya kufanya mapitio ya maamuzi ya Mahakama Kuu; na
(c) mamlaka nyinginekama itakavyoainishwa kwenye sheria itakayotungwa na Bunge.

(2)Mahakama ya Rufani itaandaa Kanuni kwa ajili ya utekelezaji wa mamlaka yake.

(3)Bunge linaweza kutunga sheria itakayoweka masharti zaidi kuhusu uendeshaji wa Mahakama ya Rufani.

Mamlaka ya Majaji wa Mahakama ya Rufani

161.-(1) Jaji yeyote wa Mahakama ya Rufani hatakuwa na mamlaka ya kusikiliza na kuamua shauri lolote katika Mahakama ya ngazi yoyote isipokuwa Mahakama ya Rufani.

(2) Bila yakujali masharti ya Ibara ndogo ya (1), iwapo Jaji wa Mahakama ya Rufani kabla ya kuteuliwa kwake alikuwa Jaji wa Mahakama ya Kuu za Washirika wa Muungano au hakimu wa mahakama nyingine yoyote ya Washirika wa Muungano, Jaji huyo anaweza kuendelea kufanya kazi katikamahakama aliyotoka mpaka amalize kutayarisha na kutoa hukumu au mpaka akamilishe shughuli nyingine yoyote inayohusika na mashauri ambayo alikwishaanza kuyasikiliza kabla hajateuliwa kuwa Jaji wa Mahakama ya Rufani.

(3) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (2), itakuwa ni halali kwa Jaji wa Mahakama ya Rufani kutoa hukumu au uamuzi mwingine wowote unaohusika kwa kutumia na kutaja nafasi ya madaraka aliyokuwa akishika kabla ya kuteuliwa kuwa Jaji wa Mahakama ya Rufani na endapo hukumu hiyo au uamuzi huo utapingwa kwa njia ya rufani itakayowasilishwa mbele ya Mahakama ya Rufani, Jaji huyo hatakuwa na mamlaka ya kusikiliza rufani hiyo.

(e)Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Rufani

Uteuzi wa Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani

162.-(1) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani atateuliwa na Rais kutoka miongoni mwa majina ya watu watatu yatakayopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama.

(2) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani atakuwa ndiye Mkuu wa Mahakama ya Rufani na msaidizi wa Jaji Mkuu katika utendaji wa kazi katika Mahakama ya Rufani, na katika madaraka hayo, Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani atatekeleza kazi na shughuli atakazopangiwa mara kwa mara na Jaji Mkuu.

(3) Mtu anaweza kuteuliwa kuwa Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani endapo atakuwa amefikisha umri wa miaka arobaini na tano au zaidi na mwenye sifa ya uadilifu, tabia njema na uaminifu na:

(a) awe na Shahada ya Sheria kutoka katika Chuo Kikuu kinachotambuliwa na mamlaka inayoshughulikia elimu ya juu katika Jamhuri ya Muungano;
(b) awe amefanya kazi ya uhakimu, ujaji, utumishi wa umma au uanataaluma akiwa na sifa ya kufanya kazi ya uwakili au ni Wakili wa Kujitegemea; na
(c) awe na sifa ya kusajiliwa kuwa wakili,

na amekuwa na sifa hizo mfululizo kwa muda usiopungua miaka kumi.

(4) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (2), iwapo Rais ataridhika kwamba japokuwa:

(a) mtu mwenye sifa mojawapo ya hizo sifa zilizoainishwa katika Ibara ndogo ya (2) hakuwa nayo sifa hiyo kwa muda usiopungua miaka kumi;
(b) mtu huyo ana uwezo, ujuzi na kwa kila hali anafaa kukabidhiwa madaraka ya Jaji wa Mahakama ya Rufani;

(c) kuna sababu za kumfanya mtu huyo astahili kukabidhiwa madaraka hayo,

basi Rais anaweza kutengua sharti la kuwa na sifa kwa muda usiopungua miaka kumi, na baada ya kushauriana na Tume ya Utumishi wa Mahakama, Rais anaweza kumteua mtu huyo kuwa Jaji wa Mahakama ya Rufani.

Uteuzi wa Majaji wa Mahakama ya Rufani

163.-(1) Majaji wa Mahakama ya Rufani watateuliwa na Rais kutoka miongoni mwa majina yatakayopendekezwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama.

(2) Mtu anaweza kuteuliwa kuwa Jaji wa Mahakama ya Rufani endapo atakuwa na sifa ya uadilifu, tabia njema na uaminifu na:

(a) awe na shahada ya sheria kutoka katika chuo kinachotambuliwa na mamlaka inayoshughulikia elimu ya juu katika Jamhuri ya Muungano;

(b) awe amefanya kazi ya uhakimu, ujaji, utumishi wa umma au uanataaluma akiwa na sifa ya kufanya kazi ya uwakili au ni wakili wa kujitegemea; na

(c) awe na sifa ya kusajiliwa kuwa wakili,

na amekuwa na sifa hizo mfululizo kwa muda usiopungua miaka kumi.

Kiapo cha Majaji wa Mahakama ya Rufani

164.-Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani, au Jaji wa Mahakama ya Rufani atashika madaraka yake mara tu atakapoapishwa na Rais kiapo cha uaminifu na kiapo kingine chochote kinachohusika na utendaji wa kazi kitakachowekwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge.

Muda wa kuwa madarakani kwa Mwenyekiti na Majaji wengine wa Mahakama ya Rufani

165.-(1) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani atashika nafasi yamadaraka ya Ofisi ya Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani mpaka atakapofikisha umri wa miaka sabini, isipokuwa kama:

(a) atajiuzulu;

(b) kiti chake kitakuwa wazi kutokana na maradhi au kifo; au

(c) atavuliwa wadhifa wa Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani kwa mujibu wa Katiba hii.

(2) Naibu Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani au Jaji wa Mahakama ya Rufani atashika madaraka mpaka atakapotimiza umri wa miaka sabini, isipokuwa kama:

(a) atajiuzulu;

(b) nafasi ya madaraka ya Mwenyekiti wa mahakama ya Rufaniitakuwa wazi kutokana na maradhi au kifo; au

(c) atavuliwa wadhifa wake kwa mujibu wa Katiba hii.

(3) Bila ya kujali masharti ya Ibara ya ndogo ya (1)na (2), Jaji aliyetimiza umri wa kustaafu atalazimika kuendelea kufanya kazi baada ya kutimiza umri huo mpaka amalize kutayarisha na kutoa hukumu au mpaka akamilishe shughuli nyingine yoyote inayohusika na mashauri ambayo alikwishaanza kuyasikiliza kabla hajatimiza umri wa kustaafu.

Utaratibu wa kukaimu katika Mahakama ya Rufani

166.-(1) Iwapo itatokea kwamba:-

(a) nafasi ya madaraka ya Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani ipo wazi;

(b) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani hayupo katika Jamhuri ya Muungano;

(c) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani atashindwa kutekeleza kazi yake kwa sababu yoyote,

Jaji Mkuu anaweza kumteua Jaji wa Mahakama ya Rufani yoyote kutekeleza kazi za Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani mpaka atakapoteuliwa Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani mwingine au mpaka Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani ambaye alikuwa hayupo Tanzania au alikuwa hawezi kumudu kazi zake kutokana na maradhi atakaporejea kazini.

(2) Ikitokea kwamba kiti cha Jaji wa Mahakama ya Rufani kitakuwa wazi au endapo Jaji wa Rufani yeyote ameteuliwa kutekeleza kazi za Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani au Jaji wa Mahakama ya Rufani atashindwa kutekeleza kazi zake kwa sababu yoyote, Jaji Mkuu atamshauri Rais kuwa ufanisi wa kazi za Mahakama ya Rufani unahitaji ateuliwe Kaimu Jaji wa Mahakama ya Rufani.

(3) Endapo Rais akiridhika na ushauri wa Jaji Mkuu, atamteua Kaimu Jaji wa Mahakama ya Rufani kutoka miongoni mwa watu wanaoweza kuteuliwa kuwa Majaji wa Mahakama ya Rufani.

(4) Mtu atakayeteuliwa kuwa Kaimu Jaji wa Rufani atafanya kazi kama Kaimu Jaji wa Rufani kwa muda wote utakaotajwa wakati wa kuteuliwa kwake, au kama muda haukutajwa, basi mpaka uteuzi utakapofutwa na Rais.

(5) Bila kujali masharti ya Ibara ndogo ya (4), mtu aliyeteuliwa kuwa Kaimu Jaji wa Rufani ataendelea kufanya kazi kama Kaimu Jaji wa Mahakama ya Rufani mpaka amalize kutayarisha na kutoa hukumu au mpaka amalize shughuli nyingine yoyote inayohusika na rufani au mashauri mengine ambayo alikwishaanza kuyasikiliza kabla ya muda wake wa kazi haujamalizika au uteuzi wake haujafutwa.

(6) Kwa madhumuni ya kuondoa shaka, Kaimu Jaji wa Mahakama ya Rufani atakuwa na mamlaka kamili ya Jaji wa Mahakama ya Rufani na atatekeleza kazi zote za Jaji wa Mahakama ya Rufani na kwamba idadi ya Majaji iliyotajwa katika Ibara ya 158 haitaathirika kwa sababu tu akidi ya Majaji wa Mahakama ya Rufani katika kikao chochote ni pamoja naKaimu Jaji wa Mahakama ya Rufani.

Utaratibu wa kushughu-likia nidhamu ya Majaji wa Mahakama ya Rufani

167.-(1) Utaratibu wa kushughulikia nidhamu ya Majaji wa Mahakama ya Rufani, kwa sababu ambazo ni tofauti na zilizoainishwa katika nafasi ya Ibara ndogo ya (2), utakuwa kama utakavyoelezwa katika Sheria itakayotungwa na Bunge.

(2) Jaji wa Mahakama ya Rufani anaweza kuondolewa katika nafasi ya madaraka yaJaji kwa sababu ya kushindwa kutekeleza kazi yake kutokana na:

(a) maradhi ya akili au mwili;
(b) kukiuka Kanuni za Maadili ya Majaji wa Mahakama ya Rufani zilizotungwa kwa mujibu wa sheria;
(c) kutokuwa na uwezo wa kumudu kazi za nafasi ya Jaji; au
(d) tabia mbaya au mwenendo usiofaa unaoathiri Sheria ya Maadili ya Viongozi wa Umma.

(3) Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani, Naibu Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani na Jaji wa Rufani wataweza kuondolewa katika nafasi ya madaraka ya Jaji kwa kufuata utaratibu unaofanana na ule uliowekwa kwa ajili ya kumuondoa kazini Jaji Mkuu, Naibu Jaji Mkuu na Jaji wa Mahakama ya Juu kama ilivyoelezwa.

(f)Usimamizi wa Shughuli za Mahakama

Msajili wa Mahakama

168.-(1)Kutakuwa na Msajili wa Mahakama atakayeteuliwa na Rais kufuatia mapendekezo ya Tume ya Utumishi wa Mahakama na baada kuidhinishwa na Bunge.

(2) Mtu hatateuliwa kushika nafasi ya Msajili wa Mahakama isipokuwa tu kama:
(a) ana shahada ya sheria kutoka katika chuo kinachotambuliwa kwa mujibu wa Sheria za nchi;
(b) awe amefanya kazi ya uhakimu, utumishi wa umma au mwanataaluma akiwa na sifa ya kufanya kazi ya uwakili wa Serikali au ni wakili wa kujitegemea;
(c) awe na sifa ya kusajiliwa kuwa wakili; na
(d) ni mwadilifu na mwenye tabia na mwenendo mwema,

na amekuwa na sifa hizo mfululizo kwa muda usiopungua miaka kumi.

Majukumu ya Msajili wa Mahakama

169.-(1) Msajili wa Mahakama atakuwa na majukumu yafuatayo:
(a) kusimamia utekelezaji wa shughuli za kimahakama;
(b) kuratibu masuala ya kimahakama; na
(c) majukumu mengine atakayopangiwa na Jaji Mkuu.

(2) Katika kutekeleza majukumu yake, Msajili wa Mahakama atawajibika kwa Tume ya Utumishi wa Mahakama.

Mtendaji Mkuu wa Mahakama

170.-(1) Kutakuwa na Mtendaji Mkuu wa Mahakama atakayeteuliwa na Rais kutoka miongoni mwa Watumishi wa Umma kufuatia mapendekezo ya Tume ya Utumishi wa Mahakama na kuidhinishwa na Bunge.

(2) Mtu hatateuliwa kushika nafasi ya Mtendaji Mkuu wa Mahakama isipokuwa tu kama ni:
(a) mtumishi wa umma mwandamizi;
(b) ana weledi na uzoefu katika masuala ya utawala na mambo ya fedha; na
(c) mwadilifu na mwenye tabia na mwenendo mwema.

Majukumu ya Mtendaji Mkuu wa Mahakama

171.-(1) Mtendaji Mkuu wa Mahakama atakuwa na majukumu yafuatayo:

(a) Katibu wa Tume ya Utumishi wa Mahakama;
(b) Afisa Masuuli wa Mahakama;
(c) msimamizi mkuu wa Mfuko wa Mahakama;
(d) msimamizi wa masuala ya utawala ya Mahakama; na
(e) atatekeleza majukumu mengine atakayopangiwa na Jaji Mkuu.

(2) Katika kutekeleza majukumu yake, Mtendaji Mkuu wa Mahakama atawajibika kwa Tume ya Utumishi wa Mahakama.

SEHEMU YA TATU
TUME YA UTUMISHI WA MAHAKAMA NA MFUKO WA MAHAKAMA

(a) Tume ya Utumishi wa Mahakama

Tume ya Utumishi wa Mahakama

172.-(1) Kutakuwa na Tume ya Utumishi wa Mahakama ambayo itaundwa na wajumbe tisa watakaoteuliwa na Rais kama ifutavyo:

(a) Jaji Mkuu ambaye atakuwa ni Mwenyekiti;
(b) Mwanasheria Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano;
(c) Jaji mmoja wa Mahakama ya Juu;
(d) Jaji mmoja wa Mahakama ya Rufani;
(e) Mwakilishi wa Chama cha Wanasheria wa Tanzania Bara;
(f) Mwakilishi wa Chama cha Wanasheria wa Zanzibar;
(g) Wakuu Wawili wa vitivo vya sheria kutoka vyuo vikuu, mmoja kutoka Tanzania Bara na moja kutoka Zanzibar watakaopendekezwa na Jaji Mkuu; na
(h) Mtendaji Mkuu wa Mahakama ambaye atakuwa Katibu wa Tume ya Utumishi wa Mahakama.

(2) Tume inaweza kumualika mtu mwingine yoyote mwenye utaalamu mahususi kushiriki kikao chochote cha Tume, isipokuwa mtu huyo hatakuwa nahaki ya kupiga kura.

(3) Tume itaweka utaratibu wa kuendesha vikao vyake.

Majukumu ya Tume ya Utumishi wa Mahakama

173.-(1) Tume ya Utumishi wa Mahakama itakuwa na wajibu wa kuendeleza na kuwezesha uhuru na uwajibikaji wa Mahakama na utoaji haki wenye ufanisi, mafanikio na uwazi.

(2) Tume ya Utumishi wa Mahakama itakuwa na wajibu wa:

(a) kupendekeza kwa Rais majina ya watu wanaofaa kuteuliwa kuwa Majaji wa Mahakama ya Juu na Mahakama ya Rufani;
(b) kupitia na kupendekeza masharti ya utumishi wa Majaji na watumishi wengine wa mahakama ikiwemo masuala yanayohusu nidhamu na maslahi yao;
(c) kuteua wasajili na kuajiri watumishi wengine wa Mahakama, kupokea malalamiko dhidi yao na kuwachukulia hatua za kinidhamu ikiwemo kuwafukuza kazi kwa mujibu wa Sheria itakayotungwa na Bunge;
(d) kuandaa na kutekeleza mipango ya kujiendeleza kielimu kwa Majaji na watumishi wengine wa Mahakama;

(e) kupendekeza Serikalini maboresho ya Mahakama ili kuongeza ufanisi katika utoaji haki;
(f) kutoa fursa ya majadiliano kuhusu utekelezaji wa majukumu ya Mahakama ya Jamhuri ya Muunganona hivyo kumsaidia Jaji Mkuu katika kutekeleza majukumu yake kwa malengo ya kuleta ufanisi na mafanikio katika utoaji haki; na
(g) kutekeleza majukumu yoyote itakayopewa kwa mujibu wa Katiba hii au sheria zingine.

(3) Katika kutekeleza majukumu yake, Tume itazingatia:
(a) uwazi katika mchakato wa uteuzi wa Majaji na ajira ya watumishi wengine wa Mahakama ya Jamhuri ya Muungano;
(b) uwakilishi wa sehemu mbili za Washirika wa Muungano; na
(c) uwakilishi wa kijinsia.

(4) Katika kutekeleza majukumu yake, Tume inaweza kukasimu madaraka yake kwa kamati mbalimbali zitakazoundwa kwa mujibu wa sheria itakayotungwa na Bunge.

(5) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti ya utekelezaji wa majukumu ya Tume.

Uanachama katika vyama vya siasa

174. Itakuwa ni marufuku kwa Jaji wa Mahakama ya Juu, Jaji wa Mahakama ya Rufani au Msajili wa Mahakama ya ngazi yoyote kuwa mwanachama wa chama chochote cha siasa, isipokuwa atakuwa na haki ya kupiga kura ya kuchagua viongozi katika vyombo vya uwakilishi.

(b) Mfuko wa Mahakama

Mfuko wa Mahakama

175.-(1) Kutakuwa na mfuko utakaojulikana kama Mfuko wa Mahakama ya Jamhuri ya Muungano ambao utakuwa chini ya usimamizi wa Mtendaji Mkuu wa Mahakama.

(2) Mfuko wa Mahakama ya Jamhuri ya Muungano utatumika kwa ajili ya kugharamia shughuli za utawala na uendeshaji wa Mahakama ya Jamhuri ya Muungano na shughuli zingine muhimu katika utekelezaji wa majukumu ya Mahakama.

(3) Serikali itahakikisha kwamba katika kila bajeti ya mwaka wa fedha wa Serikali, inatenga kwa kiwango kinachotosha fedha ambazo zitaingizwa katika Mfuko wa Mahakama ya Jamhuri ya Muungano.

(4) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu uendeshaji wa Mfuko wa MahakamayaJamhuri ya Muungano.

SURA YA KUMI NA MOJA
UTUMISHI WA JAMHURI YA MUUNGANO

Misingi mikuu ya Utumishi wa Umma

176.-(1) Utumishi wa umma katika Jamhuri ya Muungano utazingatia misingi na kanuni zifuatazo:

(a) utumishi wa umma ni dhamana kutoka kwa wananchi na hivyo mtumishi anatakiwa kutumikia wananchi kwa uadilifu,

uaminifu na unyenyekevu;

(b) kudumisha na kukuza viwango vya juu vya maadili ya kitaaluma;

(c) kuhamasisha matumizi bora na yenye tija ya raslimali;

(d) kutoa huduma kwa umma kwa njia ya haki, usawa na bila upendeleo;

(e) kuhamasisha wananchi kushiriki kwenye maandalizi ya sera mbalimbali za nchi;

(f) kuitikia matakwa na mahitaji ya watu kwa haraka na kwa wakati unaofaa;

(g) kujitolea katika utekelezaji wa sera na mipango ya kitaifa;

(h) uwajibikaji wa viongozi kwa makosa yanayofanyika chini yao;

(i) kuhamasisha sera ya uwazi katika kutoa habari za kweli kwa umma na kwa wakati ufaao; na

(j) kuhakikisha kwamba watu watateuliwa katika nafasi mbalimbali kwa kuzingatia uwezo wa kitaaluma, weledi, maarifa, ujuzi na uzoefu wao katika eneo husika.

(2) Misingi na Kanuni za Utumishi wa Umma zilizoainishwa katika Ibara hii zitazingatiwa na kutumika katika uteuzi wa kushika nafasi za madaraka ya uongozi katika:

(a) mamlaka katika mihimili yote ya Dola;

(b) taasisi na idara zote za Serikali; na

(c) mashirika yote ya Serikali.

(3) Bunge litatunga sheria kuweka masharti ya utekelezaji wa misingi ya utumishi iliyoainishwa katika Ibara ndogo ya (1).

Masharti kuhusu utumishi katika Jamhuri ya Muungano

177. Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, utumishi wa umma na uongozi katika Jamhuri ya Muungano utazingatia misingi kwamba utoaji wa ajira na uteuzi wa viongozi utakuwa kwa uwiano baina ya Washirika wa Muungano, kwa kuzingatia weledi na taaluma katika eneo au nyanja husika.

Tume ya Utumishi wa Umma

178.-(1) Kutakuwa na Tume ya Utumishi wa Umma itakayokuwa na Mwenyekiti na wajumbe wengine sita watakaoteuliwa na Rais na kuidhinishwa na Bunge.

(2) Katika kuteua wajumbe wa Tume ya Utumishi wa Umma, Rais atazingatia Kanuni za Utumishi wa Umma zilizoainishwa katika Katiba hii.

(3) Kutakuwa na Katibu wa Tume ya Utumishi wa Umma ambaye atakuwa ndiye Mtendaji Mkuu na mtekelezaji wa majukumu ya kila siku ya Tume.

(4) Katibu wa Tume ya Utumishi wa Umma atateuliwa na Rais baada ya kuidhinishwa na Bunge kutoka miongoni mwa watumishi waandamizi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

Mamlaka na Majukumu ya Tume

179.-(1) Tume ya Utumishi wa Umma itakuwa ni chombo cha juu katika Utumishi wa Umma chenye mamlaka ya kusimamia na kuratibu mambo yote kuhusu Utumishi wa Umma.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya Ibara ndogo ya (1), majukumu ya

Tume ya Utumishi wa Umma yatakuwa ni:

(a) kumshauri Rais juu ya uteuzi wa viongozi katika nafasi mbalimbali kwa mujibu wa Katiba hii;

(b) kutoa miongozo mbalimbali na kusimamia mchakato wa ajira katika utumishi wa umma kwa kuzingatia vigezo stahiki;

(c) bila kuathiri masharti ya Katiba hii, kuteua watu kuhudumu au kushikilia ofisi kwa muda katika idara ya utumishi wa umma, kuidhinisha uteuzi na kudhibiti nidhamu na kuwaondoa watumishi wanaohudumu au kushikilia ofisi hizo;

(d) kusimamia na kuhamasisha utekelezaji wa misingi na kanuni za utumishi katika sekta zote za utumishi wa umma;

(e) kushughulikia rufani zinazowasilishwa na watumishi wa umma dhidi ya uamuzi wa mamlaka mbalimbali za nidhamu katika utumishi wa umma;

(f) kutekeleza majukumu mengine yoyote kama yatakavyoainishwa katika sheria itakayotungwa na Bunge juu masuala ya utumishi wa umma na sheria nyingine za nchi;

(g) kuunda na kudurusu mishahara na marupurupu ya watumishi wa umma, ikiwemo viongozi wa juu wa nchi, viongozi wa kisiasa, watumishi waliopo chini ya utumishi wa Mahakama, Bunge na Serikali; na

(h) kusawazisha mishahara na marupurupu ya maafisa wote wa Serikali, Bunge, Mahakama na maofisa wa umma pamoja na maofisa wa majeshi ya ulinzi na usalama.

SURA YA KUMI NA MBILI
UCHAGUZI KATIKA VYOMBO VYA UWAKILISHI NA VYAMA VYA SIASA

SEHEMU YA KWANZA
UWAKILISHI WA WANANCHI

Ushiriki katika vyombo vya uwakilishi

180.-(1) Kila raia wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania mwenye umri wa miaka kumi na nane au zaidi mwenye akili timamu ana haki ya kupiga kura na haki ya kuandikishwa kwa ajili ya kupiga kura katika uchaguzi au kura ya maoni.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), mamlaka ya uchaguzi itazingatia misingi ifuatayo:

(a) wananchi wanatumia haki ya kisiasa kwa mujibu wa Katiba hii;

(b) watu wenye ulemavu wanapewa fursa za uwakilishi;

(c) haki ya kila mtu kupiga kura moja kufuatana na utashi wa uwakilishi na kura sawa; na

(d) uchaguzi ulio huru na ambao -

(i) ni wa kura ya siri;

(ii) hauna matumizi ya nguvu, vitisho, vishawishi wala rushwa;

(iii) haukuwa na matamshi au vitendo vinavyoashiria ukabila, ukanda, udini, dharau na kashfa kwa

jinsia au unyanyapaa kwa walemavu au makundi madogo katika jamii;

(iv) unaendeshwa na kusimamiwa na chombo huru; na

(v) unaendeshwa bila upendeleo au kuegemea upande wowote, uliyo makini na inayoonyesha uwajibikaji wa watendaji.

(3) Ili kutekeleza masharti ya Ibara ndogo ya (1) na (2), mamlaka ya nchi itaweka utaratibu wa sheria utakaowezesha:

(a) mamlaka zinazosimamia uchaguzi kutangaza majimbo kwa madhumuni ya uchaguzi wa wabunge;

(b) uteuzi wa wagombea;

(c) uandikishaji endelevu wa wapiga kura;

(d) kuendesha na kusimamia uchaguzi na kura ya maoni;

(e) kuweka utaratibu wa kuandikisha raia wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania wanaoishi nje ili kuweza kupiga kura katika uchaguzi au kura ya maoni; na

(f) utaratibu wa kufanya uchaguzi kuwa mwepesi, wazi na unaozingatia mahitaji ya watu wenye mahitaji maalum.

(4) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (2), kwa lengo la kukuza demokrasia, kulinda Katiba na kuhakikisha panakuwepo uchaguzi huru, kila mpiga kura ana haki ya kufungua shauri Mahakamani kupinga matokeo ya uchaguzi isipokuwa matokeo ya uchaguzi wa Rais,anayoamini yamevunja au kukiuka masharti ya Katiba hii.

SEHEMU YA PILI
TUME HURU YA UCHAGUZI

(a) Muundo wa Tume Huru ya Uchaguzi na Vyama vya Siasa

Kuundwa kwa Tume Huru ya Uchaguzi

181.-(1) Kutakuwa na Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano kwa ajili ya kusimamia na kuratibu shughuli za uchaguzi na masuala yanayohusu vyama vya siasa na ambayo pia itaitwa “Tume Huru ya Uchaguzi”.

(2) Tume Huru ya Uchaguzi itaundwa na Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na wajumbe wengine saba watakaoteuliwa na Rais baada ya kupendekezwa na Kamati ya Uteuzi.

(3) Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi watashika madaraka mara baada ya kuthibitishwa na Bunge.

(4) Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Tume ya Uchaguzi watakuwa na sifa zifuatazo:

(a) awe ni raia wa kuzaliwa na angalau mmoja kati ya wazazi wake ni raia wa kuzaliwa wa Tanzania;

(b) awe ni mtu aliyewahi kushika wadhifa wa Jaji wa Makakama ya Juu, Mahakama ya Rufani au Mahakama Kuu na ameshika

wadhifa huo kwa kipindi kisichopungua miaka mitano;

(c) awe ni mtu mwaminifu, mwadilifu, na mwenye mwenendo usiotiliwa shaka na jamii;

(d) awe ni mtu ambaye siyo kiongozi, hajawahi kushika wadhifa wowote wa kisiasa katika chama chochote cha kisiasa; na

(e) awe ni mtu ambaye hajawahi kutiwa hatiani kwa kosa lolote la jinai linalohusiana na uaminifu.

(5) Mjumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi atakuwa na sifa zifuatazo:

(a) awe ni raia wa kuzaliwa na angalau mmoja kati ya wazazi wake ni raia wa kuzaliwa wa Tanzania;

(b) awe ni mtu mwaminifu, mwadilifu, na mwenye mwenendo usiotiliwa shaka na jamii;

(c) awe ni mtu ambaye siyo kiongozi na hajawahi kushika wadhifa wowote wa kisiasa katika chama chochote cha kisiasa;

(d) awe na elimu ya shahada ya chuo kikuu kinachotambuliwa kwa mujibu wa sheria za nchi; na

(e) awe ni mtu ambaye hajawahi kutiwa hatiani kwa kosa lolote la jinai linalohusu kukosa uaminifu.

(6) Kwa madhumuni ya Ibarahii, watu wafuatao hawatakuwa na sifa ya kuwa Wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi:

(a) Mbunge wa Bunge la Jamhuri ya Muungano, Mbunge wa Bunge la Tanzania Bara, Mwakilishi wa Baraza la Wawakilishi, Diwani au Sheha katika Serikali ya Tanzania Bara au Zanzibar mtawalia;

(b) mtu ambaye ni mtumishi wa umma; au

(c) mtu ambaye anashika nafasi ya madaraka katika asasi zisizo za kiserikali au aliyewahi kushika nafasi ya madaraka katika asasi zisizo za kiserikali ndani ya muda usiozidi miaka mitano kabla ya uteuzi kufanyika.

(7) Uteuzi wa Wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi utazingatia uwakilishi na uwiano wa Washirika wa Muungano.

Kamati ya Uteuzi

182.-(1) Kutakuwa na Kamati ya Uteuzi wa Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi itakayokuwa na muundo ufuatao:

(a) Jaji Mkuu wa Jamhuri ya Muungano ambaye atakuwa ni Mwenyekiti;

(b) Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano ambaye atakuwa Makamu Mwenyekiti;

(c) Spika wa Baraza la Wawakilishi la Zanzibar;

(d) Spika wa Bunge la Tanzania Bara;

(e) Jaji Mkuu wa Tanzania Bara;

(f) Jaji Mkuu wa Zanzibar; na

(g) Mwenyekiti wa Tume ya Haki za Binadamu.

(2) Mkurugenzi wa Tume Huru ya Uchaguzi atakuwa Katibu wa

Kamati ya Uteuzi.

(3) Kamati ya Uteuzi itakuwa na jukumu la kupokea na kuchambua majina ya watu walioomba kuwa wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi kwa mujibu wa utaratibu utakaoainishwa na sheria iliyotungwa na Bunge.

(4) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (3), Kamati ya Uteuzi mara baada ya kuchambua majina ya watu walioomba kuwa wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi, itapendekeza kwa Rais majina ya watu wanaofaa kuteuliwa kuwa wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi.

(5) Rais atateua Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi kutoka miongoni mwa majina yaliyowasilishwa na Kamati ya Uteuzi na atawasilisha majina hayo Bungeni kwa ajili ya kuthibitishwa na Bunge.

(6) Bunge litatunga Sheria ambayo pamoja na mambo na mengine itaweka masharti kuhusu kiapo cha Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wengine wa Tume Huru ya Uchaguzi.

Ukomo wa kushika madaraka ya Tume Huru ya Uchaguzi

183.-(1) Mjumbe wa Tume atashika madaraka kwa kipindi cha miaka mitano na anaweza kuteuliwa tena kwa kipindi kingine kimoja cha miaka mitano.

(2) Mtu atakoma kuwa mjumbe wa Tume endapo litatokea tukio lolote kati ya matukio yafuatayo:

(a) kifo;
(b) kujiuzulu;
(c) kutokuwa na uwezo wa kutekeleza majukumu yake kwa sababu za kiafya;
(d) kuondolewa kwa makosa ya kukiuka Kanuni za Maadili ya Uongozi wa Umma;
(e) kutiwa hatiani kwa kosa ambalo adhabu yake ni kifungo gerezani kwa muda unaozidi siku saba; au
(f) kupoteza sifa ya kuteuliwa kuwa mjumbe.

(2) Kwa madhumuni ya utekelezaji bora wa majukumu ya Tume, kutakuwa na kanuni za maadili kama zitakazoainishwa na Sheria itakayotungwa na Bunge.

(3) Mjumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi ambaye atakiuka masharti ya Kanuni za Maadili ya Tume atapoteza sifa za kuendelea kuwa mjumbe.

(4) Endapo suala la kumuondoa Mjumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi kwa kukiuka Kanuni za Maadili ya Uongozi wa Umma litajitokeza, Rais atateua Kamati itakayoundwa na:

(a) Jaji wa Mahakama ya Rufani ambaye atakuwa Mwenyekiti;
(b) Kamishna wa Tume ya Haki za Binadamu na Utawala Bora;
(c) Mjumbe wa Tume ya Maadili na Uwajibikaji; na
(d) Mawakili, mmoja kutoka Tanzania Bara na mmoja kutoka Zanzibar watakaopendekezwa na Chama cha Wanasheria Tanganyika na Chama cha Wanasheria Zanzibar,

na Kamati hiyo itafanya uchunguzi wa suala hilo na kisha kutoa

mapendekezo kwa Rais.

(5) Endapo, baada ya uchunguzi,Kamati itapendekeza kuwa mjumbe huyo asiondolewe, suala la kumuondoa mjumbe huyo litasita.

(6) Kamati itaweka utaratibu wa kufanya uchunguzi.

Wajibu wa Tume Huru ya Uchaguzi

184.-(1) Tume Huru ya Uchaguzi itakuwa na wajibu wa:

(a) kusimamia na kuendesha shughuli zote za uchaguzi wa Wabunge na Rais katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;

(b) kusimamia na kuendesha kura ya maoni;

(c) kusimamia na kuratibu uandikishaji wa wapiga kura katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;

(d) kusimamia na kuratibu uandikishaji na shughuli za vyama vya siasa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na sheria za nchi;

(e) kutayarisha na kuchapisha ripoti za kila mwaka kuhusu ripoti za ukaguzi wa fedha wa kila chama cha kisiasa; na

(f) kusimamia fedha za ruzuku za Vyama vya Kisiasa.

(2) Tume Huru ya Uchaguzi ya Jamhuri ya Muungano itakuwa pia na wajibu wa kutoa elimu kwa wapiga kura katika uchaguzi au kura ya maoni na kuratibu na kusimamia wananchi, asasi za kiraia, taasisi, jumuiya au makundi ya watu yatakaotoa elimu hiyo.

(3) Tume Huru ya Uchaguzi pia ina wajibu wa kuhakikisha kuwepo kwa:

(a) uhuru wa wananchi katika kutumia haki ya uchaguzi na kuchaguliwa kupitia vyama vya siasa au mgombea huru;

(b) uwakilishi unaozingatia jinsia;

(c) uwakilishi wa watu wenye ulemavu au mahitaji maalumu katika jamii;

(d) uzingatiaji wa misingi ya upigaji kura wa mtu mmoja kura moja kwa kuzingatia uwakilishi wenye usawa; na

(e) uhuru wa uchaguzi wa haki.

(4) Tume Huru ya Uchaguzi inaweza kutekeleza shughuli zake bila kujali kwamba kuna nafasi ya madaraka ya mjumbe iliyo wazi miongoni mwa wajumbe au kwamba Mjumbe mmojawapo hayupo, lakini kila uamuzi wa Tume Huru ya Uchaguzi ni lazima uungwe mkono na wajumbe walio wengi kati ya Wajumbe wote wa Tume Huru ya Uchaguzi.

(5) Katika kutekeleza madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, Tume ya Uchaguzi haitalazimika kufuata amri au maagizo ya mtu yeyote au idara yoyote ya Serikali, au maoni ya chama chochote cha siasa.

(6) Katika utekelezaji wa madaraka yake kwa mujibu wa Katiba hii, Tume Huru ya Uchaguzi itashauriana mara kwa mara na Tume ya Uchaguzi ya Tanzania Bara na Tume ya Uchaguzi ya Zanzibar.

(7) Itakuwa ni marufuku kwa watu wanaohusika na uchaguzi kujiunga na chama chochote cha siasa, isipokuwa tu kwamba kila mmoja wao atakuwa na haki ya kupiga kura kuchagua wajumbe katika vyombo

vya uwakilishi.

(8) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (8), watu wanaohusika na uchaguzi ni-

(a) Mwenyekiti wa Tume Huru ya Uchaguzi;
(b) Makamu Mwenyekiti wa Tume Huru ya Uchaguzi;
(c) Wajumbe wote wa Tume Huru ya Uchaguzi;
(d) Mkurugenzi wa Uchaguzi pamoja na watumishi wote wa Tume Huru ya Uchaguzi;
(e) Msajili wa Vyama vya Siasa; na
(f) Wasimamizi wote wa Uchaguzi.

Malalamiko kuhusu uchaguzi

185.-(1) Tume Huru ya Uchaguzi itasimamia na kutatua mapema iwezekanavyo malalamiko yanayohusu kuteuliwa kwa mgombea katika uchaguzi.

(2) Kesi za malalamiko kuhusu uchaguzi wa Wabunge zitafunguliwa Mahakama ya Rufaa mapema iwezekanavyo baada ya Tume Huru ya Uchaguzi kutangaza matokeo na kwa vyovyote vile si zaidi ya muda ulioainishwa katika sheria za nchi.

(3) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (2) shauri la malalamiko kuhusu uchaguzi wa Mbunge itasikilizwa na Jaji mmoja wa Mahakama ya Rufani.

(b) Vyama vya Siasa

Vyama vya siasa

186.-(1) Jamhuri ya Muungano ni nchi ya kidemokrasia yenye kufuata mfumo wa demokrasia ya vyama vingi vya siasa.

(2) Bila ya kujali masharti ya Ibara ndogo ya (1), haitakuwa halali kwa chombo chochote cha siasa kuandikishwa ambacho kutokana na Katiba au sera yake-

(a) kinakusudia kukuza au kupigania maslahi ya-
    (i) imani au kundi lolote la dini;
    (ii) kundi lolote la kikabila, pahala watu watokeapo, rangi au jinsia;
    (iii) eneo fulani tu katika sehemu yoyote ya Jamhuri ya Muungano;
(b) kinapigania kuvunjwa kwa Jamhuri ya Muungano:
(c) kinakubali au kupigania matumizi ya nguvu au mapambano kama njia za kufikia malengo yake ya kisiasa;
(d) kinapigania au kinakusudia kuendesha shughuli zake za kisiasa katika sehemu moja tu ya Jamhuri ya Muungano; au
(e) hakiruhusu uongozi wake kuchaguliwa kwa vipindi na kwa njia za kidemokrasia.

(3) Bila ya kuathiri sheria za nchi zinazohusika ni marufuku kwa mtu yeyote kulazimishwa kujiunga na chama chochote au kwa chama cha siasa kukataliwa kusajiliwa kwa sababu tu ya itikadi au falsafa.

(4) Bunge linaweza kutunga sheria inayoweka masharti yatakayohakikisha kuwa vyama vya siasa vinazingatia mipaka na vigezo vilivyowekwa na masharti ya Ibara ndogo ya (2) kuhusu uhuru na haki ya watu kushirikiana na kujumuika.

(5) Mambo yote yanayohusu uandikishaji na uendeshaji wa

vyama vya siasa nchini yatasimamiwa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na sheria iliyotungwa na Bunge kwa ajili hiyo.

(c) Mkurugenzi wa Uchaguzi na Msajili wa Vyama vya Siasa

Utekelezaji wa majukumu ya Tume Huru ya Uchaguzi

187.-(1) Kwa madhumuni ya utekekelezaji wa majukumu yake, Tume Huru ya Uchaguzi itagawanywa katika sehemu kuu mbili, sehemu ya uchaguzi na sehemu ya usajili wa vyama vya siasa.

(2) Kwa madhumuni ya Ibara ndogo ya (1), kutakuwa na:

(a) Mkurugenzi wa Uchaguzi ambaye atakuwa ndiye msimamizi na mtekelezaji mkuu wa majukumu ya kila siku ya Tume Huru ya Uchaguzi kuhusiana na masuala ya uchaguzi, uandikishaji wa wapiga kura na uendeshaji wa kura ya maoni; na

(b) Msajili wa Vyama vya Siasa ambaye atakuwa ndiye msimamizi na mtekelezaji mkuu wa majukumu ya Tume kuhusiana na usajili na usimamizi wa shughuli za vyama vya siasa.

(3) Mkurugenzi wa Uchaguzi na Msajili wa Vyama vya Siasa watatekeleza majukumu yao kwa kufuata utaratibu ulioainishwa na sheria za nchi kuhusu masuala ya uchaguzi na vyama vya siasa.

(4) Mkurugenzi wa Uchaguzi na Msajili wa Vyama vya Siasa watatekeleza majukumu yao kwa kusaidiwa na watendaji ambao ni watumishi wa umma kwa kadri ya idadi inayohitajika.

(5) Uteuzi wa Mkurugenzi wa Uchaguzi na Msajili wa Vyama vya Siasa utafanywa na Rais baada ya kuthibitishwa na Bunge.

(6) Katika kutekeleza majukumu yao, Mkurugenzi wa Uchaguzi na Msajili wa Vyama vya Siasa watawajibika kwa Tume Huru ya Uchaguzi.

SURA YA KUMI NA TATU
TAASISI ZA UWAJIBIKAJI

SEHEMU YA KWANZA
TUME YA MAADILI YA UONGOZI NA UWAJIBIKAJI

Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji

188.-(1) Kutakuwa na Tume ambayo itaitwa Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji itayoundwa na Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti na wajumbe wengine wasiozidi saba.

(2) Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji watateuliwa na Rais baada ya kupendekezwa na Tume ya Utumishi wa Umma.

(3) Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti watashika madaraka yao baada ya kuthibitishwa na Bunge.

(4) Sifa za Mwenyekiti wa Tume zitakuwa kama ifuatavyo:

(a) awe raia;

(b) mtu mwenye shahada ya chuo kikuu kinachotambulika kwa mujibu wa sheria za nchi;

(c) mtu mwenye uzoefu katika utumishi wa umma kwa kipindi kisichopungua miaka kumi; na

(d) mtu mwenye heshima, weledi uaminifu, uadilifu na asiye na tabia au mienendo yenye kutiliwa shaka.

(5) Sifa za Makamu Mwenyekiti zitakuwa kama inavyoainishwa katika Ibara ndogo ya (4).

Majukumu ya jumla ya Tume

189.-(1) Majukumu ya jumla ya Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji yatakuwa ni kufuatilia na kuchunguza tabia na mwenendo wa viongozi na watumishi wa umma kwa madhumuni ya kusimamia na kuhakikisha kuwa Maadili ya Uongozi wa Umma na Miiko ya Uongozi wa Umma inazingatiwa, inalindwa na kuheshimiwa katika utumishi wa Serikali, Bunge, Mahakama, taasisi na idara nyingine zote za umma.

(2) Bila ya kuathiri masharti ya jumla ya Ibara ndogo ya (1), majukumu mahsusi ya Tume yatakuwa ni:

(a) kusimamia maadili na uwajibikaji katika utumishi wa umma;

(b) kufanya upekuzi na kufuatilia kumbukumbu za wanaoomba nafasi za uongozi wa umma;

(c) kuchunguza tabia na mwenendo wa mtumishi au kiongozi wa umma na kuchukua hatua pale inapostahili, ikiwa ni pamoja na kuwafikisha watumishi watakaobainika, kuvunja maadili na miiko ya kazi katika vyombo vya sheria;

(d) kusimamia sheria itakayotungwa na Bunge kuhusu maadili na uwajibikaji wa viongozi na watumishi wa umma;

(e) kushughulikia masuala ya ubadhirifu wa fedha na mali za umma;

(f) kufanya uchambuzi yakinifu kwa viongozi wa umma wanaopewa dhamana kabla ya kuingia madarakani;

(g) kutoa elimu ya maadili kwa umma kuhusu miiko na maadili ya viongozi wa umma;

(h) kufanya uchunguzi kwa maamuzi yake yenyewe, au baada ya kupokea malalamiko kutoka kwa mtu yeyote, kutokana na kutenda au kutokutenda kwa Kiongozi au mtumishi yeyote wa umma, au wakala wa Serikali, ikiwa kitendo kilichotendwa au kutokutendwa ni kinyume cha maadili ya umma;

(i) kumuelekeza, baada ya kupata malalamiko au itapoona inafaa, kiongozi au mtumishi wa umma au wakala wa Serikali au chombo chochote cha umma kufanya tendo lolote au jambo lolote linalotakiwa na sheria, au kuacha, kuzuia au kusahihisha utendaji mbaya au usiosahihi wa majukumu yake;

(j) kutoa maelekezo kuhusu kuchukuliwa hatua kiongozi au mtumishi yeyote wa umma;

(k) kumuelekeza kiongozi au mtumishi wa umma, kwa mujibu wa sheria, kutoa nyaraka zinazohusiana na matumizi ya ofisi, matumizi ya fedha au mali za umma, au kutoa taarifa ya matumizi mabaya kwa Tume, kwa hatua stahiki.

(l) kuomba msaada au taarifa muhimu kutoka kwa mamlaka

yoyote ya Serikali au binafsi katika kutekeleza wajibu wake, na kukagua, kama ni lazima, kumbukumbu muhimu na nyaraka husika;

(m) kwa kuzingatia sheria, kutangaza kwa umma, mambo yote yanayohusiana na uchunguzi iliyoufanya, iwapo mazingira yanaruhusu;

(n) kuchunguza jambo au mazingira yoyote yanayokiuka au kusababisha ukiukaji wa maadili; na

(o) kuandaa kanuni za taratibu na matumizi ya mamlaka au utekelezaji wa kazi na majukumu ya Tume kama itakavyoelekezwa na sheria.

Muda wa kukaa madarakani kwa Wajumbe wa Tume

190.Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wa Tume watakaa madarakani kwa vipindi viwili tu vya miaka mitatu kila kimoja, ikizingatiwa kwamba uteuzi wa wajumbe wa Tume utafanywa kwa namna ambayo Wajumbe wa Tume hawataanza au kumaliza muda wao kwa wakati mmoja.

Kuondolewa madarakani kwa Wajumbe wa Tume

191.-(1) Mwenyekiti wa Tume au mjumbe yeyote wa Tume anaweza kuondolewa madarakani kwa:

(a) kutokuwa na uwezo wa kutekeleza majukumu yake kwa sababu za kiafya kutokana na matatizo ya akili au kimwili;

(b) kukiuka Kanuni za Maadili ya Viongozi wa Umma;

(c) kukiuka Miiko ya Uongozi;

(d) kukosa weledi; au

(e) utovu wa nidhamu.

(2) Mwenyekiti au mjumbe wa Tume anaweza kuondolewa madarakani kutokana na mapendekezo ya Tume ya Utumishi wa Umma au kwa maombi ya mtu yeyote kwa Tume ya Utumishi wa Umma, kwa masharti kwamba:

(a) maombi hayo yawe ya maandishi; na

(b) yaainishe masuala yanayolalamikiwa.

(3) Baada ya kupokea maombi hayo au endapo malalamiko yametolewa na Tume yenyewe, Tume itaunda Kamati Maalum itakayofanya uchunguzi kuhusu malalamiko hayo.

(4) Masuala ya Kamati Maalum yanayohusu:

(a) idadi ya wajumbe;

(b) sifa za wajumbe; na

(c) muda wa kufanya kazi,

yatakuwa kama itakavyoamuliwa na Tume.

(5) Baada ya kupokea taarifa yenye mapendekezo ya Kamati Maalum, Tume itapeleka mapendekezo ya Kamati Maalum kwa Rais kwa uamuzi.

Uhuru wa Tume

192.-(1) Tume itakuwa huru na kwa mantiki hiyo haitaingiliwa na mtu au mamlaka yoyote katika utekelezaji wa majukumu yake.

(2) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu:

(a) utaratibu wa utekelezaji wa majukumu ya Tume;
(b) utayarishaji na utoaji wa taarifa za Tume;
(c) utaratibu wa utoaji wa mapendekezo na maamuzi ya Tume;
(d) watumishi wa Tume; na
(e) masuala mengine muhimu yanayoihusu Tume.

Uwezeshaji wa nyenzo na rasilimali

193. Serikali itahakikisha kuwa Tume ya Maadili ya Uongozi na Uwajibikaji inapatiwa fedha, nyenzo na rasilimali watu ya kutosha kadri hali itakavyoruhusu ili kutekeleza kazi na wajibu wake kwa ufanisi.

SEHEMU YA PILI
TUME YA HAKI ZA BINADAMU

Tume ya Haki za Binadamu

194.-(1) Kutakuwa na tume itakayoitwa Tume ya Haki za Binadamu itakayoundwa na Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbewasiozidi saba.

(2) Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti wa Tume ya Haki za Binadamu watateuliwa na Rais baada ya kupendekezwa na Tume ya Utumishi wa Umma.

(3) Mwenyekiti na Makamu Mwenyekiti watashika madaraka yao baada ya kuthibitishwa na Bunge.

(4) Sifa za Mwenyekiti wa Tume zitakuwa kama ifuatavyo:
(a) awe raia;
(b) mtu mwenye shahada ya sheria;
(c) mtu mwenye uzoefu wa utumishi wa umma kwa kipindi kisichopungua miaka kumi; na
(d) mtu mwenye heshima,weledi uaminifu, uadilifu na asiye na tabia au mwenendo wenye kutiliwa shaka na jamii.

(5) Sifa za Makamu Mwenyekiti zitakuwa kama zilivyoainishwa katika Ibara ndogo ya (4).

Kazi na majukumu ya Tume

195. Kazi na majukumu ya Tume ya Haki za Binadamu yatakuwa kama ifuatavyo:

(a) kuhamasisha hifadhi ya haki za binadamu na wajibu kwa jamii kwa mujibu wa katiba na sheria za nchi;
(b) kupokea malalamiko juu ya uvunjaji wa haki za binadamu kwa ujumla;
(c) kuchunguza uvunjaji wa haki za binadamu na ukiukwaji wa misingi ya utawala bora;
(d) kufanya utafiti na kutoa elimu kwa umma kuhusu haki za binadamu na utawala bora;
(e) kufungua mashauri Mahakamani ili kuzuia vitendo vya uvunjaji wa haki za binadamu au kurekebisha haki inayotokana na uvunjwaji huo wa haki za binadamu au ukiukwaji wa misingi ya utawala bora;
(f) kuchunguza mwenendo wa mtu yeyote anayehusika au taasisi yeyote inayohusika na masharti ya Ibara hii katika utekelezaji wa kawaida wa madaraka ya kazi au majukumu

yake au utekelezaji unaokiuka madaraka hayo;

(g) kutoa ushauri kwa Serikali na vyombo vingine vya umma na vya sekta binafsi kuhusu haki za binadamu na utawala bora; na

(h) kuchukua hatua zinazostahiki kwa ajili ya kukuza na kuendeleza usuluhishi na suluhu miongoni mwa watu na taasisi mbalimbali wanaofika au kufikishwa mbele ya Tume.

Muda wa kukaa madarakani kwa Wajumbe wa Tume

196. Mwenyekiti, Makamu Mwenyekiti na Wajumbe wa Tume watakaa madarakani kwa vipindi viwili tu vya miaka mitatu kila kimoja, ikizingatiwa kwamba uteuzi wa wajumbe wa Tume utafanywa kwa namna ambayo Wajumbe wa Tume hawataanza au kumaliza muda wao kwa wakati mmoja.

Kuondolewa madarakani kwa Wajumbe wa Tume

197.-(1) Mwenyekiti na Makamu wa Mwenyekiti wa Tume au mjumbe yeyote wa Tume anaweza kuondolewa madarakani kwa:

(a) kutokuwa na uwezo wa kutekeleza majukumu yake kutokana na matatizo ya akili au kimwili;
(b) kukiuka kanuni za maadili ya Viongozi wa Umma;
(c) kukiuka Miiko ya Uongozi;
(d) kukosa weledi; na
(e) utovu wa nidhamu.

(2) Mwenyekiti, Makamu wa Mwenyekiti au mjumbe wa Tume anaweza kundolewa madarakani kutokana na mapendekezo ya Tume ya Utumishi wa Umma au kwa maombi ya mtu yeyote kwa Tume ya Utumishi wa Umma, ambapo:
(a) maombi hayo yawe ya maandishi; na
(b) yaainishe masuala yanayolalamikiwa.

(3) Baada ya kupokea maombi hayo au endapo malalamiko yametolewa na Tume yenyewe, Tume itaunda Kamati Maalum itakayofanya uchunguzi kuhusu malalamiko hayo.

(4) Masuala yanayohusu:
(a) idadi ya wajumbe;
(b) sifa za wajumbe; na
(c) muda wa kufanya kazi za Kamati Maalum,

yatakuwa kama itakavyoamuliwa na Tume.

(5) Baada ya kupokea ripoti ya Kamati Maalum, Tume itapeleka mapendekezo ya Kamati Maalum kwa Rais kwa uamuzi.

Uhuru wa Tume

198.-(1) Tume itakuwa huru; na kwa mantiki hiyo, haitaingiliwa na mtu au mamlaka yoyote katika utekelezaji wa majukumu yake.

(2) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu:
(a) utaratibu wa utekelezaji wa majukumu ya Tume;
(b) utayarishaji na utoaji wa taarifa za Tume;
(c) utaratibu wa utoaji wa mapendekezo na maamuzi ya Tume;

(d) watumishi wa Tume; na
(e) masuala mengine muhimu yanayoihusu Tume.

Uwezeshaji wa nyenzo na rasilimali

199. Serikali itahakikisha kuwa Tume ya Haki za Binadamu inapatiwa fedha, nyenzo na rasilimali watu ya kutosha kadri hali itakavyoruhusu ili kutekeleza kazi na wajibu wake kwa ufanisi.

SEHEMU YA TATU
MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI

Uteuzi wa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali

200.-(1) Kutakuwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali ambaye atateuliwa na Rais baada ya kupendekezwa na Tume ya Utumishi wa Umma.

(2) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali ya Serikali atashika wadhifa huo mara tu baada ya kuthibitishwa na Bunge la Jamhuri ya Muungano.

Sifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali

201. Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali atateuliwa kutoka miongoni mwa watumishi wa umma wenye sifa zifuatazo:
(a) aweamefuzu mafunzo ya juu ya uhasibu na kusajiliwa na mamlaka husika;
(b) ana uzoefu usiyopungua miaka kumi na tano katika utumishi wa umma;
(c) ana uzoefu usiyopungua miaka kumi na tano katika masuala yanayohusu ukaguzi wa hesabu za Serikali; na
(d) ni mtu mwenye heshima, weledi, uaminifu, uadilifu na asiye na upendeleo unaotiliwa shaka na jamii.

Kazi na majukumu yake

202.-(1) Kazi na majukumu ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali yatakuwa ni:
(a) kuhakikisha kwamba fedha zozote zinazokusudiwa kutolewa kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali matumizi yake yameidhinishwa na kwamba zitatolewa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, na iwapo atatosheka kwamba masharti hayo yatatekelezwa ipasavyo, basi ataidhinisha fedha hizo zitolewe;
(b) kuhakikisha kwamba fedha zote ambazo matumizi yake yameidhinishwa yatokane na fedha zilizomo katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali au fedha ambazo matumizi yake yameidhinishwa na sheria iliyotungwa na Bunge, na kwambazimetumika kwa ajili ya shughuli zilizohusika na matumizi ya fedha hizo na matumizi hayo yamefanywa kwa kufuata idhini iliyotolewa kuhusu matumizi hayo;
(c) angalau, mara moja kila mwaka, kufanya ukaguzi na kutoa taarifa juu ya ukaguzi wa hesabu za Serikali ya Jamhuri ya Muungano, hesabu zinazosimamiwa na watumishi wote wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano na hesabu za Mahakama zote za Jamhuri ya Muungano na zinazosimamiwa na Katibu

wa Bunge; na

(d) kutayarisha ripoti ya mwaka na kuiwasilisha Bungeni kwa ajili ya kujadiliwa na kutolewa mapendekezo.

(2) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali atakuwa huru katika utekelezaji wa kazi na majukumu yake, na kwa mantiki hiyo, hataingiliwa na mtu au mamlaka yoyote katika utekelezaji wa kazi zake.

(3) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali na kila mtumishi wa Serikali aliyeruhusiwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali atakuwa na haki ya kuchunguza vitabu, kumbukumbu, hati nyinginezo zote zinazohusika na hesabu za aina yoyote iliyotajwa katika ibara ndogo ya (2) ya Ibara hii.

(4) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali atawasilisha kwa Rais kila taarifa atakayotoa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(5) Baada ya kupokea taarifa hiyo, Rais atawaagiza watu wanaohusika wawasilishe taarifa hiyo kwenye kikao cha kwanza cha Bunge kitakachofanyika baada ya Rais kupokea taarifa hiyo na itabidi iwasilishwe katika kikao hicho kabla ya kupita siku saba tangu siku ile ulipoanza Mkutano huo, na iwapo Rais hatachukua hatua za kuwasilisha taarifa hiyo kwa Spika wa Bunge, basi Mdhibiti na Mkaguzi wa Hesabu za Serikali atawasilisha taarifa hiyo kwa Spika wa Bunge au kwa Naibu Spika iwapo nafasi ya madaraka ya Spika iko wazi,ambaye atawasilisha taarifa hiyo kwa Bunge.

(6) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali atakuwa pia na jukumu la kutekeleza kazi na shughuli nyingine, na atakuwa na madaraka mengine ya namna mbalimbali, kama itakavyoelezwa na sheria kuhusu hesabu za Serikali ya Jamhuri ya Muungano au hesabu za vyombo vya umma au hesabu za mashirika.

(7) Katika kutekeleza madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (1), (3), (4) na (5) ya Ibara hii, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali hatalazimika kufuata amri au maagizo ya mtu mwingine yeyote au idara yoyote ya Serikali,lakini maelezo hayo ya ibara hii ndogo hayataizuia Mahakama nayo kutumia madaraka yake kwa ajili ya kuchunguza kama Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali ametekeleza madaraka yake kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii au sivyo.

(8) Bunge linaweza kutunga sheria itakayosimamia, pamoja na mambo mengine, matumizi ya mamlaka ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali.

Muda wa kukaa madarakani

203.-(1) Muda wa kukaa madarakani kwa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali itakuwa ni kipindi kimoja cha miaka saba mfululizo.

(2) Bila ya kujali masharti ya ibara ndogo ya (1), Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaweza kujiuzulu wadhifa wake kwa kutoa taarifa ya siku thelathini kwa Rais.

Kuondolewa madarakani

204.-(1) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaweza kuondolewa madarakani kwa:

(a) kutokuwa na uwezo wa kutekeleza majukumu yake kutokana na matatizo ya afya ya akili au kimwili;
(b) kukiuka kanuni za Maadili ya Uongozi wa Umma;
(c) kukiuka Miiko ya Uongozi wa Umma;
(d) kukosa weledi; na
(e) utovu wa nidhamu.

(2) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaweza kuondolewa madarakani kutokana na mapendekezo ya Tume ya Utumishi wa Umma au kwa maombi ya mtu yeyote kwa Tume ya Utumishi wa Umma, ambapo:
(a) maombi hayo yawe ya maandishi; na
(b) yaainishe masuala yanayolalamikiwa.

(3) Baada ya kupokea maombi hayo au endapo malalamiko yametolewa na Tume yenyewe, Tume itaunda Kamati Maalum itakayofanya uchunguzi kuhusu malalamiko hayo.

(4) Masuala yanayohusu:
(a) idadi ya wajumbe;
(b) sifa za wajumbe; na
(c) muda wa kufanya kazi za Kamati,

yatakuwa kama itakavyoamuliwa na Tume.

(5) Baada ya kupokea ripoti ya Kamati Maalum, Tume itapeleka mapendekezo ya Kamati Maalum kwa Rais kwa uamuzi.

Uwezeshaji wa nyenzo na rasilimali

205. Serikali itahakikisha kuwa Ofisi ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali inapatiwa fedha, nyenzo na rasilimali watu ya kutosha ili kulinda uhuru wake katika kutekeleza kazi na majukumu yake kwa ufanisi.

SURA YA KUMI NA NNE
MASHARTI KUHUSU FEDHA ZA JAMHURI YA MUUNGANO

(a) Mfuko Mkuu wa Hazina na Fedha za Jamhuri ya Muungano

Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano

206. Kutakuwa na Mfuko Mkuu wa Hazina wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano utakaoitwa "Mfuko Mkuu wa Hazina" ambamo fedha zote zitakazopatikana kwa njia mbalimbali zitawekwa, isipokuwa:
(a) fedha ambazo zimetajwa katika Sheria kuwa zitumike kwa shughuli maalum au ziwekwe katika mfuko mwingine kwa ajili ya matumizi maalum; au
(b) fedha ambazo kwa mujibu wa sheria, taasisi za Serikali zimeruhusiwa kukusanya na kubaki nazo kwa ajili ya kugharamia uendeshaji wa taasisi hizo.

Masharti ya kutoa fedha za matumizi katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya

207.-(1) Fedha zinaweza kutolewa kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali kwa ajili ya matumizi kwa kuzingatia masharti yafuatayo:
(a) fedha hizo ziwe kwa ajili ya matumizi ambayo yameidhinishwa kuwa yatokane na fedha zilizomo katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali na idhini hiyo iwe

Serikali.

imetolewa na Katiba hii au sheria nyingine yoyote; na

(b) fedha hizo ziwe kwa ajili ya matumizi ambayo yameidhinishwa ama na Sheria ya Matumizi ya Serikali iliyotungwa mahsusi na Bunge au sheria nyingine yoyote iliyotungwa na Bunge.

(2) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (1), fedha zilizomo katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali zitatolewa kutoka Mfuko huo kwa ajili ya matumizi kwa kuzingatia masharti kuwa matumizi hayo yawe yameidhinishwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali.

(3) Fedha zilizomo katika mfuko Maalum wowote wa Serikali, isipokuwa Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali, hazitatolewa kutoka mfuko huo kwa ajili ya matumizi isipokuwa kwa mujibu wa Sheria inayoidhinisha matumizi hayo.

Utaratibu wa kuidhinisha matumizi ya fedha zilizomo katika Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali.

208.-(1) Rais atatoa maagizo kwa watu wanaohusika kutayarishana kuwasilisha kwenye Bunge katika kila mwaka wa fedha wa Serikali makadirio ya mapato na matumizi ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano kwa ajili ya kipindi cha mwaka wa fedha unaofuata.

(2) Baada ya Bunge kuyakubali Makadirio ya Matumizi yaliyoainishwa katika Ibarandogo ya (1) kutawasilishwa kwenye Bunge Muswada wa Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali, kwa ajili ya kuidhinisha matumizi ya fedha kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali zitakazogharamia shughuli mbalimbali za Serikali zinazohusu makadirio hayo.

(3) ikiwa katika mwaka wa fedha wowote inaonekana kwamba:

(a) fedha za matumizi zilizoidhinishwa na Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali kwa ajili ya kugharamia shughuli fulani hazitoshi;

(b) imekuwa lazima kulipa gharama za shughuli ambayo haikupangiwa fedha za matumizi kwa mujibu wa Sheria;

(c) kuna fedha ambazo zimetumiwa kwa ajili ya shughuli fulani kwa kiasi kinachozidi kiwango cha matumizi yaliyoidhinishwa na Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali kuhusu shughuli hiyo;

(d) fedha zimetumiwa kulipia gharama za shughuli ambayo haikupangiwa fedha za matumizi kwa mujibu wa Sheria,

kutawasilishwa kwenye Bunge makadirio ya matumizi ya nyongeza au, kadri itakavyokuwa, maelezo ya matumizi ya ziada, na baada ya Bunge kuyakubali hayo makadirio ya matumizi ya nyongeza au maelezo ya matumizi ya ziada, kutawasilishwa kwenye Bunge Muswada wa Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali kwa ajili ya kuidhinisha matumizi ya fedha kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali, na fedha hizo zitagharamia shughuli zinazohusika na hayo makadirio au maelezo.

Utaratibu wa kuidhinisha matumizi ya fedha kabla

209.-(1) Iwapo mwaka wa fedha wa Serikali umeanza na Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali inayohusika na mwaka huo haijaanza kutumika, Rais anaweza kuidhinisha fedha itolewe kutoka Mfuko Mkuu

ya Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali kuanza kutumika

wa Hazina ya Serikali kwa ajili ya kugharamia shughuli za lazima za Serikali, na fedha hizo zitatumiwa mpaka ipite miezi minne tangu mwanzo wa mwaka wa fedha mpaka Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikaliitakapoanza kutumika, kutegemea na lipi kati ya mambo hayo litatokea mapema zaidi.

(2) Bunge linaweza kutunga sheria kwa ajili ya kuweka masharti ya kuidhinisha matumizi ya fedha kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali kwa kufuata utaratibu ulioelezwa katika Ibara ndogo ya (1).

Mfuko wa Matumizi ya Dharura.

210.-(1) Kutakuwa na Mfuko wa Matumizi ya Dharura ambao matumizi yake yatawekewa masharti na Sheria itakayotungwa na Bunge.

(2) Sheria iliyotajwa katika Ibara ndogo ya (1) itaruhusu Rais au Waziri mwenye dhamana ya masuala ya fedha, pale anaporidhika kuwa kuna:

(a) jambo la haraka na la dharura na ambalo halikutazamiwa kutokea na ambalo halikupangiwa fedha, kuazima fedha kutoka Mfuko wa Matumizi ya Dharura kwa ajili ya kugharamia jambo hilo; au

(b) jambo la haraka na la dharura kama ilivyoelezwa katika aya ya (a) ya Ibara ndogo ya (2), kutumia fedha zilizotengwa mahsusi kwa ajili ya kugharamia shughuli fulani kulipia gharama za jambo hilo.

(3) Iwapo fedha zimeazimwa kutoka Mfuko wa Matumizi ya Dharura au fedha zilizotengwa mahsusi kwa ajili ya shughuli fulani zimetumiwa kugharamia jambo la haraka na la dharura, basi kutawasilishwa kwenye Bunge makadirio ya matumizi ya nyongeza, na baada ya Bunge kuyakubali makadirio hayo Muswada wa Sheria ya Matumizi ya Fedha za Serikali utakaowasilishwa kwenye Bunge kwa ajili ya kuidhinisha matumizi hayo utahakikisha kwamba fedha zozote zilizoazimwa kwenye Mfuko wa Matumizi ya Dharura zitarudishwa kwenye Mfuko huo kutoka katika fedha za matumizi yatakayoidhinishwa na Muswada huo.

Mishahara ya baadhi ya watumishi kudhaminiwa na Mfuko Mkuu

211.-(1) Watumishi wa Serikali wanaohusika na masharti ya Ibara hii watalipwa mishahara na posho kama itakavyoelezwa na sheria itakayotungwa na Bunge.

(2) Fedha za malipo ya mishahara na posho za watumishi wa Serikali wanaohusika na masharti ya Ibara hii pamoja na fedha za malipo ya uzeeni na kiinua mgongo kwa wale wanaostahili malipo hayo miongoni mwa watumishi hao zitatolewa kutoka Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali.

(3) Mshahara anaolipwa mtumishi wa Serikali anayehusika na masharti ya Ibara hii pamoja na masharti yake ya kazi havitabadilishwa, baada ya mtumishi huyo kuteuliwa, kwa jinsi ambayo itapunguza maslahi ya mtumishi huyo, lakini maelezo haya hayahusiki na posho anayolipwa mtumishi huyo.

(4) Iwapo mtumishi wa Serikali anayehusika na masharti ya Ibara hii ana hiari ya kuchagua kima cha mshahara au aina ya masharti ya kazi,

basi kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya Ibara ndogo ya (3), mshahara wa kima hicho atakaochagua na aina hiyo ya masharti ya kazi atakayochagua vitahesabiwa kuwa vina maslahi zaidi kwake kuliko kima cha mshahara kingine chochote ambacho anaweza kuchagua au aina ya masharti ya kazi nyingine yoyote ambayo angeweza kuchagua.

(5) Masharti ya Ibara hii yatatumika kwa Jaji Mkuu, Naibu Jaji Mkuu, Jaji wa Mahakama ya Juu, Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani, Naibu Mwenyekiti wa Mahakama ya Rufani**,** Jaji wa Mahakama ya Rufani, Mwenyekiti na Mjumbe wa Tume ya Haki za Binadamu na watumishi wengine watakaotajwa na sheria itakayotungwa na Bunge.

(b) Deni la Taifa na Mikopo ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano

Deni la Taifa

212.-(1) Deni la Taifa litadhaminiwa na Mfuko Mkuu wa Hazina ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa Ibara hii, deni la Taifa maana yake ni deni lenyewe na pia riba inayolipwa juu ya deni hilo, fedha zinazowekwa akiba kwa ajili ya kulipa deni kwa awamu na gharama zote zinazoambatana na usimamizi wa deni hilo.

Mamlaka ya kukopa ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano.

213.-(1) Serikali ya Jamhuri ya Muungano itakuwa na mamlaka ya kukopa fedha ndani na nje ya Jamhuri ya Muungano kwa ajili ya kugharamia shughuli zilizo chini ya mamlaka yake.

(2) Bunge linaweza kutunga sheria ambayo:

(a) itaweka masharti ya kuzingatiwa na Serikali wakati wa kukopa; na

(b) itaweka utaratibu wa Serikali kutoa taarifa Bungeni kuhusu mikopo.

(3) Kwa kuzingatia masharti ya Ibara ndogo ya (2)(b), taarifa itakayowasilishwa Bungeni pamoja na mambo mengine itaeleza:

(a) kiasi cha deni lililopo na riba yake;

(b) matumizi yaliyofanywa au yatakayofanywa kutokana na fedha za mkopo husika;

(c) utaratibu uliowekwa wa kulipa deni husika; na

(d) hatua iliyofikiwa katika kulipa deni husika.

Mamlaka ya kukopa fedha ya Serikali za Washirika wa Muungano.

214.-(1) Serikali ya Mshirika wa Muungano itakuwa na mamlaka ya kukopa fedha ndani na nje ya Jamhuri ya Muungano kwa ajili ya kugharamia shughuli zilizo chini ya mamlaka yake.

(2) Endapo mkopo utahitaji dhamana, Serikali ya Jamhuri ya Muungano, baada ya kushauriana na kukubaliana na Serikali ya Mshirika, inaweza kutoa dhamana kwa mkopo unaoombwa.

(3) Bunge litatunga sheria itakayoweka utaratibu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano kudhamini mikopo ya Serikali za Washirika wa Muungano.

(4) Katika kipindi cha miezi mitatu tangu kumalizika kwa mwaka wa fedha, Serikali itachapisha ripoti katika Gazeti la Serikali itakayoelezea mikopo iliyodhaminiwa na Serikali katika mwaka wa fedha uliopita.

(c) Vyanzo vya Mapato ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano na Manunuzi ya Umma

Vyanzo vya mapato vya Serikali ya Jamhuri ya Muungano

215. Vyanzo vya mapato ya Serikali ya Jamhuri ya Muunganovitakuwa:
(a) ushuru wa bidhaa;
(b) maduhuli yatokanayo na taasisi za Muungano;
(c) mchango kutoka kwa Washirika wa Muungano; na
(d) mikopo kutoka ndani na nje ya Jamhuri ya Muungano.

Manunuzi ya Umma

216.-(1) Katika kufanya manunuzi ya umma, Serikali na taasisi zote za umma zitatakiwa kutumia au kuweka mfumo utakaozingatiahaki, uwazi, maslahi ya umma, uwajibikaji, ushindani na unaozingatia thamani halisi ya fedha.

(2) Katika kufanya manunuzi ya umma, Serikali na taasisi zake zitatakiwa kutumia au kuweka mfumo ambao utazingatia kununua bidhaa zinazozalishwa au huduma zinazotolewa nchini kwa kuzingatia masharti yaliyoainishwa katika Ibara hii na sheria itakayotungwa na Bunge.

(3) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti ya usimamizi na udhibiti wa manunuzi ya umma.

(d)Benki Kuu

Benki Kuu ya Jamhuri ya Muungano.

217.-(1) Kutakuwa na Benki Kuu ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania itakayojulikana kuwa “Benki Kuu” ambayo itakuwa na majukumu yafuatayo:
(a) kutoa sarafu, kudhibiti na kusimamia mzunguko wa sarafu;
(b) kuandaa na kusimamia Sera na Mipango inayohusiana na sarafu;
(c) kudhibiti na kusimamia masuala ya fedha za kigeni; na
(d) kusimamia Benki za Washirika wa Muungano.

(2) Katika utekelezaji wa majukumu yake, Benki Kuu itakuwa huru na haitaingiliwa ama kwa kupewa maelekezo au kudhibitiwa na mtu au mamlaka yoyote.

(3) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu muundo wa Benki Kuu itakayozingatia uwakilishi wa pande zote mbili za Muungano, mamlaka, shughuli na utendaji wa Benki Kuu.

Benki za Serikali za Washirika

218. Serikali za Washirika zitakuwa na Benki zitakazokuwa najukumu la kutunza akaunti ya fedha za Serikali husika, kusimamia Sera za Kifedha na benki za biashara katika mamlaka zao.

SURA YA KUMI NA TANO
ULINZI NA USALAMA KATIKA JAMHURI YA MUUNGANO

(a) Ulinzi na Usalama wa Taifa

Usalama wa Taifa

219.-(1) Jukumu la ulinzi na Usalama wa Jamhuri ya Muungano ni la kila raia.

(2) Usalama wa Jamhuri ya Muungano unahusu ulinzi wa mipaka yote ya eneo la Jamhuri ya Muungano ikiwa ni pamoja na anga na bahari kuu, watu wake, mali zao,haki, uhuru na maslahi mengine ya kitaifa dhidi ya vitisho vya ndani na nje.

(3) Ulinzi na Usalama wa Jamhuri ya Muungano utaimarishwa na kuhakikishwa kulingana na kanuni zifuatazo-

(a) usalama wa taifa unaongozwa na mamlaka ya Katiba hii na Bunge;

(b) usalama wa taifa utatekelezwa kwa kuzingatia sheria, ikiwemo sheria za kimataifa, na kwa kuheshimu kikamilifu utawala wa kisheria na haki za binadamu; na

(c) taasisi za usalama wa Taifa zitaheshimu utamaduni wa aina mbalimbali wa jamii katika kutekeleza majukumu yake.

Taasisi za Ulinzi na Usalama wa Taifa.

220.-(1) Taasisi za ulinzi na usalama wa Taifa ni-

(a) Jeshi la Wananchi wa Tanzania;

(b) Jeshi la Polisi wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania; na

(c) Idara ya Usalama wa Taifa.

(2) Lengo la kimsingi la taasisi za ulinzi na usalama wa Taifa na mfumo wa usalama ni kulinda maslahi ya raia na watu wengine na mali zao na haki na uhuru, na mamlaka, amani, umoja wa kitaifa na mipaka ya Jamhuri ya Muungano.

(3) Katika utekelezaji wa majukumu yao, taasisi za ulinzi na usalama wa taifa na kila mtumishi wa taasisi hizo hataruhusiwa-

(a) kuwa na upendeleo kwa njia yoyote;

(b) kuendeleza maslahi ya chama chochote cha kisiasa au sera zake;

(c) kuhujumu maslahi ya kisiasa au mpango wa kisiasa ambao ni halali chini ya Katiba hii;

(d) kutishia, kudhulumu au kuwatendea raia ukatili; na

(e) kutii amri yoyote isiyokuwa halali.

(4) Mtu hataruhusiwa kuanzisha taasisi, kampuni, jumuiya au shirika linalohusiana na ulinzi na usalama wa taifa au ushirika wa kijeshi, isipokuwa kama inavyoruhusiwa na Katiba hii au sheria ya Bunge.

(5) Taasisi za ulinzi na usalama wa Taifa zitakuwa chini ya mamlaka yaRais.

(6) Rais anaweza kuunda chombo cha ulinzi na usalama kwa kushauriana na Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa.

(7) Bunge litatunga sheria kuweka masharti kuhusu utekelezaji wa majukumu, utaratibu na usimamizi wa taasisi za ulinzi na usalama wa Taifa.

Kuanzishwa kwa Baraza la Ulinzi na Usalama wa Taifa.

221.-(1) Kutakuwa na Baraza la Ulinzi na Usalama wa Taifa litakalokuwa na wajumbe wafuatao-

(a) Rais wa Jamhuri ya Muungano;

(b) Makamu wa Rais;

(c) Rais wa Tanzania Bara;

(d) Rais wa Zanzibar;

(e) Waziri mwenye dhamana na ulinzi;

(f) Waziri mwenye dhamana ya mambo ya ndani ya nchi;
(g) Waziri mwenye dhamana na mambo ya nje;
(h) Waziri mwenye dhamana na usalama wa taifa;
(i) Waziri mwenye dhamana ya fedha;
(j) Mwanasheria Mkuu wa Serikali;
(k) Mkuu wa Jeshi la Wananchi wa Tanzania;
(l) Mkurugenzi Mkuu wa Idara ya Usalama wa Taifa; na
(m) Mkuu wa Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

(2) Mwenyekiti anaweza kumwalika mtu yeyote anayeshika nafasi ya madaraka katika taasisi za Serikali, Bunge au Mahakama kushiriki katika kikao cha Baraza la Usalama wa Taifa.

(3**)** Kutakuwa na Sekretarieti ya Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa itakayoongozwa na Katibu Mkuu Kiogozi.

(4) Vikao vya Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa vitaongozwa na Rais, endapo kama Rais hayupo vitaongozwa na Makamu wa Rais.

(5) Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa litaweka utaratibu wa mwenendo wa vikao vyake.

(6) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu utekelezaji wa majukumu ya Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa.

Majukumu ya Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa.

222.-(1) Baraza la Ulinzi na Usalama wa Taifa litakuwa na jukumu la-
(a) kuunganisha sera za ndani, sera za kigeni na za kijeshi kuhusiana na usalama wa Taifa ili kuwezesha taasisi za ulinzi na usalama wa Taifa kushirikiana kikamilifu;
(b) kutathmini na kuchunguza malengo, kujitoleana hatari kwa Taifa kuhusiana na usalama wa nchi; na
(c) kuanzisha sera kuhusu masuala ya maslahi ya pamoja ya kiusalama ya taasisi za kiusalama na kudhibiti taasisi hizo.

(2) Rais atatoa taarifa kwa Bunge kila mwaka kuhusiana na hali ya usalama katika Jamhuri ya Muungano.

(b)Jeshi la Wananchi wa Tanzania

Kuanzishwa kwa Jeshi la Wananchi wa Tanzania.

223.-(1) Kutakuwa na Jeshi la Wananchi wa Tanzania litakalokuwa na mamlaka ya kusimamia ulinzi na usalama wa wananchi na mipaka ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Rais anaweza kuanzisha vikosi vingine vya Jeshi la Wananchi wa Tanzania kama atakavyoona inafaa.

Uteuzi wa Mkuu wa Majeshi

224. Kutakuwa na Mkuu wa Majeshi ya Ulinzi ambaye atateuliwa na Rais baada ya kushauriana na Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa.

Madaraka ya Amiri Jeshi Mkuu

225.-(1) Bila ya kuathiri masharti yatakayowekwa na sheria yoyote iliyotungwa na Bunge, miongoni mwa madaraka ya Rais akiwa Amiri Jeshi Mkuu ni kuyaamuru majeshi ya nchi yatende mambo yanayohusika na vita vya ulinzi wa Jamhuri ya Muungano, mambo ya kuokoa maisha na mali ya

watu katika hali ya hatari na mambo mengineyo ambayo Amiri Jeshi Mkuu ataona inahitajika, na kwa ajili hiyo Amiri Jeshi Mkuu anaweza kuyaamuru majeshi hayo yatekeleze mambo hayo ama ndani au nje ya Tanzania.

(2) Bila ya kuathiri masharti yatakayowekwa na sheria iliyotungwa na Bunge, madaraka juu ya mambo yafuatayo yatakuwa mikononi mwa Amiri Jeshi Mkuu-

(a) madaraka ya kuwateua viongozi katika majeshi ya ulinzi ya Jamhuri ya Muungano;
(b) madaraka ya kuwateua wanajeshi watakaoongoza vikosi mbali mbali vya majeshi ya ulinzi; na
(c) madaraka ya kumwamuru mwanajeshi yeyote asitumie madaraka yoyote aliyokabidhiwa na ambayo yanaambatana na kuwa kwake mwanajeshi.

(3) Jambo lolote atakalotenda mwanajeshi yoyote kinyume cha amri iliyotolewa na Amiri Jeshi Mkuu kwa mujibu wa masharti ya ibara ndogo ya (1) na (2) ya ibara hii litakuwa batili.

Tume ya utumishi ya Jeshi la Wananchi wa Tanzania

226.-(1) Kutakuwa na Tume ya Utumishi ya Jeshi la Wananchi wa Tanzania itakayokuwa na jukumu la kusimamia masuala yote ya utumishi wa wanajeshi wa Jeshi la Wananchi wa Tanzania na vikosi vyake.

(2) Bunge litatunga sheria itakayoweka masharti kuhusu muundo, majukumu na mambo mengine yanayohusu Tume ya Utumishi ya Jeshi la Wananchi wa Tanzania.

(c) Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano

Jeshi la Polisi la Tanzania

227.-(1) Kutakuwa na Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano litakalokuwa na jukumu la ulinzi wa watu na mali zao chini ya masharti ya Katiba hii.

(2) Bunge litatunga sheria kuweka masharti ya utekelezaji wa kazi na majukumu ya Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano kwa kuzingatia haki za raia na sheria za kimataifa.

Misingi ya utendaji wa Jeshi la Polisi

228. Katika utekelezaji wa majukumu yake, Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano litazingatia-

(a) viwango vya juu vya kitaaluma na nidhamu miongoni mwa wafanyakazi wake;
(b) ulinzi na ukuzaji wa haki za binadamu;
(c) kanuni za uwazi na uwajibikaji;
(d) kuzuia rushwa na ufisadi; na
(e) kukuza mahusiano na jamii.

Uteuzi wa Mkuu wa Jeshi la Polisi

229. Kutakuwa na Mkuu wa Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano ambaye atateuliwa na Rais baada ya kushauriana na Baraza la Ulinzi na Usalama wa Taifa.

Tume ya Utumishi ya Jeshi la Polisi

231.-(1) Kutakuwa na Tume ya Utumishi ya Jeshi la Polisi itakayokuwa na jukumu la kusimamia masuala yote ya utumishi wa Jeshi la Polisi na idara zake.

(2) Katika suala la uajiri wa maofisa na watumishi wengine wa Jeshi

la Polisi, Tume ya Utumishi waJeshi la Polisi itazingatia Kanuni na Misingi ya Utumishi iliyoainishwa katika Katiba hii.

(3) Bunge litatunga sheria kuweka masharti ya muundo na utekelezaji wa kazi na majukumu ya Tume ya Utumishi waJeshi la Polisi.

Polisi wa Washirika wa Muungano.

232.-(1) Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, nchi washirika wa Muungano wanaweza kuanzisha vikosi vya ulinzi vitakavyosimamia masuala ya usalama wa watu na mali katika maeneo yao.

(2) Vikosi vya ulinzi vya Washirika wa Muungano, vitatekeleza majukumu yao kwa ushirikiano na Jeshi la Polisi la Jamhuri ya Muungano ili kuepusha mgongano wa mamlaka katika utekelezaji wa majukumu katika maeneo hayo.

(d) Idara ya Usalama wa Taifa ya Jamhuri ya Muungano

Kuanzishwa kwa Idara ya Usalama ya Taifa.

233.-(1) Kutakuwa na Idara ya Usalama wa Taifa ya Jamhuri ya Muungano.

(2) Idara ya Usalama ya Jamhuri ya Muungano itahusika na shughuli za kuimarisha usalama wa Jamhuri ya Muungano na kulinda Katiba hii, maslahi ya Taifa na ya watu na itatekeleza majukumu mengine kama yatakavyoainishwa na Sheria itakayotungwa na Bunge.

Uteuzi wa Mkurugenzi wa Idara ya Usalama wa Taifa.

234.- Rais, baada ya kushauriana na Baraza la Ulinzi na Usalama la Taifa, atamteua Mkurugenzi wa Idara ya Usalama wa Taifa.

Usalama wa Washirika wa Muungano

235. Bila ya kuathiri masharti ya Katiba hii, Washirika wa Muungano wanaweza kuanzisha Idara au Taasisi zitakazoshughulika na mambo ya kiusalama katika mamlaka zao ambazo zitafanya na kutekeleza majukumu yao kwa kushirikiana na Idara ya Usalama ya Jamhuri ya Muungano.

SURA YA KUMI NA SITA
MENGINEYO

Masharti kuhusu utaratibu wa kukabidhi madaraka

236.-(1) Mtu yeyote mwenye dhamana ya kazi yoyote iliyoanzishwa na Katiba hii pamoja na kazi ya Waziri, Naibu Waziri au Mbungeanaweza kujiuzulu kwa kutoa taarifa iliyoandikwa na kutiwa saini kwa mkono wake, kwa kufuata masharti yafuatayo:

(a) iwapo mtu huyo aliteuliwa au kuchaguliwa na mtu mmoja, basi taarifa hiyo ya kujiuzulu atawasilisha kwa mtu huyo aliyemteua au aliyemchagua, au iwapo aliteuliwa au kuchaguliwa na kikao cha watu, basi taarifa hiyo ya kujiuzulu ataiwasilisha kwenye kikao hicho;

(b) iwapo mtu huyo ni Rais, basi taarifa hiyo ya kujiuzulu ataiwasilisha kwa Spika;

(c) iwapo mtu huyo ni Spika au Naibu Spika wa Bunge, basi

taarifa hiyo ya kujiuzulu ataiwasilisha kwenye Bunge; na

(d) iwapo mtu huyo ni Mbunge, basi taarifa hiyo ya kujiuzulu ataiwasilisha kwa Spika.

(2) Mtu aliyetoa taarifa ya kujiuzulu kwa mujibu wa masharti ya Ibara ndogo ya (1), atahesabiwa kuwa amejiuzulu tangu siku ile ambayo taarifa yake ya kujiuzulu itakapopokelewa na mtu anayehusika au kikao kinachohusika na itakapopokelewa na mtu yeyote aliyeruhusiwa kuipokea taarifa hiyo na mtu anayehusika au kikao kinachohusika, lakini kama taarifa hiyo ya kujiuzulu imeeleza kwamba mtu huyo atajiuzulu tangu siku nyingine baada ya taarifa hiyo kupokelewa na mtu anayehusika au kikao kinachohusika, basi mtu huyo atahesabiwa kuwa amejiuzulu tangu siku hiyo nyingine ya baadaye.

(3) Endapo mtu yeyote mwenye dhamana ya kazi yoyote iliyoanzishwa na Katiba hii, pamoja na kazi ya Waziri, Naibu Waziri au Mbunge, amejiuzulu, basi ikiwa anazo sifa zote zinazohitajika na kwa kila hali anastahili, anaweza kuteuliwa au kuchaguliwa tena kushika madaraka ya kazi hiyo kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii.

(4) Masharti yaliyomo katika Ibara ndogo ya (3) hayatamzuia mtu ambaye ni Rais kuchaguliwa tena kuwa Rais wakati bado ameshika madaraka ya kazi ya Rais.

Masharti kuhusu madaraka ya kazi

237.-(1) Kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya Katiba hii kuhusu utaratibu wa kukabidhi madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, ifahamike kuwa mtu yeyote mwenye mamlaka, kwa mujibu wa Katiba hii, ya kumteua mtu mwingine kushika madaraka ya kazi pia atakuwa na uwezo wa kumteua kaimu au mtu ambaye atashika kwa muda na kutekeleza madaraka ya kazi hiyo:

Isipokuwa kwamba maelezo hayo hayatatumika kwa madaraka ya kazi ya Waziri, Naibu Waziri, Jaji wa Mahakama ya Juu, Jaji wa Mahakama ya Rufani, Mjumbe wa Tume yaMaadili ya Uongozi na Uwajibikaji au Mjumbe wa Tume Huru ya Uchaguzi.

(2) Kanuni zifuatazo zitatumika pia kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya Katiba hii kuhusu utaratibu wa kukabidhiana madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, yaani:

(a) iwapo kuna mtu mwenye madaraka ya kazi aliyokabidhiwa kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na mtu huyo yupo likizo na wakati huo huo anangojea kuacha kazi hiyo, basi anaweza kuteuliwa mtu mwingine na kukabidhiwa madaraka ya kazi hiyo, bila ya kujali kuwapo kwa yule mtu anayengojea kuacha kazi hiyo;

(b) iwapo kuna watu wawili au zaidi ambao kwa wakati mmoja wote wanashika madaraka ya kazi fulani kutokana na uteuzi wao uliofanywa kwa mujibu wa Kanuni iliyoelezwa katika aya ya (a) ya Ibara hii ndogo, basi katika hali hiyo kukitokea haja ya kutekeleza shughuli yoyote inayohusika na madaraka ya kazi hiyo yule mtu wa mwisho kuteuliwa ndiye atakayehesabiwa kuwa mtu pekee mwenye dhamana ya kazi hiyo; na

(c) iwapo mtu ameteuliwa, kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii, kuwa kaimu au kushikilia madaraka ya kazi fulani wakati mtu

maalum aliyeteuliwa kushika madaraka ya kazi hiyo anashindwa kutekeleza shughuli zinazohusika na kazi hiyo, basi haitaruhusiwa kufanya uchunguzi wowote au kutoa hoja yoyote juu ya uteuzi wa huyo kaimu kwa sababu mtu huyo maalum aliyeteuliwa kushika madaraka ya kazi hiyo ameshindwa kutelekeza shughuli zinazohusika na kazi hiyo.

Ufafanuzi

238.-(1) Katika Katiba hii, isipokuwa kama itaelezwa vinginevyo:

"amri ya Jeshi" maana yake ni sheria au amri iliyotolewa kwa mujibu wa sheria, ya kusimamia nidhamu katika jeshi;

"askari" likitumika kuhusiana na jeshi lolote, maana yake ni pamoja na askari yeyote ambaye kwa mujibu wa amri ya jeshi hilo ni mtu anayewajibika kinidhamu;

"Bunge" maana yake ni Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania lililoanzishwa katika Ibara ya 105;

"Chama cha Siasa" maana yake ni chama cha Siasa kilichoandikishwa kwa mujibu wa sheria za nchi;

"Jamhuri ya Muungano" maana yake ni Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;

"Jaji Mkuu" maana yake ni Jaji Mkuu wa Mahakama ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania aliyeteuliwa katika Ibara ndogo ya 151 ambaye inajumuisha Kaimu Jaji Mkuu;

"Jeshi" maana yake ni lolote kati ya majeshi ya ulinzi na ni pamoja na jeshi lolote jingine lililoundwa na Katiba hii au kwa mujibu wa sheria na linalotawaliwa kwa amri ya jeshi;

"Jumuiya ya Madola"maana yake ni jumuiya ambayo wanachama wake ni Jamhuri ya Muungano na kila nchi ambayo inahusika na masharti ya Sheria ya Uraia;

"madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano" maana yake itabidi ifahamike kwa mujibu wa maana ya kawaida ya maneno hayo na ni pamoja na utumishi katika Majeshi ya Ulinzi ya Jamhuri ya Muungano na katika Jeshi la Polisi au jeshi linginelo lililoundwa kwa mujibu wa Sheria;

"mahakama" maana yake ni mahakama yoyote yenye mamlaka katika Jamhuri ya Muungano isipokuwa mahakama iliyoundwa kwa amri ya jeshi;

"Mwanasheria Mkuu" maaana yake ni Mwanasheria Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano aliyeteuliwa chini ya masharti ya Ibara ya 97;

"Raia" maana yake Raia wa Jamhuri ya Muungano kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii na sheria za nchi;

"Serikali" maana yake ni Serikali ya Jamhuri ya Muungano na mtu yeyote anayetekeleza madaraka au mamlaka yoyote kwa niaba ya Serikali;

"Tanzania Bara" maana yake ni eneo lote la Jamhuri ya Muungano ambalo zamani lilikuwa eneo la Jamhuri ya Tanganyika;

"Zanzibar" maana yake ni eneo lote la Jamhuri ya Muungano ambalo zamani lilikuwa eneo la Jamhuri ya Watu wa Zanzibar;

"Uchaguzi Mkuu" maana yake ni uchaguzi wa Rais na uchaguzi wa Wabunge wanaowakilisha majimbo ya uchaguzi unaofanywa baada ya Bunge kumaliza muda wake;

"Waziri" maana yake ni mtu aliyekabidhiwa madaraka ya kazi ya Waziri, isipokuwa Naibu Waziri;

(2) Kanuni zifuatazo zitatumika kwa madhumuni ya ufafanuzi wa masharti ya Katiba, yaani -

(a) kila yanapotajwa madaraka ya Rais, ifahamike kuwa madaraka yanayohusika ni pamoja na mamlaka ya kutekeleza shughuli za kazi mbalimbali na vile vile wajibu wa kutekeleza shughuli na kazi mbali mbali kama Mkuu wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, na pia mamlaka mengine kama hayo au wajibu mwingine kama huo ikiwa imeelezwa katika Katiba hii au katika sheria nyingine yoyote kwamba mamlaka hayo mengine ni ya Rais au kwamba wajibu huo mwingine ni wa Rais;

(b) kila yanapotajwa madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali, ifahamike kuwa kazi inayohusika ni kazi katika Utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Mungano isipokuwa kama imeelezwa vingine, na kila inapotajwa Idara ya Serikali ifahamike kuwa idara inayohusika ni idara ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano, isipokuwa kama imeelezwa vingine;

(c) iwapo kwa mujibu wa masharti ya Katiba hii kuna jambo lolote linalotakiwa litekelezwe au lishughulikiwe na chama chochote cha siasa, basi, jambo hilo litatekelezwa au litashughulikiwa na chama hicho kwa mujibu wa utaratibu uliowekwa na chama hicho kwa ajili hiyo, na pia kwa kuzingatia masharti ya Katiba hii au Sheria yoyote iliyotungwa na Bunge kwa ajili hiyo;

(d) kwa madhumuni ya Katiba hii, mtu hatahesabiwa kuwa ana madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano kwa sababu tu kwamba anapokea malipo ya uzeeni au malipo mengine ya aina hiyo kwa ajili ya utumishi wake wa zamani katika Serikali ya Jamhuri ya Muungano au katika Jeshi la Ulinzi au la Polisi la Serikali ya Jamhuri ya Muungano au Serikali ya zamani ya Zanzibar;

(e) katika Katiba hii, isipokuwa kama maelezo yahitaji vingine, kila anapotajwa mtu mwenye dhamana ya kazi kwa kutaja madaraka ya kazi yake, ifahamike kuwa mtu anayehusika ni pamoja na mtu yeyote ambaye ni Kaimu au aliyeteuliwa kihalali kushikilia dhamana ya kazi hiyo;

(f) katika Katiba hii, kila yalipotajwa mamlaka ya kumwondoa mtu katika madaraka ya kazi katika utumishi wa Serikali ya Jamhuri ya Muungano, ifahamike kuwa mamlaka yanayohusika ni pamoja na mamlaka yaliyotolewa kwa mujibu wa masharti ya Sheria yoyote yanayomtaka mtu huyo au yanayomruhusu mtu huyo kustaafu:

Isipokuwa kwamba maelezo ya Kanuni hii yasifahamike kuwa yanampa mtu yeyote mamlaka ya kumtaka Jaji wa Mahakama au Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu astaafu; na

(g) katika Katiba hii, kila ilipotajwa sheria ambayo inabadilisha au kufuta sheria nyingine, ifahamike kuwa sheria inayohusika ni pamoja na sheria ambayo inarekebisha sheria hiyo nyingine au ambayo inaendeleza kutumika kwa hiyo sheria nyingine, ama bila mabadiliko au baada ya kubadilishwa au kurekebishwa; au sheria

ambayo inaweka masharti mapya katika sheria nyingine.

Jina la Katiba na kuanza kutumika.

239.-(1) Jina kamili la Katiba hii ni Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 2013.

(2) Katiba hii itaanza kutumika mara baada ya kuzinduliwa Rasmi na Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Kufutwa kwa Katiba ya Jamhuri ya Muungano ya mwaka 1977.

240. Katiba ya Jamhuri ya Muungano ya mwaka 1977 inafutwa na itaacha kutumika mara baada ya kuanza kutumika kwa Katiba hii.

NYONGEZA
[Imetajwa katika Ibara ya 60]

Mambo ya Muungano

1. Katiba na mamlaka ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;
2. Ulinzi na Usalama wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania;
3. Uraia na Uhamiaji;
4. Sarafu na Benki Kuu;
5. Mambo ya Nje;
6. Usajili wa Vyama vya Siasa; na
7. Ushuru wa bidhaa na mapato yasiyo ya kodi yatokanayo na mambo ya Muungano.